

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Т. П. Беценко

ВСТУП ДО ТОПОНІМІКИ

навчальний посібник

Суми
2019

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF
UKRAINE

Sumy State Pedagogical University
the name of A. S. Makarenko

T. P. BETSENKO

INTRODUCTION TO TOPONYMY: TEXTBOOK

Sumy
2019

Рекомендовано до друку Вченою радою Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (Протокол № 11 від 20. 06. 2019)

Рецензенти:

Шуляк С. А. - доктор філологічних наук, професор кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини

Горболіс Л. М. - доктор філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури Сумського державного педуніверситету ім. А. С. Макаренка.

Мозговий І. П. - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Сумського державного університету.

Аліферчик Т. М. – кандидат філологічних наук, Національна Академія наук Білорусі

Сердега Р. Л. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна

Беценко Т. П. Вступ до топоніміки: Навчальний посібник. – Суми, 2019. – 152 с.

У навчальному посібникові в науково-навчальній формі представлено методiku здійснення науково-дослідних топонімічних студій. На основі практичного досвіду викладено етапи та хід проведення топонімічних досліджень, подано роз'яснення до окремих процедур аналізу; вказано основні наукові джерела, які допоможуть у реалізації топонімічних дослідів; запропоновано анкету для збору та систематизації топонімічного матеріалу, словник топонімічних термінів.

Для викладачів вищих навчальних закладів, науковців, студентів, магістрантів, аспірантів, учнів, учителів, усіх, хто цікавиться питаннями топоніміки, методикою проведення топонімічних досліджень.

BETSENKO T. P. INTRODUCTION TO TOPONYMY: TEXTBOOK. – Sumy, 2019. – 152 p.

The textbook represents methods of toponymy scientific research studies in a popular science form. Basing upon practical experience, stages and process of toponymy studies are given, certain procedures of analysis are explained; basic scientific sources which can help while carrying out toponymic research are provided; a questionnaire for collection and systematization of toponymic material and a dictionary of toponimic terms are proposed.

Assigned for teachers of higher educational establishments, scholars, students, Master's Degree Students, postgraduates, pupils, teachers, for everyone who is interested in problems of toponymy, methods of carrying out toponymic studies.

Вступ.....	5
-------------------	----------

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ ЯК ОБ’ЄКТ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ7

Топоніміка – наука про походження географічних найменувань.....7

Роль географічних назв у суспільстві.....12

Топонімічні студії в системі краєзнавчої діяльності: теоретико-методологічний аспект.....24

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО- ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ З ТОПОНІМІЧНИХ СТУДІЙ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД.....31

Етапи проведення топонімічних досліджень.....31

Хід проведення топонімічних досліджень.....39

Анкета для збору та систематизації топонімічного матеріалу.....69

Зразок виконання науково-дослідного завдання з топоніміки.....70

Орієнтовна література, рекомендована у процесі здійснення науково-дослідних топонімічних студій...50

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ САМОСТІЙНИХ ТОПОНІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ106

СЛОВНИК ТОПОНІМІЧНИХ ТЕРМІНІВ.....129 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

..... 135

І споконвіку було Слово...

(Іоан. 1.)

*

*Мова - це цвіт уст. Цим цвітом розквітає
земля квітці неба назустріч.*

Мартін Гайдегер,

*

Мова — це дім буття.

Мартін Гайдегер

ВСТУП

Географічні найменування – неодмінні складники буття людини. Інтерес до них – невичерпний і постійний.

Актуальність розвідки зумовлена потребою кваліфікованого, фахового вивчення пам'яток мовно-культурної, мовно-історичної спадщини народу, до якої повною мірою належать топоніми.

Мета навчального посібника – подати методичні рекомендації стосовно специфіки здійснення процедур збору, систематизації та опису топонімічного матеріалу. Основне **завдання** полягає в тому, щоб навчити правильним та ефективним методам, прийомам, підходам, орієнтованим на дослідження географічних найменувань, здійснення їх різнобічного кваліфікованого, науково виправданого аналізу, встановлення етимології назв.

Одним з найактуальніших завдань топоніміки вважають «з'ясування етимології давніх назв, що пов'язане з визначенням їхніх мотиваційних ознак, первісної семантики та мовної належності морфем.

Отримані внаслідок порівняльно-історичного вивчення топонімів висновки дають можливість розв'язати, крім часткових, низку загальнонаукових проблем» (Лучик В.В. Топоніміка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Toponimika>).

Навчальний посібник призначений для організації самопідготовки студентів, магістрантів, аспірантів спеціальності «Філологія», також він може бути успішно використаний студентами спеціальностей «Географія», «Історія», «Туризм» тощо. Навіть студенти негуманітарних (технічних) закладів чи школярі, скориставшись порадами, зможуть самостійно здійснювати топонімічні студії.

Вважаємо, основами роботи з топонімічним матеріалом обов'язково повинні оволодіти вчителі. У навчальному процесі потрібно культивувати наукові підходи до пояснення витоків географічних назв, не підміняючи їх відомостями народної етимології.

Навчальний посібник складається із Вступу, теоретичного розділу «Географічні назви як об'єкт наукового вивчення», теоретично-практичного розділу «Методика організації науково-дослідної роботи з топонімічних студій: лінгвістичний підхід», практичного розділу «Завдання для проведення самостійних топонімічних досліджень», словника топонімічних термінів.

Пропонована методика збору, систематизації та опису географічних назв є авторською і ґрунтується на основі багаторічного досвіду в означеній царині наукових знань.

Зразки топонімічних студій подано на прикладі аналізу ономастичного матеріалу Сумщини.

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ

Топоніміка – наука про походження географічних найменувань

Топоніміка (від грец. Τόπος – місце і грец. ὄνομα (онома) – ім'я, назва) – наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан функціонування, написання і вимову. Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка перебуває на межі трьох наук і використовує відомості з трьох галузей знань: географії, історії та лінгвістики. Топоніміка – також галузь ономастики (розділ мовознавства), що вивчає географічні назви (топоніми).

Терміном топонімія позначають сукупність географічних назв певної території.

Топонім (від грец. Τόπος – місце і грец. ὄνομα – назва) – назва місцевості, регіону, населеного пункту, об'єкта рельєфу, будь-якої частини поверхні Землі, тобто географічне найменування.

Для назв населених пунктів – міст, сіл тощо – прийнято, крім загального терміна «топонім», вживати термін ойконім; для позначення водних об'єктів (річок, озер, морів) – термін гідронім; для об'єктів рельєфу, тобто об'єктів орографічних (гір, хребтів, горбів, долин, плато, низовин, гірських ущелин та інших) – оронім та ін. Сукупність власних геогр. назв позначають терміном "топонімія", або "топонімікон".

Взагалі виокремлюють три основні класи топонімів: гідроніми (гідро ... + ὄνομα) – назви водних об'єктів – річок, озер, струмків, заток, штучних водойм та ін. (напр., Сейм, Косівщинське море, Сумка, Сула,

Кальміуське водосховище); ороніми (від грец. ὄρος – гора) – назви височин – гір і гірських систем, пагорбів, сопок та ін. (Савур-могила, Менчу́л, Рома́н-Кош, Говерла, Холодна Гора); ойконіми (від грец. οἶκος – будинок, житло) – назви населених пунктів – міст, сіл, селищ і ін. (Черкаси, Чернігів, Лебедин, Кролевець, Полтава, Диканька, Гадяч).

З погляду походження топоніми поділяють на сформовані в процесі природно-історичного розвитку (напр., Суми, Карпати, Дунай, Каланчак, Токмак, Казантип) і створені свідомо (зазвичай меморіальні; напр., Кропивницький, Івано-Франківськ, Шевченкове, Шевченків Гай).

Найдавніший шар топонімії складають гідроніми (в першу чергу назви великих річок і озер, які з давніх-давен слугували людині як місця постійних поселень і промислів, як транспортні шляхи). Гідроніми часто стають джерелом формування інших топонімів [напр., Сула (річка) → Сула (село), Грунь (річка) → Грунь (село)]. До найдавнішого шару топонімії належать також ороніми – назви великих гірських масивів (Карпати, Ту́ркул, Кемаль-Егерек та ін.). Значна частина стародавніх гідронімів і оронімів засвоєна від попереднього іншомовного населення; походження багатьох з них (Дніпро, Десна, Сейм, Псел, Шостка, Охтирка, Легань, Дальня Ільма, Єзуч, Вистороп, Ворскла, Вороніж, Ташань, Світязь, Ірдинь, Мокрий Кагарлик, Ірпінь та ін.) дискусійне, оскільки вони походять, напевне, з вимерлих мов (Див., напр.: Словник гідронімів України / Ред. кол.: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак (заст. голови), К. К. Цілуйко (голова); Укладачі: І. М. Желєзняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко, А. П. Непокупний, В. В. Німчук, Є. С. Отін,

О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. АН УРСР. Ордена Трудового червоного прапора Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Українська ономастична комісія. – К.: Наукова думка, 1979. – 782 с.; Є. С. Отін. Гідроніми Східної України. – К.: Вища школа, 1977. – 154 с.; Григорій Денисик, Олександр Лаврик. Сучасні гідроніми Правобережної України та топонімічне значення долинно-річкових ландшафтно-технічних систем// Режим доступу: geography.tnpu.edu.ua; Костянтин Тищенко. Кельтські назви селищ на витоках річок України// nte.etnolog.org.ua/zmist/2004/N3/Art13.htm).

За складом (структурним типом, будовою) серед топонімів виокремлюють однослівні (Луцьк, Недригайлів, Синівка, Підставки, Капустинці, Довжик, Колядинець), словосполучення (Довга Лука, Погожа Криниця, Великі Луки, Липова Долина, Яловий Окіп, Мала Сироватка, Великий Ліс, Мала Локня, Негринові Горби, Sainte Marine, Sainte Barbe, New York, Cowdray Park), злиті або складені назви (Хутір-Михайлівський, Середина-Буда, Буро-Рубанівка, Бояро-Лежачі), топонімічні фразеологізми (Воздвиженське, що в Ігрищах (рідко)). У морфологічній структурі топонімів виділяють топооснову (базову лексичну морфему) і приєднуваний до неї топоформант – квазіфікс (напр., Терн-івка); останній може бути нульовим (Терн).

Топоніміка розвивається в тісній взаємодії з географією, історією, етнографією. Топонімія – найважливіше джерело для вивчення історії мови (її лексики, діалектів та ін.); відомості топоніміки використовуються в етимології, лінгвістичній географії, трму що деякі топоніми (особливо гідроніми) стійко зберігають архаїзми і діалектизми, часто сягають до мов-субстратів народів, що жили на цій території у

доісторичні часи. Топоніміка допомагає відновити риси історичного. минулого народів, визначити межі їх розселення, окреслити регіони колишнього поширення мов, географію культурних і економічних центрів, торгових шляхів і т. ін.

Вирізняють прикладну топоніміку, яка займається проблемами норм вимови і написання топонімів, їх практичною транскрипцією, уніфікацією і стандартизацією (що особливо важливо для картографії, поштового зв'язку, ЗМІ та ін.). Одне із завдань прикладної топоніміки – створення топонімічних словників різних мов.

Хоча топоніміка – наука про етимологію географічних назв – міждисциплінарна галузь, що споріднена з історією, лінгвістикою, географією, етнографією тощо, утім пріоритет у поясненні витоків географічних найменувань віддають все-таки лінгвістиці. Тільки завдяки мовознавчим студіям можна остаточно встановити походження географічної назви, правильно, кваліфіковано трактувати її зміст, мотивувати виникнення. Важливість топонімічних дослідів незаперечна. Номінація топооб'єктів довкілля усвідомлено сприймається як універсальна і необхідна умова існування людини в макро- та мікропросторі, також як умова освоєння локусу. Топонім постає як універсальний знак лінгвосеміотичної системи. Він має статус мовної універсалії. Виникає потреба у зібранні, вивченні, описові топонімів макро- та мікрорегіонів всієї Земної кулі, їх зіставленні з метою обґрунтування законів номінації об'єктів довколишнього світу у різних континуумах (історичних, географічних, адміністративно-територіальних, етнографічних тощо).

Топоніми часто даються автохтонним населенням, тому кожна назва фіксує смислове значення. Завдяки цьому можна встановити, наприклад, який народ колись проживав у тій чи іншій місцевості. Географічні назви характеризують територію етносів, що колись населяли певну місцевість.

Для топоніміки характерні свої специфічні методи досліджень. Основну роль відіграють польові дослідження, збір первинного матеріалу, виявлення природних, історичних і етнографічних особливостей певного регіону, встановлення рис, які визначають своєрідність топонімії краю. Топоніміка послуговується методами, які притаманні історичній науці, - робота з архівними матеріалами, аналіз письмових джерел. На службу топоніміці поставлені методи, які властиві географічній науці – картографічний, просторово-порівняльний та ін., також методи лінгвістичної науки – порівняльно-історичний, зіставний, описовий, метод компонентного аналізу та ін.

Велике значення має етимологія географічних назв, тобто пояснення їхнього походження, усвідомлення первинного змісту назви того чи іншого об'єкта.

Будь-яка географічна назва – одиниця мови (слово чи словосполучення), що має своє значення. Вважають, що більшість найменувань виникло стихійно, проте не випадково, насамперед – з практичних потреб: беззмістовних топонімів немає. Частина з них цілком "прозора", тобто зрозуміла, пояснення з погляду змістового наповнення назви. Так, місто Львів, наприклад, заснував князь Данило Галицький у XIII ст. і назвав ім'ям свого сина Лева. Не може бути суперечливих думок щодо походження

топонімів Івано-Франківськ, Запоріжжя, Піски, Піщане, Над'ярне, Лісне, Болотівка. Проте дискусії викликають топоніми Київ, Ромни, Суми, Шостка, Десна, Псел, Сула, Дніпро, Прут, Грунь, Лохвиця, Лубни, Пирятин, Локня...

Отже, топоніміка – важлива наука, що має як теоретичне, так і практичне значення.

Роль географічних назв у суспільстві

Географічні назви є органічними і суттєвими складниками життєдіяльності людини. У суспільстві вони виконують визначені функції.

Географічні найменування виступають орієнтирами у просторі. Крім того, це факти історії, культури, вони вказують на географічні умови розташування поселення, на специфіку господарювання мешканців, на промисли, поширені у місцевості.

Вивчення топонімів слугує джерелом формування інтересу до краєзнавчої проблематики, а також – фундаментальною основою формування національної свідомості.

Опрацювання топонімічного матеріалу пов'язане з вихованням у особистості патріотичних почуттів.

Топонімічні студії покликані продукувати креативний потенціал особистості, генерувати нові ідеї, сприяти розвитку, становленню всебічно розвиненої особистості.

Номінативна функція географічних назв.

Найперше призначення географічних назв – слугувати засобом умовної диференціації простору. Відповідно топоніми покликані позначати географічні об'єкти. З метою розрізнення топооб'єктів мовці почали використовувати власні найменування. Номінації

піддаються як мікро-, так і макрооб'єкти географічної сфери: поля, ліси, долини, гори, скелі, міста, моря, річки, озера, океани та ін. У таблиці 1 та таблиці 2 представлено терміни, використовувані для позначення географічних об'єктів.

Таблиця 1.

Топонімічна класифікація за категоріями об'єктів О. Суперанської

	Категорії об'єктів	Характеристика категорій	Підкатегорії об'єктів	Характеристика підкатегорій
Топоніми фізико-географічні	Ороніми	Назви елементів рель'єфу		
	Гідроніми	Назви водних об'єктів	Потамоніми	Назви річок
			Лімноніми	Назви озер
			Пелагоніми	Назви морів
	Біоніми	Назви представників органічного світу	Гелоніми	Назви боліт
			Фітоніми	Назви представників флори
Топоніми суспільно-культурні	Ойконіми	Назви поселень	Зоотопоніми	Назви представників фауни
			Комоніми	Назви сільських поселень
	Антропоніми	Назви, що походять від власних імен людей	Полісоніми	Назви міст, міських поселень
	Хороніми	Назви країн і областей		
	Теоніми	Назви релігійних об'єктів		

	Дромоніми	Назви доріг, шляхів		
	Урбаноніми	Назви міських об'єктів		

Таблиця 2.

Топонімічна класифікація за категоріями об'єктів В. Жукевича

Групи топонімів	Характеристика топонімів
Загальногеографічні ландшафти	Топоніми, що вказують на фізико-географічні особливості місцевості
Географічні	Топоніми, які використовують для найменувань річок, озер, інших гідрографічних об'єктів і геоморфологічних особливостей їхрічкових долин, озерних улоговин тощо
Топоніми, що належать до рельєфу і ґрунтів	Топоніми, які використовують для окремих форм рельєфу: найменувань горбів, гір, ґрунтового покриву певної території
Флористичні	Топоніми, що походять від назв рослин
Соціально-географічні	Топоніми, що належать до типів житла і поселень
Економіко-географічні	Назви, пов'язані з промисловістю, сільським господарством, транспортом тощо

Справедливими є міркування, що у сфері мовлення топоніми «позначають (але не виражають), тобто називають конкретні індивідуальні об'єктивні географічні предмети, виділяючи їх серед інших однотипних предметів. Цю сторону семантики можна кваліфікувати як денотативне значення» (І. Ковалик. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці. Ч. 2. – Львів – Івано-Франківськ. – С.278).

Топонімічний матеріал є суттєвим фактом інтелектуально-креативної діяльності людини.

Інформаційна функція географічних найменувань

З давніх-давен люди почали використовувати географічні найменування для позначення поселень, де вони мешкали, водойм, мікросередовища (кутків, вулиць). Це було зумовлено практичною потребою. У назві фіксували найрізноманітнішу інформацію, що виявлася суттєвою, значущою для тодішньої життєдіяльності. Як переконуємося, універсальні закони позначення простору безпосередньо засвідчені у топонімічній одиниці.

Звичним для мовців було маркування простору з допомогою власного імені, прізвища – засновника поселення, його власника тощо. Такими видаються географічні найменування Сумського регіону, який об'єднує Слобожанські і Гетьманські землі: Степанівка (Сумський район), Олексенки, Кальченки, Йосипове, Павлівка, Степанівка, Дудченки, Сергіївка, Олександрівка, Ганнівське (Білопільський район), Ігорівка, Миколаївка, Михайлівка, Олександрівка, Дмитрівка, Степанівка (Буринський район), Володимирівка, Дмитрівка, Лукашівка, Олександрівка, Тарасівка, Катеринівка, Іванівка, (Великописарівський район), Москаленки, Семенівка, Потапівка, Катеринівка, Сидорівка (Глухівський район), Михайлівка, Наумівка, Грабовське, Марченки (Краснопільський район), Софіївка, Супруни, Даценківка, Михайлівка (Лебединський район). Анастасівка (Роменський район), Андріївка (Роменський район), Андріївка (Сумський район), Андріївське (Конотопський район), Антонівка (Кролевецький район,

Ямпільський район), Анютине (Конотопський район), Володимирівка (Недригайлівський район, Роменський район, Сумський район), Герасимівка (Роменський район), Мартинівка (Тростянецький район), Микитівка (Тростянецький район), Ольгине (Ямпільський район), Дем'янівка (Ямпільський район), Мар'янівка (Липоводолинський район, Конотопський район, Білопільський район), Мар'ївка (Сумський район), Мар'їне (Краснопільський район), Москаленки (Білопільський район), Москаленки (Глухівський район), Панченки (Лебединський район), Тарасенки (Липоводолинський район), Тарасівка (Кролевецький район), Тимофіївка (Буринський район), Хоменкове (Кролевецький район). Власні назви (ойконіми) означеного різновиду можуть також вказувати на належність поселень їх власникам. Назв антропонімічного походження, напевне, найбільше в топоніміконі України. Вони складають суттєвий корпус найменувань і в ономастиконі Сумщини.

Інші найменування свідчать про **специфіку географічного місцезрештування поселення** (ландшафт місцевості, рельєф тощо): Низи (Сумський район), Лужки (Глухівський район), Луг (Середино-Будський район), Лугівка (Великописарівський район), Великі Луки (Лебединський район), Долина (Глухівський район), Степне (Ямпільський район), Лугове (Сумський район), Над'ярне (Сумський район), про поклади корисних копалин, особливості ґрунту (Піщане (Білопільський район), Піски (Буринський район), Пісківка (Лебединський район), Глинськ (Роменський район), Глиняне (Сумський район), Кам'янка (Тростянецький район) та ін. Це друга за кількісним показником фундаментальна група

географічних назв, що притаманні не тільки топонімії Сумщини, а й українському топонімікону взагалі.

Доволі часто назви фіксують специфіку **флори місцевості**: Хвойне (Краснопільський район), Сінне (Краснопільський район), Барвінкове (Сумський район), Берестівка (Липоводолинський район), Вишневе (Сумський район, Тростянецький район), Лозове (Краснопільський район), Велика Діброва (Недригайлівський район), Вербове (Охтирський район), Виноградне (Тростянецький район), Садове (Роменський район), Садки (Охтирський район), Соснівка (Конотопський район), Соснівка (Недригайлівський район), Сосонка (Охтирський район), Ясени (Сумський район), **фауни** місцевості: Яструбине (Сумський район), Журавка (Середина-Будський район, Сумський район), Журавне (Охтирський район), В'юнне (Роменський р-н), Соколине (Сумський район).

Про давні промисли наших предків, характер господарства повідомляють такі найменування Сумського регіону, як Середина-Буда, Будки, Дігтярне (Білопільський район), Будища, Гута (Глухівський район) та ін. Близькими до цієї групи найменувань є географічні назви, що вказують на **рід занять поселенців**: Чумакове (Буринський район), Велика Писарівка, Стрілецька, Пушкарка (Великописарівський район), Дігтярі (Лебединський район), Дігтярівка (Недригайлівський район), Дігтярка (Недригайлівський район), село Дігтярне (Білопільський р-н) та ін.

Особливості розташування топооб'єкта стосовно інших географічних об'єктів фіксують найменування Прилужжя (Конотопський район), Запсілля (Краснопільський район), Зарічне (Білопільський район),

Заріччя (Кролевецький район), Болотівка (Буринський район), Присеймів'я (Конотопський район), Підсулля (Лебединський район), Заболотове (Кролевецький район).

Ще інші назви Сумського регіону відображають інформацію культового характеру, вказуючи на зв'язок з релігійною сферою життєдіяльності мовців: Успенка, Чернеча Слобода, Вознесенка (Буринський район), Вознесенське (Глухівський район, Вознесенка (Буринський район)), Попівка (Краснопільський район), Попівка (Конотопський район), Попівка (Великописарівський район), Попівщина (Глухівський район), Дяківка (Буринський район), Покровка (Краснопільський район), Рождественське (Ямпільський район), Покровське (Кролевецький район), Чернецьке (Лебединський район). Подібних найменувань чимало на Сумщині.

У кожному регіоні свій «набір» топонімів, хоча спостерігаються загальні закономірності у назовництві географічних об'єктів.

Культурно-історична функція географічних найменувань.

Топоніми слугують свідченням давніх культурних взаємин етносів, свідками взаємозв'язку культурно-етнічних континуумів.

Історія кожного народу обов'язково пов'язана з іншими народами, з різноманітними етноконтактами. Сліди давніх етнозв'язків, перебування різних племен на певній території так чи інакше знаходили відображення у місцевих найменуваннях, що виступають своєрідними пам'ятками минулого не тільки окремого народу, а й людської цивілізації взагалі. Наприклад, Кролевець

(Сумська обл.) (польського походження), Шкроботи, Хоружівка (Недригайлівський р-н Сумської обл.), Ямпіль (Сумська обл.) (алтайського походження), Шостка, Жалківщина, Нарбутівка (Сумська обл.) (литовського походження) (Див.: К. Тищенко. Мовні контакти: свідки формування українців. – К., 2006).

Історичну пам'ять різних епох, пов'язану з визначними подіями, фіксують такі географічні назви України, як Переяслав-Хмельницький, Запоріжжя, Глухів, Путивль, Жовті Води, Херсонес, Батурин, Полтава, Кам'янець-Подільський, Одеса, Ізмаїл, Очаків, Суботів, Чигирин, Збруч...

Естетична функція географічних найменувань.

Географічна назва – насамперед мовна одиниця. Всяка мовна одиниця (в своїй первинності) є своєрідною фіксацією емоцій людини. Так само і географічні назви містять емоційно-експресивні відтінки. Хоча вважається, що основна функція географічних найменувань – слугувати номінації (позначенню) географічних об'єктів, проте часто так чи інакше мовці висловлюють (опосередковано) своє ставлення до об'єктів номінації з допомогою назви: хутір Веселий Яр (с. Семенівка Липоводолинського р-ну Сумської обл.), хутір Потопиха, мікротопонім Западня (с. Подільки Липоводолинського р-ну Сумської обл.), село Погожа Криниця (Ромен. р-ну Сумської обл.), урочище Любчичка (с. Маршали Недригайлівського р-ну Сумської обл.) У свідомості мовців, закономірно, географічні найменування отримують оцінку. Оцінність продукує появу емоцій і пов'язана з ними, спричинює їх. Наприклад, емоції величності притаманні топонімам Київ, Канів, Львів, Почаївська лавра, гордість, славу, велич українського духу фіксують назви Хортиця,

Запорізька Січ, Базавлук, Біла Церква. Сум, трагедію, національний біль втілюють топоніми Савур-могила, Батурин, Берестечко, Чорнобиль ...

Уособленням України постають гідроніми Дніпро, а також Десна, оронім Карпати, еклезіоніми Києво-Печерська лавра, Почаївська лавра та ін.

У кожного з нас є своя мала батьківщина, що теж співвіднесена з певною географічною назвою – міні-простором. Найріднішою і наймилішою для кожного виявляється назва рідного поселення.

Топонімам також властива поетична функція – здатність географічних назв фіксувати в своїй семантиці емоційну оцінку. У багатьох випадках топонімічні одиниці постають такими, що сповнені ліризму, краси, подекуди піднесення, замилювання.

Ліричним, образним колоритом характеризується величезна кількість ойконімів України, наприклад: Ароматне, Барвінівка, Барвінки, Барвінкове, Барвінок, Багате, Байрачки, Башмачка, Бересток, Бідки, Бідок, Бесідка, Біла Криниця, Біленьке, Білий Камінь, Білий Колодязь, Білий Рукав, Білокам'яне, Благодатне, Благодать, Боголюби, Богородицьке, Борщівка, Велика Дівиця, Велика Ведмежка, Велетенське, Великий Глибочок, Великі Кліщі, Великі Зозулинці, Велика Любаша, Велика Яблунька, Великий Яблунець, Верхній Рогачик, Весела Федорівка, Весела Долина, Верхня Яблунька, Верхня Криниця, Веселе (43 найменування), Веселий Став, Веселівка (9 назв), Веселинівка, Веселянка, Весняна Квітка, Вишеньки, В'юнне, Ганнушине, Глибочок, Голінка, Галка, Горщик, Гостинне, Громи, Верхні Грачики, Грушка, Дзеркалька, Дитятки, Дібрівка, Дівички, Дівоче Поле, Дівочки, Дідова Гора, Добра, Добра Криниця, Добра Надія,

Добре, Добренька, Добривода, Добринка, Добринька, Доброводи, Добряничі, Довгенька, Довгоноси, Довгошії, Долинка, Журавлінка, Журавце, Златоустове, Золота Валка, Золота Долина, Золота Поляна, Іване-Золоте, Іване-Пусте, Калинів Міст, Квітка, Квітки, Квітневе (5 назв), Княжики, Княжичі, Княжа Криниця, Княгинине, Козачі Лагері, Козачий Яр, Козацьке, Колодязне, Красеньке, Криве Озеро, Крива Гора, Криниці, Криниця, Кринички, Криничне, Крутеньке, Ластівка, Лебедівка, Леб'яже, Левадки, Липки, Лисича Балка, Лужки, Калинівка, Кривичі, Кривиця, Любиме, Любомирівка, Монастирок, Малинки, Малі Зозулинці, Малі Бубни, Млинок, Недайвода, Незавертайловка, Нерубаївка, Нескучне, Нижні Млини, Нижня Яблунька, Озерці, Озерянка, Оріховець, Орли, Орлине, Осички, Острівець, Пальчик, Пальчики, Паляниця, Парасковія, Печенюги, Пиріжки, Погожа Криниця, Рогинці, Тригир'я, Тригради, Терпіння, Топірчики, Стара Царичанка, Степок, Світанок, Світла Долина, Святець, Сковородки, Скрипалі, Салогубівка, Холодник, Цвіткове, Чорний Потік, Черепашинці, Чисте, Човновиця, Цвітне, Хомутець, Шепіт, Шведчики, Щуча Гребля, Яблунія, Яблунька, Ясенюк, Ясениця та багато інших. Багатьом із наведених найменувань притаманна підвищена емоційність; у них зафіксована своєрідна чутливість мовців, тонкий мовний смак, вразливість. Топонім постає як продукт інтелектуально-креативної діяльності людини, як її емоційна реакція на простір (континуум), в якому вона перебувала чи перебуває.

Як переконуємося, від однієї топооснови з допомогою різних формантів може бути утворена значна кількість найменувань, наприклад: Багате, Багатир, Багатівка, Багатківці, Багачеве, Багачівка, Багачка;

Бараниківка, Баранинці, Бараничеве, Баранівка, Баранівці, Баранне, Баранники, Баранове; Барвинівка, Барвинівка, Барвінки, Барвінків, Барвінкове, Барвінок, Барвінщина; Вишенька, Вишеньки, Вишневе, Вишнівка, Вишнівське, Вишнівці, Вишнівчик, Вишнювате, Вишня, Вишняки, Вишняківка, Вишнянка; Грушатичі, Грушвиця Друга, Грушеве, Грушине, Грушів, Грушівка, Грушівська Гута, Грушівське, Грушівці, Грушка, Грушки, Грушківка, Грушківці, Грушово, Грушуватка, Грушувато-Криничне, Грушуваха; Журава, Журавеньки, Журавець, Журавичі, Журавка, Журавки, Журавків, Журавлева Буда, Журавлине, Журавлінка, Журавлинці, Журавлиха, Журавлі, Журавлівка, Журавне, Журавники, Журавок, Журавське; Квіти, Квітка, Квіткове, Квітневе, Квітуче; Княгинин, Княгинине, Княгининок, Княгиничі, Княгиня, Княжа, Княжа Долина, Княжа Криниця, Княжа Лука, Княждвір, Княже, Княжева Слобода, Княжий Міст, Княжики, Княжин, Княжичі, Княжне, Княжолука, Княжпіль, Князе-Григорівка, Князівка, Князівське; Крива, Крива Балка, Крива Лука, Крива Пустош, Крива Руда, Кривачинці, Криве, Криве Озеро Друге, Кривеньке, Кривець, Кривий, Кривий Ріг (село), Кривицьке, Кривиця, Криві Коліна, Кривка, Кривки, Кривлин, Кривня та ін.; Криниці, Криниця, Криничани, Криничанка, Кринички, Криничне, Криничувате, Криничуватка. Наведені факти переконують у тому, що часто найменування поселень – це поетичні перлини, творіння народного генія, що змодельовані за законами мови. Є такі з них, що викликають здивування, – через те, що назви видаються незрозумілими: наприклад, ойконіми Харків, Київ, Бершадь, Болехів, Буринь, Вижниця, Деражня, Жашків, Ірпінь, Калуш, Кілія, Кімличка, Кодима, Лохвиця, Моршин, Пирятин, Почаїв,

Рахів, Ромни, Суми, Свалява, Сміла, Токмак, Хуст, Хотінь, Могриця, Чигирин, Яготин, Ямпіль, Ясинувата та ін.; гідроніми Айдар, Аджамка, Бабка, Берда, Бишкінь, Боржава, Веселуха, Вілія, Ворскла, Говтва, Громоклія, Грунь, Дністер, Дунай, Дніпро, Доч, Євсуг, Єника, Єрик, Жолонь, Збруч, Зульня, Івотка, Іква, Ікопоть, Інгул, Ірклій, Калюс, Котельва, Лопань, Луква, Мена, Міус, Многа, Мукша, Обеста, Оріль, Псел, Пожня, Полтва, Саврань, Свірж, Сейм, Ствига, Стugna, Сукіль, Сумка, Ташлик, Тиса, Тня, Тур'я, Убідь, Удай, Ущиця, Хотімля, Хорол, Цир, Чумгак, Шостка, Ятрань... В основі багатьох найменувань можуть бути незрозумілі слова. Вважається, що беззмистовних топонімів не існує: треба віднайти слово (архаїчне, забуте слово або запозичене з іншої мови, що покладено в основу найменування). Особливу увагу привертають назви водойм (малих і великих річок), тому що гідроніми набагато древніші за ойконіми. Отже, чимало топонімів пов'язано із загадками, з минувшиною, з давніми етноконтактами.

Вторинна функція географічних назв – їх життя у художньому творі. Наприклад, роман «Смерть у Києві» (П. Загребельний), повість «Літо на Десні» (М. Вінграновський), повість «Зачарована Десна» (О. Довженко), збірка поезій «Київ» (М. Вінграновський), історичний нарис «Чотирнадцять столиць України» (М. Вінграновський), роман «Борислав сміється» (І. Франко), п'єса «Сватання на Гончарівці» (Г. Квітка-Основ'яненко), роман «Тибет на восьмому поверсі» (А. Дністровий).

Отже, топонімічний матеріал – невідємний складник творчої, образно-мислительної діяльності людини.

Топонімічні студії в системі краєзнавчої діяльності: теоретико-методологічний аспект

Топонімічні студії безпосередньо пов'язані з краєзнавчою діяльністю, насамперед – з лінгвістичним краєзнавством, а також з історичним, географічним.

Краєзнавство – інтегративне науково-дослідне і популяризаторське вивчення природи, географії, історії, економіки, етнографії та ін. певної місцевості. Це галузь науки і навчальна дисципліна. Об'єктом науки про рідний край є природа, населення та господарство, мистецтво, культура та історичне минуле окремого регіону. Родоначальником цього напрямку наукових досліджень вважають М. В. Ломоносова. Термін краєзнавство введено в 1914 р. істориком В.Я. Улановим і географом І. Д. Маньковим. Тривалий час у педагогіці використовували терміни "батьківщинознавство", "вітчизнознавство".

Краєзнавство є сферою наукової, культурно-просвітницької, пам'ятко-охоронної діяльності, що пов'язана не тільки з минулим, а і з сьогоденням краю, а також полем суспільної діяльності визначеного спрямування, до якої причетні не лише вчені-фахівці, а й широке коло осіб, переважно патріотично налаштованих місцевих жителів, громадських та культурних діячів. Саме краєзнавство живить регіоназнавство (регіонологію або регіонолістику). Регіоназнавство – галузь міждисциплінарної діяльності, комплекс більш широких знань, ніж краєзнавство, що зосереджується здебільшого на дослідженні визначних

місць певного адміністративно-територіального континууму (наприклад, Слобожанщини, Гетьманщини, Буковини тощо). У краєзнавстві превалює інтерес до спадщини – історико-культурної і природної; регіонаознавство обов'язково передбачає пізнання сучасного стану регіону, вивчення політико-економічних відомостей. Регіонаознавство становить сферу наукових знань, оволодіння якими вимагає спеціальної підготовки. Натомість краєзнавство у наш час набуло статусу масових досліджень. Воно відображає почуття інтересу та любові до свого краю – природи, місцевого побуту, історико-культурного надбання. Потяг до краєзнавства, краєзнавче чуття формуються не розумом, а душею, внутрішньою прихильністю. Актуалізоване у другій половині ХХ ст. поняття "ментальність", тобто світосприйняття особистості як представника певної соціальної групи, має безпосереднє відношення до краєзнавчих уявлень. Вважають, що краєзнавство безпосередньо корелює з поняттям "малої батьківщини".

Краєзнавча діяльність тим суттєва, що безпосередньо стосується топонімічних досліджень.

У процесі власне дослідницької чи навчальної краєзнавчої діяльності (у тому числі – й топонімічних студій) здійснюється формування краєзнавчого світогляду, краєзнавчої свідомості, краєзнавчого знання, краєзнавчого чуття, краєзнавчого смаку, краєзнавчої культури.

Краєзнавчий світогляд – система поглядів на життя, природу, суспільство, сформована на основі спостережень та життєвого досвіду, отриманого в рідномовному середовищі. Життєдіяльність індивіда, оточення, досвід, спілкування у мікросоціумі з самого

народження впливають на формування уявлень, поглядів, переконань про довколишній світ.

Краєзнавча свідомість – сприйняття, розуміння та оцінка довколишнього світу, що здійснюється на основі пізнання різногалузевого досвіду поколінь, осмислення фактів і подій, пов'язаних з минулим рідного краю, з життям та діяльністю персоналій. Здатність вдумливо осягати, сприймати довкілля формується у процесі пізнання, освоєння світу, реальної дійсності, що безпосередньо, з перших днів життя оточує індивіда.

Краєзнавчі знання – обізнаність у різноаспектних питаннях минулого і сучасного рідного краю, наявність відомостей про історико-культурні факти, про життєдіяльність окремих осіб, про події, заходи; сукупність відомостей з галузей економіки, географії, історії, мови, культури, здобутих у процесі навчання, дослідження і т. ін. окремого регіону.

Краєзнавчі знання потрібні особистості для того, щоб усвідомлено ідентифікувати себе з мікропростором – "малою батьківщиною" як первинним середовищем етнобуття та макропростором – загальнонаціональним континуумом.

Краєзнавче чуття – здатність відчувати, розуміти значущість різногалузевих історико-культурних надбань певного регіону та переживати, палко відгукуватися на життєві події, захоплюватися минулим та сучасним рідного краю; глибоке відчуття необхідності дослідження історико-культурної спадщини "малої батьківщини". Краєзнавче чуття мислиться як підсвідомий потяг до джерел ріднокультурної скарбниці, як духовна потреба у їх пізнанні, пропагуванні.

Стосовно топонімічних студій таке чуття можна кваліфікувати як хист, здатність відчувати, сприймати, адекватно розуміти цінність, вагу матеріалу, його унікальність, значущість; усвідомлювати шляхи правильного пошуку першовитоків найменувань, підсвідомо передбачати істинні та незаперечні напрями наукових шукань; спроможність визначати, розуміти, які методи доцільно обрати для отримання переконливих результатів; уміння позасвідомо осмислювати вартісність топонімічних фактів.

Краєзнавчий смак – розвинене почуття потягу до вивчення минулого та сучасного рідного краю, здатність до оцінки пам'яток духовної і матеріальної культури, що співвіднесені з певним регіоном. Формування краєзнавчого смаку можливе за умови особистого зацікавлення різногалузевою краєзнавчою проблематикою. Краєзнавчі знання слугують виробленню краєзнавчого смаку.

Краєзнавча культура – сукупність знань з галузі краєзнавства, які засвідчують рівень освіченості особистості з питань науки про рідний край; рівень, ступінь володіння краєзнавчою інформацією; обізнаність з питань краєзнавчої науки. Поняття краєзнавчої культури обов'язково охоплює (інтегрує) інші компоненти. Для формування відповідного рівня краєзнавчої культури потрібні краєзнавчі знання, також необхідним постає вироблення краєзнавчого смаку та формування краєзнавчого чуття; разом вони впливатимуть на становлення краєзнавчої свідомості, зрештою – на розвиток краєзнавчого світогляду індивіда. Так, формування культури топонімічних досліджень передбачає врахування попередніх досягнень з означеної галузі (конкретного питання), їх

толерантної, адекватної оцінки, обрання наукового підходу в тлумаченні етимології найменувань.

Краєзнавчий досвід – сукупність знань, умінь, навичок, які особистість здобула в житті, на практиці, у процесі здійснення краєзнавчої діяльності, в результаті активного практичного **пізнання**, на основі пережитого, випробуваного. Краєзнавчий досвід виникає у процесі краєзнавчих спостережень, у ході здійснення краєзнавчих студій. Скажімо, досвід збирання, вивчення та опису топонімічного матеріалу формується за умови виконання різноманітних інтелектуально-пошукових процедур та операцій.

Краєзнавчі здібності – природний нахил, обдарування, талант, уміння, хист, що ними володіє особистість і застосовує у процесі різноманітної діяльності в краєзнавчій галузі; особливість її вгнурішнього складу, що виявляється в умінні виконувати, здійснювати, організовувати на належному рівні краєзнавчу роботу. Це також індивідуально-психологічні стійкі властивості особистості, які є вирішально-визначальною умовою успішності становлення і функціонування її як суб'єкта краєзнавчої діяльності; природні (вроджені) задатки – потенційні можливості, що виявляються в краєзнавчій діяльності. Стосовно топонімічних студій – це уміння, хист збирати, систематизовувати, аналізувати топонімічний матеріал і, головне, – кваліфіковано, на основі наукового підходу здійснювати декодування географічної назви, встановлювати її походження, мотивувати джерела виникнення.

Краєзнавчі захоплення, уподобання, інтереси – схильність до здійснення краєзнавчої діяльності, зацікавлення краєзнавчою роботою, що відповідає смакам, бажанням, настроям і т. ін. особистості; увага до

краєзнавчої діяльності, зацікавлення краєзнавчою проблематикою, здійсненням краєзнавчих досліджень.

Краєзнавчі захоплення формуються на основі краєзнавчого світогляду, краєзнавчих знань тощо. Інтерес до топонімічних уподобань необхідно плекати в особистості з раннього дитинства і приділяти особливу увагу в шкільному віці.

Краєзнавча персонологія (лат. *persona* – особа, особистість, маска; грец. *λόγος* – слово, думка, смисл) – інтегральний напрям краєзнавства, що розвивається на основі міждисциплінарних досліджень, предметом якого є особистість, пов'язана біографічно, діяльнісно в її різних гносеологічних, онтологічних і культурних положеннях з певним краєм.

Краєзнавча персонологія покликана займатися пошуком та описом різноманітної інформації, що стосується визначних особистостей, що мають відношення до регіону.

Краєзнавчий аналіз – метод наукового дослідження краєзнавчого матеріалу шляхом розкладу, розчленування його на складові частини. Вміння здійснювати краєзнавчий аналіз ґрунтується на основі краєзнавчих знань, краєзнавчого досвіду, краєзнавчих умінь. Аналіз топонімічного матеріалу передбачає, крім класифікації, систематизації та опису, етимологічний пошук витоків найменувань.

Краєзнавство треба розуміти як форму ідеологічної і політичної свідомості. Процес пізнання починається з того, що найбільш доступне для розуміння, із спостережень над тим, що ближче, відчутніше. Первинні уявлення про природу, суспільство, про їх розвиток і взаємозв'язок виникають власне із краєзнавчих уявлень, найперших вражень про довколишній світ. Тому

краєзнавчі знання становлять фундамент освітньо-виховної, життєводіятельної програми-бази особистості.

Запитання і завдання

1. З'ясуйте зміст понять *топоніміка, топонімія, топонім*. Які найбільш відомі класи топонімів?
Користуйтеся джерелом: Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий. Русский язык: в 2т./ А. Н.Тихонов и др. – Т.1. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 840 с.
2. Яку роль відіграють географічні назви у суспільстві? Які функції виконують топоніми у соціумі?
3. Обґрунтуйте значення топонімічних студій в системі краєзнавчої діяльності. З'ясуйте зміст понять *краєзнавча діяльність, краєзнавчий світогляд, краєзнавча свідомість, краєзнавче знання, краєзнавче чуття, краєзнавчий смак, краєзнавча культура, краєзнавчі інтереси, краєзнавчі здібності, краєзнавча персонологія, краєзнавчий аналіз*.
4. Користуючись лексикографічним джерелом: Словник гідронімів України . - К.: Наук. думка, 1979, доберіть приклади гідронімів Вашого мікрорегіону, а також споріднені чи схожі найменування водних об'єктів, що зафіксовані в інших регіонах України, порівняйте їх.

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ З ТОПОНІМІЧНИХ СТУДІЙ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІХІД

Вивчення географічних найменувань області, району, міста, села може здійснюватися за запропонованою схемою.

ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ ТОПОНІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Ознайомлення із прийомами та методами здійснення топонімічних досліджень.

Вивчення методів та прийомів збору топонімного матеріалу, опрацювання процедур дослідження.

2. Збір топонімічного матеріалу за анкетой.

Цей етап передбачає збирання топонімічного матеріалу визначеного топооб'єкта (регіону, району, міста, села тощо). Доцільно знайти всі можливі географічні карти за різні роки; зіставити їх; виписати назви географічних об'єктів, які викликають інтерес, позначивши джерело, у якому зафіксували найменування (якщо вивчатимете великий ареал – топонімію регіону тощо). Якщо досліджуватимете топонімію окремого поселення, доречно знайти карти (плани-схеми) міст чи села (за різні роки), порівняти їх; виписати назви. Перевірити назви (їх наявність) за різноманітними довідниками, енциклопедіями, архівними документами.

Якщо описуватимете невеликий простір, то запропонуйте відповісти на питання анкети краєзнавцям,

мешканцям поселення, старожилам, учителям географії, історії, філології.

3. Обробка зібраного матеріалу (систематизація, впорядкування, класифікація).

4. Класифікація зібраного топонімічного матеріалу за різними критеріями.

У процесі роботи з топонімічним матеріалом будь-якого регіону виникає потреба у його систематизації, класифікації за певним критерієм. Така необхідність зумовлена різновекторним описом топонімічних одиниць.

*** У першу чергу назви потрібно класифікувати *за категоріями об'єктів номінації* (назви міст, сіл, хуторів, мікрорайонів, вулиць, гідроніми, ороніми, назви шляхів, парків та ін.) (див. класифікацію О. Суперанської, В. Жучкевича); розмежувати макро- і мікротопоніми (Див.: Наталія Павликівська. Номінаційні процеси в мікрогідронімії Вінниччини: відгідронімні похідні//[library.vspu.net/.../Павликівська%20Н.%20М.Номінаційні%20процеси%20в%20мік.\)\)](http://library.vspu.net/.../Павликівська%20Н.%20М.Номінаційні%20процеси%20в%20мік.)))).

*** Наступна класифікація – *лінгвістична класифікація топонімів*, що ґрунтується на основі 4-х підходів.

а) **Семантична** класифікація (розроблена В. Жучкевичем) передбачає обґрунтування змістового значення (семантики) топонімів з подальшим встановленням принципів присвоєння назв:

1) топоніми, пов'язані з фізико-географічними особливостями місцевості; 2) топоніми, що вказують на місце розташування об'єктів; 3) фітотопоніми: а) за назвами дикорослих рослин, б) за назвами культурних

рослин; 4) зоотопоніми; 5) топоніми релігійного і культового походження; 6) топоніми меморіального походження; 7) антропоніми: а) утворені від жіночих імен, б) утворені від власних чоловічих імен; 8) топоніми, пов'язані з часом їх виникнення; 9) топоніми, пов'язані з розмірами об'єктів; 10) перенесені топоніми; 11) топоніми, пов'язані з соціально-економічними явищами; 12) етніміми, пов'язані з назвами народів; 13) топоніми нез'ясованого значення.

Схожою є класифікація, запропонована Е. Мурзаєвим: 1) назви, пов'язані з певними ознаками рельєфу; 2) назви, пов'язані з ознаками водних об'єктів; 3) фітотопоніми; 4) зоотопоніми; 5) антропоніми; 6) виробничі назви; 7) торгівельно-транспортні назви; 8) соціальні назви; 9) етнотопоніми; 10) ідеологічні назви.

Докінецьною є потреба у систематизації топонімів – назв поселень.

Скажімо, для прикладу, можемо навести власну семантичну класифікацію ойконімів Сумського регіону:

- Географічні найменування Сумщини антропонімічного походження.
- Географічні назви Сумського регіону, що пов'язані з культовими найменуваннями.
- Топоніми Сумщини, що відображають специфіку географічного середовища місцевості (особливості ґрунту).
- Географічні найменування Сумського ареалу, що вказують на рід і продукт людської діяльності.
- Ойконіми Сумщини, похідні від гідронімів.
- Ойконіми Сумського регіону, утворені від назв будівель.

- Ойконіми Сумського регіону, виникнення яких пов'язане з радянською ідеологією.
- Ойконіми Сумського ареалу, пов'язані із соціальним статусом поселенців-засновників.
- Географічні найменування Сумщини, що відображають особливості рельєфу місцевості.
- Топоніми Сумщини, мотивовані своєрідністю ландшафту поселення.
- Фітофорні топоніми Сумського ареалу.
- Зоотопоніми Сумського ареалу.
- Топоніми Сумщини, утворені від гідрооб'єктів (загальних найменувань).
- Топоніми Сумщини невизначеного (незрозумілого) походження.

Це – одна із найпоширеніших класифікацій, що може бути використана для опису ойконімів будь-якого іншого регіону (району, краю тощо). (Див.: Беценко Т. Лінгвістичне краєзнавство: походження географічних назв Сумщини: навчальна монографія. – Суми, 2015. – 180 с.)

б) Класифікація топонімів за морфологічним принципом (О. Суперанська) дає змогу виокремити: 1) топоніми – іменники: а) суфіксальні назви, б) безсуфіксальні назви; 2) складні топоніми; 3) уявні (вдавані) слова; 4) двоскладні слова; 5) топоніми-словосполучення; 6) топоніми-прикметники: а) безпрефіксальні, б) префіксальні назви; 7) складні топоніми.

в) Класифікація за етимологічним принципом ґрунтується на встановленні вихідного, первинного смислу, суті, основи назви тощо.

Як відомо, Етимологія (від грец. ἔτυμον «правда», «істина» і грец. -λόγος – «слово, наука») – розділ лінгвістики, розділ порівняльно-історичного мовознавства, який вивчає походження слів і їх генетичні зв'язки з іншими словами тієї самої або інших споріднених мов; сукупність прийомів дослідження, спрямованих на з'ясування походження слова, а також сам результат цього з'ясування. Етимологічний аналіз спрямований на відновлення історії слів: встановлення їх виникнення у мові, пошук первинного (істинного) значення, джерела та зміни їхнього значення.

Згідно з цією класифікацією виділяють групи географічних назв із зрозумілим етимологічним значенням; топоніми, зміст яких розкривається в результаті етимологічного аналізу; топоніми, зміст яких розшифрувати неможливо.

г) **Класифікація за походженням** передбачає встановлення мови-джерела, з якої походить слово, що покладене основу номінації топооб'єкта, який ви вивчаєте. (Див. працю К. М. Тищенка "Іншомовні топоніми України: Етимологічний словник-посібник" (2010)).

Так, мовознавець К. М. Тищенко класифікував походження назв України, виокремивши відповідні розділи: "З античного світу", "В іранському просторі", "Від балканців", "Від кельтів", "Від давніх германців", "В алтайському просторі", "З арабського світу", "Від варягів", "Від мадярів", "Від кавказців", "Від литовців і поляків", "Від росіян".

*****Класифікація географічних назв за історичним принципом** (стратиграфічна класифікація) орієнтована на виокремлення топонімів за належністю до історичних

епох. Географічні назви окремих регіонів доволі давні, сягають цілої низки епох. Значна їх частина успадкована з дописемного періоду. (Див.: Суперанская А. В. Ономастическая типология и стратиграфия // Ономастика. Типология. Стратиграфия / Ред. А. В. Суперанская. – М., 1988. – С. 3–7; Тищенко К. М. Контури лексико-топонімічної стратиграфії України і етногенез українців // Народна творчість та етнографія. – 2005. – № 5. – С. 31-44; Інна Царалунга. Стратиграфія ойконімів на -ани (-яни): географія назв// Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/18299/1/Царалунга_16.pdf).

За переконаннями Інни Царалунги, стратиграфічний аналіз є одним із аспектів комплексного ойконімічного дослідження, що передбачає кількісну характеристику, просторову локалізацію географічних назв, встановлення хронології ойконімів (Зазн. пр.).

Костянтин Тищенко, наприклад, ойконіми Сумщини хронологічно поділяє на назви радянського фракталу (XXст.), назви часів царату і Гетьманщини (17-19 ст.XVII-XIX), найменування польського періоду (15-17 ст. XV- XVII), назви литовського сліду (14-15 ст. XIV-XV), найменування татарських часів (13-18XII-XVIII ст..), назви києво-руських часів (X-XIII ст), назви ранньої євангелізації у ранньому середньовіччі (IV – VIII ст.), язичництва, назви гунського періоду (IV–V ст.), кельтсько-волоський пласт назв (-III / + IIст.), іранський (скіфо-аланський) пласт топонімів (–V ст. / + III) (Тищенко К. М. Топонімічна картина минулого // Сумський район: Мій край слобожанський. – К., 2006. – С.21-24).

Можна спочатку класифікувати топоніми за першими двома різновидами. З часом класифікації поглиблюватимете, розширюватимете, деталізуватимете.

5. Карткографування топонімічного матеріалу (підготовка картотеки топонімів).

6. Складання словника-показчика топонімів.

Словник можна складати за тематичними групами, за різновидами топонімів). Топонімічні одиниці подаються у алфавітному порядку.

Наприклад: Словник-показчик мікротопонімів міста Суми (фрагмент):

Засумка – вулиця Засумська, у минулому – район з назвою Засумка; від того, що знаходиться за р. Сумкою
Хімік (Хіммістечко) – мікрорайон; від того, що тут збудували будинки для працівників хімзаводу, який розташований далі.

Або: Словник-показчик гідронімів міста Суми (фрагмент):

Псел – річка.

Стрілка – річка, впадає у р. Сумку.

Сумка – річка, впадає у р. Псел.

Чеха – озеро; зафіксовано видозмінений варіан найменування – озеро Чехова.

7. Зібрання відомостей з різних науково-довідкових джерел про поселення і його топонімікон. Робота з каталогами бібліотек, архівів, музеїв. Ведення записів. Оформлення зібраних відомостей. Добірка цитат.

8. Опрацювання науково-довідкової літератури, архівних матеріалів з питань, пов'язаних із встановленням першовитоків найменувань для обґрунтування походження назв.

9. Систематизація зібраних відомостей. Аналітико-синтетична обробка топонімічного матеріалу. Використання науково-довідкової літератури, архівних матеріалів для обґрунтування походження назв.

10. Складання бібліографії.

Оформлення списку літератури, опрацьованої у процесі дослідження.

11. Комплексний, докладний аналіз топонімічного матеріалу. Реалізація обраних підходів наукового опису найменувань. Лінгвістичний (семантичний, словотвірний, морфологічний) аспекти розгляду різних груп топонімів з коментарями, уточненнями, узагальненнями. Комплексне використання фактів історії, географії, етнографії, мови тощо для пояснення витоків найменувань.

Остаточне з'ясування походження географічних назв з мотивацією обраних принципів, суджень, узгодження гіпотез, припущень; формулювання висновків.

Узагальнення топонімічних пошуків з обґрунтуванням отриманих результатів, підведення підсумків дослідження.

Виокремлення нерозв'язаних, дискусійних питань, зазначення перспектив дослідження.

12. Завершальне впорядкування топонімічного словника.

Доповнення словника топонімів на основі зібраного та проаналізованого матеріалу.

13. **Підготовка карти топонімів регіону (області, міста, села)** (Див.: Л. І. Зеленська, О. Є. Афанасьєв, Ю. О. Агеєв. Топонімічні карти: наукові підходи до розробки змісту// olaff.at.ua/Science_work/ZmistToponKart-AAZ-.pdf). Також див. зразки карт: Філь П. Село Довжик. Короткий історичний нарис. – Київ, 2018; Яковенко П. В. Пілставки. Топоніми краю. – Горлівка, 1997).

ХІД ПРОВЕДЕННЯ ТОПОНІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Послуговуючись методами інтерв'ю та анкетування, зберіть топонімічний матеріал від інформаторів, що мешкають безпосередньо у регіоні (бажано, щоб були корінними жителями).

2. Класифікуйте зібраний топонімічний матеріал (за групами топонімів, за часом виникнення тощо).

3. **Встановіть:**

- Час та особливості заснування поселення, основні історичні події, пов'язані з краєм, з формуванням його топонімікону.

- Топонімічний склад поселення (мікро- і макротопоніми):

- назви вулиць, площ, частин поселення (районів, кутків, прилеглих хуторів).

- назви водойм (річок, озер, ставків, боліт, струмків, криниць тощо).

- назви місць купання, звивин, заток, мілководдя тощо, старих русел.

- назви полів, лугів, долин.

- назви насаджень дерев (алей, парків, скверів, рощ, гаїв та под.), лісів.

- назви археологічних пам'яток (городищ, курганів, валів та ін.).

назви гір, ярів, урочищ, впадин, скель, підвищень, насипів.

- назви культурних об'єктів, пам'ятників архітектури.
- Проаналізуйте назву поселення. З'ясуйте, які варіантні найменування існували у побуті, у писемних джерелах, які відомі поетичні назви.

4. Підготуйте картотеку топонімів (на кожне найменування заведіть окрему картку і подайте всю зібрану інформацію про топонім, що з часом буде доповнена Вами, у процесі подальшої роботи).

5. Складіть словник топонімів поселення.

Наприклад:

Засулля – мікрорайон м. Ромни, колись село («пригород»), розташоване за Сулою від центру міста.

Сула – річка.

Процівка – мікрорайон м. Ромни, у минулому - село; походження назви невідоме. Можливо, від власного імені – антропоніма **Проць, Проценко** тощо (такі прізвища існували в поселенні).

- Інші приклади оформлення словника топонімів поселення:

Словник-показчик топонімів села Синівка Липоводолинського р-ну Сумської обл.

1. **ГОВОРУХІВКА** - частина села Синівка, яка розташована праворуч р. Грунь. Населяють її жителі, що мають прізвище Говоруха. Звідси назва кутка. Це одне з найдавніших поселень на території села.

2. **ГРЕБЕЛЮЩИНА** – урочище, яке знаходиться за селом між двома ярками. У ньому ростуть дуби, липи, осики, ліщина.

3. ГРОМАДСЬКЕ – велика лука, де люди випасали худобу. Від того, що громада користувалася нею, отримала назву – Громадське.
4. ГРУДКИ – постійно у весняну пору або коли пройдуть дощі земля у цій місцевості набирала багато вологи і погано розроблялася, утворювалися великі грудки. Нині територія забудована, вулиця має назву Піонерська.
4. ДЕМЕНОВЕ – так іменували землю і ставок, що належали господарю Демену.
5. ЗАГРЕБЛЯ – околиця села, де знаходилося два млини; поруч була гребля.
6. ЗАЦАРИНА – околиця села Синівки (Лебединський напрям). Місцевість довго не заселялася, тому одержала назву Зацарина; нині тут вулиця Лебединська
7. ЙОВТУХІВЩИНА – велика лука біля р.Грунь зліва за течією. Назву отримала від антропоніма: поблизу мешкали батько із сином, що мали прізвище Йовтух.
8. КОБИЛЬОНІВЩИНА – лука, що належала господареві на ім'я Кобильон.
9. ЛЮБЧЕНКОВЕ – невелика лука, яка належала Любченкові, він користувався цією землею.
10. КУЛІКІВЩИНА – лука, розташована ліворуч р. Грунь. Земля належала Куликові, звідси назва - Куликівщина.
11. НЕКРАШИХА – до 1939-40р.р., так іменували населений пункт, розташований по обидва боки невеликого ярка. на відстані 3 км від села Синівка.
- 12.ОБОЛОНЯ – місцевість, що знаходиться на правобережжі р. Грунь. З одного боку - висока гора, з другого – річка. Коли річка розливається, гора заповнюється водою. Майже до половини літа вода не спадає.
13. ПІДГОРА – куток села, що знаходиться під горою;. Нині вулиця має назву Підгорянська.

14. «ПРОМІНЬ» - назва колгоспу, який був утворений на лівобережжі р. Грунь у 1930-31р.р. Назву Промінь зберігає частина села. Нині є вулиця Промінь.

15. СИНІВКА – село, виникло в 1669 році. Першими тут поселилися родини Друків, Говорух, Красноносів, Яцків. З 1699 року селом володів полковий суддя Василь Велецький. Після його смерті село перейшло у спадок дружині Стефаниді Михайлівні і дітям. Назва походить від слова син - селом володіли сини Василя Велецького. У 1723 році село іменували Сенявка, в 1730 році – Сенювка (налічувало 180 дворів).

16. СТОЛЯРЕВЕ – невеликий населений пункт, який розмістився у південній частині села, ліворуч р. Грунь. Назва, за переказами, антропонімічного походження: більшість жителів кутка мають прізвище Столяри.

17. СУХА ЛУКА - земля, яка з обох боків під час розливу річки обмивається водою, підвищене місце швидко висихає.

18. ХУТИРЕЦЬ – назва невеликого поселення, розташованого униз від Гребелющини вздовж ярка справа за течією, де жили люди до 1933 року. А після вони переселилися до с. Синівка

19. ЯРМАРКОВА ПЛОЩА – розташована у південній частині с.Синівки. Назву отримала від того, що тут організували базари, де продавали худобу, різні вироби, сільськогосподарські продукти.

20. ЯЦЕНКОВЕ - земля, яка належала господареві, що мав прізвище Яценко; знаходиться па правому березі річки Грунь.

(За матеріалами видання: П.В.Яковенко, О.Р.Краснонос, В.А.Кузьома. Історія с.Синівка. – Синівка, 2004 рік).

*

**Словник-показчик топонімів села Довжик
Липоводолинського р-ну Сумської обл.**

1. *Бакаїв ліс* – назва, напевне, антропонімного походження: від прізвища власника - Бакай.
2. *Бригада* – територія, де знаходились клуб, школа, магазин, кантора, тік, ферми, тракторна бригада колгоспу.
3. *Вершина* – неширока долина, розташована від джерела і вниз за течією струмка до Ставка на степу.
4. *Вибрик* – поле; до 1939 року поблизу було кілька хуторів, що знаходились близько один до одного, їх називали Вибриком.
5. *Жири* (хутір Жирів) – розташований у північно-східній околиці села, біля Хабиного ярка; цей хутірець ще називали Потопихою – таку назву, за переказами старожилів, придумав Мордань Іван Максимович (1925-1997 р.р.) після того, як парубком, гуляючи там пізно увечері, вступив у глибоку калюжу і потім жартував, що ледве у ній не втопився.
6. *Круглий* – долина невеликої річечки (струмка), що витікає з Вершини, від Ярофеївого ярка до с. Бірки.
7. *Куличиха* – долина, через яку тече річка Фіалка, довгий (приблизно 12 км) з пологими схилами яр. Про те, звідки пішла назва Куличиха, існує дві гіпотези. Перша: колись цими землями володів пан Кулик. Ліс з назвою Куликів є досі. (Яковенко В. П. цю версію категорично відкидає). Друга: тут водилось багато птахів куликів (вони є і до цього часу).
8. *Лагнів яр* – неширока балка з пологими схилами, вздовж якої колись протікав струмок; також колись тут, напевно, проживав господар Лагно.
9. *Ліс Соснівщина* – листяний ліс, сосни там зовсім немає. Можливо, назва від того, що біля нього, як видно на карті Гадяцького повіту 1902 року, був хутір Соснівці.

10. *Мінняйлів ярк* – через нього протікає струмок, що впадає у р. Фіалку; назва пов'язана з тим, що тут був хутір Мінняйлівщина, тобто жив господар Мінняйло, виселений у 1939 році до с. Великі Будища.
11. *Молодецьке* – поле, що простяглося від Вершини і вище до с. Ціпки.
12. *Морданів ярк* – невеликий ярк на правому схилі Куличихи, на його вершині була криниця зі смачною водою, з якої витікав струмок; до 1939 року тут жили люди на прізвище Мордань.
13. *Панський ліс* – ліщиновий ліс, посаджений, напевне, у XIX столітті якимось паном або багатим селянином.
14. *Підгубичче (Підгубичче)* – місцина на правому схилі Куличихи, де на поверхню виходять дрібні фракції якоїсь білої кам'янистої породи і неродючий ґрунт, засаджена акацією і деревом, схожим на європейську маслину.
15. *Скелін садок* (кладовище) – місцина під Тереленковим лісом, при дорозі на с. Синівку, де до створення колгоспу жив господар на прізвисько Скеля і де був його фруктовий сад; з 1950-х років і до цього часу тут сільське кладовище.
16. *Ставок на степу* – штучна водойма площею близько 1 га, знаходиться в долині, яку в цьому місці називають степом.
17. *Сосна* – сосновий ліс, штучно насаджений ще до Великої Вітчизняної війни.
18. *Стадіон* – великий вигін, на якому у 1960 - 1970-х роках був стадіон; 19. *Тереленків ліс* - назва, напевне, антропонімного походження: від прізвища власника .
20. *Уляніне* – поле біля Тереленкового лісу, де, очевидно, колись проживала жінка на ім'я Уляна.
21. *Хабин ярк* – мікротопонім антропонімного походження; біля ярка жило кілька господарів на прізвище

Лукаш (далекі і близькі родичі між собою), один з них мав прізвисько Хаба.

22. *Хоменків ліс* – мабуть, колись був у власності господаря Хоменка.

23. *Ярофеїв яр* - невеликий порослий деревами яр; там було так зване глинище - кілька ям, з яких люди з сіл Бірки і Довжик брали глину для господарських потреб.

(Філь П. Село Довжик. Короткий історичний нарис. – Київ, 2018. – С.44-47).

6. Користуючись фондами музеїв, бібліотек, архівів, складіть бібліографію з означеної проблематики. Опрацюйте матеріал, що дотичний до розглядуваної проблематики і може слугувати поясненню витоків найменувань. Зробіть виписки. Оформіть посилання, цитати. Систематизуйте зібрані відомості. Занесіть у картотеку, далі – в словник необхідні відомості. Поміркуйте над способами використання фактів для пояснення етимології назв.

7. Упорядкуйте відомості. Встановіть ступінь вивчення питання. Вкажіть на суперечності, «білі плями», нерозв'язані питання.

Розпочніть опис – докладну різноаспектну характеристику топонімів мікрорегіону. Логічно і мотивовано викладіть докази.

8. На основі усіх зібраних матеріалів спробуйте встановити шляхи появи (виникнення) назв.

З'ясуйте:

- Що покладено в основу найменування (антропоніми, географічні умови середовища, зооніми, назви будівель, гідрооб'єктів, культові номени та ін.).
- Встановіть наявність у мові апелятива (загального найменування) чи власного найменування, що має відношення до виникнення топоніма (мікротопоніма) (за різними лексикографічними джерелами), в уснорозмовному континуумі регіону (поселення).
- З'ясуйте семантику апелятива. Перевірте його значення за: 11-томним СУМ, етимологічними, діалектними, історичними словниками та ін.
- Зіставте семантику апелятива (загальнословникові значення) із семантикою топоніма. Встановіть чи заперечте взаємозв'язок семантики апелятива та топоніма.
Наприклад, назва села **Поділ** від загального найменування **поділ** у значенні «низько розташована місцевість; низина» (Словник української мови: в 11 томах. – Том 6, 1975. – С. 746.) – населений пункт розміщений у низинній місцевості.
- З'ясуйте умови (причини) переходу апелятива у власне найменування.
- Якщо назва зазнавала змін, то обґрунтуйте причини видозміни топоніма.
- Встановіть, хто з учених займався дослідженням етимології розгляданих топонімів (аналогічних географічних найменувань на терені України). Які результати розвідок? Порівняйте свої міркування з гіпотезами інших дослідників.
- Означте дискусійні моменти у витлумаченні етимології топонімів.
- Наприклад, виникнення назви села **Поділ** можна виводити від поділ «місце, де щось розділяється,

роз'єднується; лінія, яка розділяє, роз'єднує що-небудь» і від поділ ««Низько розташована місцевість; низина» (Словник української мови: в 11 томах. – Том 6, 1975. – С. 746.). У такому випадку треба точно з'ясувати можливість/вірогідність припущення

- Запишіть перекази, легенди, свідчення старожилів, що пояснюють виникнення топоніма (і мікротопонімів місцевості).

Порівняйте відомості наукової та народної етимології у поясненні походження топонімів Вашого поселення.

Пам'ятайте, що:

Народна етимологія – встановлення походження географічної назви від іншого слова на основі уявної, зовнішньої схожості; переосмислення невідомої (незрозумілої) чи маловідомої власної назви за випадковою подібністю, схожістю з відомим і зрозумілим; етимологізування топоніма за випадковим співзвуччям, без врахування фонетичних законів, способів переходу значень, морфемного складу та його змін. Такий підхід є нефаховим, дилетантським і призводить до хибного виявлення внутрішньої форми, частини – до фонетичного спотворення назви (її зовнішньої форми).

Наприклад, виведення назви міста Суми від слова сумка – «Виріб із шкіри, тканини і т. ін., що має форму торбинки, футляра з ручками і служить для перенесення чого-небудь» (Словник української мови: в 11 томах. – Том 9, 1978. – С. 837), також пояснення ойконіма Ромни як похідного від слова ромен – «народна назва ромашки.», «багаторічна рослина-бур'ян родини складноцвітих з гіллястим стеблом і жовтими квітками» (Словник української мови: в 11 томах. – Том 8, 1977. – С. 880.)

9. Зробіть запершальні висновки про можливі шляхи виникнення топонімів (ойконімів, гідронімів та ін.).

Практичні поради:

Не поспішайте робити висновки стосовно етимології назви.

Не захоплюйтеся свідченнями народної етимології.

Не обмежуйтеся тільки лінгвістичними чи іншими джерелами. Обов'язково візьміть до уваги факти історії краю, географічні відомості та ін.

Опрацюйте якомога більше науково-довідкових джерел.

Спробуйте осмислити специфіку утворення найменування на фоні східнослов'янського, спільнослов'янського, світового континууму. Зіставте, по можливості, описувані топоніми з іншими назвами споріднених і неспоріднених культур.

Намагайтеся визначити закономірності номінації географічних об'єктів у Вашому мікро- чи макрореґіоні.

Пам'ятайте, що головне в топонімічних дослідженнях – віднайди джерело появи географічної назви – слово (словосполучення), від якого вона утворилася (ним може бути як загальне, так і власне найменування).

Не намагайтеся описати одразу всі топоніми, зафіксовані вами у мікро- чи макрореґіоні.

Дотримуйтеся етики, культури ведення наукового дослідження. Коректно послуговуйтеся напрацюваннями інших, робіть покликання на використані джерела.

Не соромтеся дискутувати, роздумувати, полемізувати.

Виконуйте наукові пошуки з переконаннями в їх важливості, докінецьній потребі.

Пам'ятайте, що топонімічні студії – креативна діяльність.

Повсякчас поповнюйте, удосконалюйте своє дослідження, накопичуйте потрібні факти, докази.

Заохочуйте інших до топонімічних розвідок.

Пам'ятайте про важливе наукове, навчальне, пізнавальне, виховне значення топонімічного матеріалу.

Обов'язково популяризуйте свої досягнення.

Запитання і завдання

1. Які етапи проведення топонімічних досліджень?
2. За якими класифікаціями доцільно систематизувати й розглядати топоніми?
3. У чому полягає хід проведення топонімічних досліджень?
4. Поміркуйте, які труднощі можливі у процесі роботи з топонімічним матеріалом?
5. Запропонуйте свої підходи до аналізу топонімічного матеріалу.

ОРІЄНТОВНА ЛІТЕРАТУРА, РЕКОМЕНДОВАНА У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ТОПОНІМІЧНИХ СТУДІЙ

Загальний огляд лексикографічних джерел з топонімії

Сьогодні відомі напрацювання з топонімічної лексикографії у східнослов'янському континуумі можемо класифікувати за 4 групами: 1) довідники з галузі топонімічної термінології (наукові видання), 2) лінгвістичні словники з топонімії регіону (країни, краю, області) (наукові видання), 3) словники, що пояснюють правопис географічних найменувань (наукові видання), 4) науково-популярні лексикографічні видання, присвячені витлумаченню етимології географічних найменувань для широкого кола користувачів.

До розвідок, присвячених топонімічній термінології, зараховуємо "Словарь народных географических терминов" Е.М. Мурзаева (1984), також "Словарь русской ономастической терминологии" Н. В. Подольской (1988) та ін., в україністиці – праці Є. О. Черепанової ("Микротопонимия Черниговско-Сумского полесья" (1984), "Народная географическая терминология Черниговско-Сумского полесья" (1984)). Лінгвістичні словники з топонімії регіону (країни, краю, області) репрезентовані значним корпусом праць (особливо в Росії): наприклад: Смолицкая, Г. П. Топонимический словарь Центральной России / Г. П. Смолицкая. – Москва: Армада-пресс, 2002. – 416 с.; регіональна топоніміка майже всієї Росії представлена у численних лексикографічних джерелах; описано топонімію Далекого Сходу, Сибіру, Уралу, Центральної частини, Адигеї, Алтаю, Амуру, Архангельської, Астраханської обл., Башкирії, Вологодської, Воронежської обл., Калузької, Забайкалля, Приволжя, Заонежжя, Карелії, Кемеровської, Курської, Липецької обл., Мордовії, Москви, Московської, Нижегородської, Смоленської, Орловської, Пензенської, Пермської, Рязанської, Самарської, Тамбовської, Тульської, Томської обл. (наприклад: Чувашії та ін.). У Білорусі відомі

праці В. О. Жучкевича (Жучкевич В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии / В. А. Жучкевич. – Минск: БГУ, 1974. – 448 с.), О.Ф. Рогальова (А. Ф. Рогалев. Топонимический словарь Гомеля и Гомельского района [Текст] / А. Ф. Рогалев. – Гомель: Барк, 2012. – 291с.).

В Україні науковий аналіз топонімів засвідчений у словникових джерелах різної тематики та спрямування ("Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі" 1985 р. (укладачі І.М. Желєзняк, А.П. Корепанова, "Словник гідронімів України" (1979), укладений І.М. Желєзняк, А.П. Корепановою, Л.Т. Масенко, А.П. Непокупним, В.В. Німчуком, Є.С. Отіним, О.С. Стрижаком, К.К. Цілуйком, "Гідронімія Івано-Франківщини: етимол. словник-довідник" (2010) М. М. Габорака. та ін.

Словників, що пояснюють правопис географічних найменувань, небагато. В Україні відомий словник В. О. Горпинича (Горпинич В.О. Словник географічних назв України (топоніми та відтопонімні прикметники): близько 25000 слів. – К.: Довіра, 2001. – 526 с.).

Науково-популярні лексикографічні видання, орієнтовані на пояснення походження географічних найменувань, репрезентовані розвідками В. Фоменка "Звідки ця назва" (1969), А. П. Коваль "Знайомі незнайомці; Походження назв поселень України" (2001).

Українське топонімічне словникарство – молода гілка наукових досліджень. Вітчизняна топоніміка як лінгвістична наука об'єднує розвідки, присвячені збиранню та систематизації історичної топонімії України ("Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі" 1985 р. (укладачі І.М. Желєзняк, А.П. Корепанова) та сучасної (скажімо: Габорак М. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій: Етимологічний словник-довідник / М. Габорак. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 932 с. та ін.).

На сучасному етапі українські вчені збирають, систематизують та описують різні групи топонімів: географічні назви взагалі (Габорак М. Топонімія Галицької Гуцульщини : Етимологічний словник-довідник / М. Габорак. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 636 с.), окремі різновиди топонімів – ойконіми (Шульгач В.П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. К., 2001. – 189 с.; Габорак М. Назви населених пунктів Івано-Франківщини: етимол. слов.-довід. / ПНУ ім. В. Стефаника [та ін.]. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 403 с.), гідроніми (Вербич С. О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра: Етимологічний словник-довідник. К., 2009. – 234 с.; Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини : етимол. слов.-довід. / ПНУ ім. В. Стефаника, ІФОІППО. – вид. 2-е, допов., переробл., уточнене. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 561 с.), мікротопоніми (Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північнозахідної України та суміжних земель: У 3 т. І Упоряд. Г.Л. Аркушин. Луцьк: Вежа, 2006-2007), ороніми (назви гір і полонин): Габорак М. Назви гір і полонин: Словник-довідник. – вид. 2-е, доп., уточн. – Івано-Франківськ, 2008. – 498 с.; Габорак М. Назви гір Івано-Франківщини: слов.-довід. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – 357 с. та ін.

Історію та підґрунтя топонімічних лексикографічних студій складають лексикографічні напрацювання Є. О. Черепанової: "Мікротопонимия Черниговско-Сумского полесья" (1984), "Народная географическая терминология Черниговско-Сумского полесья" (1984). У цих працях методом польових досліджень зібрано, систематизовано і проаналізовано мікротопоніми означеного ареалу із вказівкою місцевості, де вони зафіксовані, та народні географічні терміни – базові одиниці, що слугують матеріалом для творення мікротопонімів, із вказівкою позначуваного топооб'єкта. Словникові розвідки Є. О. Черепанової – неоціненний матеріал, що, без сумніву, в майбутньому буде плідно використано вченими інших країн з метою здійснення компаративних студій в галузі топоніміки (на прикладі споріднених і неспоріднених мов).

Топонімія далеко не всіх регіонів України (також топоніми не всіх груп) розглянуто у лексикографічних працях на сучасному етапі. Є видання, що присвячені описові географічних назв взагалі (словникові джерела М. Т. Янка – "Топонімічний словник-довідник УРСР" (1973) та "Топонімічний словник України. Словник-довідник"(1998)). Для україністики праці вченого мають неабияку наукову вагу: в них закладено фундамент національної топоніміки і започатковано ґрунтовні топонімічні студії. У «Топонімічному словнику України» подано інформацію про походження найголовніших назв міст, районних центрів, селищ міського типу, сіл, у яких відбулися історичні події або які пов'язані з іменами визначних осіб, а також засвідчено спроби мотивувати виникнення назв об'єктів рельєфу, річок, озер, лиманів, заток і проток, найважливіших заповідників, історичних і природних пам'яток України. Запропоновано докладний етимологічний аналіз відповідних мовних знаків. М. Т. Янко опрацював значну кількість наукових матеріалів; у багатьох випадках учений прагнув навести усі можливі та відомі обґрунтування появи конкретного найменування. Праці дослідника глибокі, перевірені часом. Результативність словникових студій М. Т. Янка - незаперечна в україністиці, у вітчизняних топонімічних студіях взагалі.

Топонімікон Запорізької області представлений у лексикографічній розвідці науково-популярного характеру В. Фоменка "Звідки ця назва" (1969). Словник складається з двох частин: "Про походження назв на Запоріжжі" та "Звідки ця назва?" На нашу думку, розвідка В. Фоменка теж є внеском у розбудову вітчизняних топонімічних студій.

Здобутком у національній мовознавчій думці вважаємо словник науково-популярного характеру А. П. Коваль "Знайомі незнайомці; Походження назв поселень України" (2001). Дослідниця в доступній формі висловила погляди щодо походження низки топонімів України, виділивши загальні розділи (з підрозділами), а саме: "Що покладено в основу назв поселення? Хто, коли й чому так назвав?", "Як утворено назву

поселення? З чого її складено?". Перший розділ містить назви поселень, які інформують про географію та історію України. Це назви, в основі яких - найменування особливостей рельєфу, назви рік, рослин, тварин; назви виробництва, предметів побуту, торгівлі та ін. За допомогою таких назв створюється мозаїчна картина народу. У другому розділі розглянуто способи творення топонімів. Науково-популярний виклад дозволяє навіть нефахівцям зрозуміти особливості походження назв.

Унікальним в україністиці, що не має аналогів, мабуть, у східнослов'янській топоніміці, треба визнати довідник К. М. Тищенка "Іншомовні топоніми України: Етимологічний словник-посібник" (2010). Розвідка вченого – своєрідний крок вперед у генезі світової лінгвістики, у розумінні єдності та взаємозв'язку всіх мов, етносів, історії розвитку людства взагалі. Мовознавець К. М. Тищенко класифікував походження назв України за розділами. Перша частина книги - етимологічний довідник з 12 розділів: "З античного світу", "В іранському просторі", "Від балканців", "Від кельтів", "Від давніх германців", "В алтайському просторі", "З арабського світу", "Від варягів", "Від мадярів", "Від кавказців", "Від литовців і поляків", "Від росіян". Він містить зведення етимологій понад 15 тис. місцевих назв України від 2330 іншомовних топооснов. У статтях словника узагальнено наслідки топонімічних студій кількох поколінь лінгвістів: залучено як давно апробований класичний матеріал, так і етимології з досліджень 2001-2009 рр. Завдяки інтеграції відомостей про вже вивчені шари назв топонімічна система України постає як історично зумовлена цілісність. Друга частина книжки містить алфавітний покажчик включених до словника назв поселень та річок України. Лексикографічна праця К. М. Тищенка – суттєве і цілісне надбання для української топоніміки, історії мови, етимології тощо, що заслуговує високої оцінки.

Регіональну топонімію України лексикографічно репрезентують розвідки Мирослава Габорака (Габорак М. М. Топонімія Галицької Гуцульщини: Етимологічний словник-

довідник / М. Габорака. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 636 с.; Габорака М. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій: Етимологічний словник-довідник / М. Габорака. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 932 с.; Габорака М. Назви населених пунктів Івано-Франківщини : етимол. слов.-довід. / ПНУ ім. В. Стефаника [та ін.]. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. – 403 с.), Віктора Шульгача (Шульгач В.П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. К., 2001. – 189 с.), Григорія Аркушина (Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північнозахідної України та суміжних земель: У 3 т. І Упоряд. Г.Л. Аркушин. – Луцьк: Вежа, 2006-2007) та ін.) та ін.

Одне з нових видань – "Етимологічний словник топонімів України" В. В. Лучика (2014) – спроба зібрати та проаналізувати географічні назви Українського простору з погляду їх походження.

Отже, лексикографічна топоніміка України сьогодні потужно й продуктивно розвивається. Нині в україністиці активізовані регіональні топонімічні дослідження, спрямовані на лексикографічний опис географічних назв. На основі таких лексикографічних праць у майбутньому можна буде скласти цілісну картину етнотопонімікону України. У перспективі постане потреба компаративних топонімічних студій (на базі споріднених і неспоріднених мов та культур).

Словники, довідники, енциклопедії

Бучко Д.Г. Інверсійний словник ойконімів України. – Люблін, 2001. – 325 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови (Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. –1440 с. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. – К., 1989-1990.

Горпинич В.О. Словник відтопонімічних прикметників і назвжителів України: У 2 т. – Кіровоград, 1994. – Т. 1. – 160 с.

Горпинич В.О. Словник географічних назв України: Топоніми та відтопонімі прикметники. – К., 2001. – 526 с.

Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1956. – Т. 1-4.

Етимологічний словник української мови. – Т. I. – 3. – К., 1982 – 1989.

Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982.

Т. 1: А – Г / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. – 1982. – 632 с.

Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1985. - Т. 2: Д – Копці / Укл.: Н. С. Родзевич та ін. – 1985. – 572 с.

Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 3: Кора – М / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. – 1989. – 552 с.

Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983 – Т. 4: Н – П / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; Ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко. – 2003. – 656 с.

Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983 – Т. 5: Р – Т / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. – 2006. – 704 с.

Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983 – Т. 6: У – Я / Уклад.: Г. П. Півторак та ін. – 2012. – 568 с.

Каталог річок України / Уклад. Г.І. Швець, Н.І. Дрозд, С.П.Левченко. – К., 1957. – 192 с.

Корнієнко О. М. Лексикон доби козаччини XV11 - XV111 ст.: застарілі слова, військові, побутові та релігійні терміни, запозичені одиниці з етимологічними коментарями та тлумаченнями. – К: Пріоритет, 2013.

Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. – М., 1984.

Етимологічний словник української мови: У 2-х т. / Укл. Ярослав Рудницький. – Вінніпег-Оттава, 1962-82.

Volume I: A – G (A – Г). – Winnipeg: Ukrainian free Academy of Sciences, 1972. – LXXXVI + 968 с.

Volume II: Д – Б. – Ottawa: Ukrainain Mohylo-Mazepian Academy of Sciences, 1982. — 1128 с.

Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. – М., 1988.

Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ : у 2 т. / Ю. Редько. – Т. 1. – Л., 2007. – 720 с. ; Т. 2. – Л., 2007. – 1438 с.

Рогалев А. Ф. Топонимический словарь Гомеля и Гомельского района / А. Ф. Рогалев. – Гомель: Барк, 2012

Російсько-український словник географічних термінів / Уклад.О.М. Маринич, М.М. Михайленко, А.П. Могила, О.І. Речмедін. – К., 1970.

Словник гідронімії України / Уклад. В.В.Німчук, І.М.Железняк, А.П.Корепамова, Л.Т.Масенко, А.П.Непокупний. – К., 1979. – 780 с.

Словник гідронімів України / редкол. : А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко / укл. І.М. Железняк та ін. – К. : Наук. думка, 1979. – 782 с.

Словник української мови. – т. I-XI. – К., 1970-1980.

Словарь украинского языка / под. ред. Б. Д. Гринченко – Киевъ, 1906-1909. – Т.1-4.

Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка: в 3-х тт. – М., 1989.

Тищенко К. М. Іншомовні топоніми України: Етимологічний словник-посібник. - Тернопіль: Мандрівець, 2010.

Трійняк І.І. Словник українських імен / І.І. Трійняк. – К. : Вид-во “Довіра”, 2005. – 509 с.

- Українсько-радянська енциклопедія: В 12-ти тт. – К., 1977-1985.
 Український радянський енциклопедичний словник. – т. 1-3. – К., 1986-1987.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х томах. – М., 1986.
- Черепанова Е. А. Микротопонимия Черниговского-Сумского полесья. – Сумы, 1984(м).
- Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского полесья. – Сумы, 1984
- Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890–1907.
- Янко М. Т. Топонімічний словник-довідник УРСР. – К., 1973.
- Янко М. П. Топонімічний словник України: Словник-довідник / М. П. Янко. – К.: Знання, 1998. – 432 с
- Ярещенко А. Из топонімічного словника Харківщини // Прапор. – 1986. – № 10. – С.179-181, 1988. – № 10. – С. 178-180.
- *

Наукові джерела (монографії, статті)

- Абдула Ю. Становлення ойконімії Слобожанщини (на матеріалі Харківщини): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Ю. Абдула. – Кіровоград, 2008. – 20 с.
- Аліферчык Т. М. Тапанімія Заходняга Палесся: этналінгвістычны аспект / Т. М. Аліферчык. – Мінск: Беларус. навука, 2013.
- Белей Л.О. Сучасна українська ергонімія: Власні назви підприємств Закарпаття. – Ужгород, 1999. – 111 с.
- Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини. - Суми: Собор, 2001
- Беценко Т. П. Лінгвістичне краєзнавство : походження географічних назв Сумщини: навчальна монографія / Т. П. Беценко. – Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», 2015. – 180 с.
- Бондалетов В.Д. Ономастика и социалингвистика //Антропонимика. – М., 1970. – С. 17 –23.
- Бурковецька І.С. Словотвірна структура ойконімії Уманщини // Студії з ономастики та етимології. 2002. – К., 2002. – С. 31 – 34.

- Бучко Д. Походження та словотвір ойконімів типу Залужжя, Міжгір'я, Підлісся в українській та інших слов'янських мовах // Актуальні проблеми українського словотвору. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 522 – 529.
- Бучко Д.Г. Походження назв населених пунктів Покуття / Д.Г. Бучко. – Л. : Світ, 1990. – 144 с.
- Вебер Н. В. Мікроойконіми Івано-Франківщини на -и / -і / Н. В. Вебер // Записки з ономастики. – 2010. – Вип. 13. – С. 38–46.
- Вербич С.О. Верхньодністерський гідронімікон у контексті прикарпатсько-хорватських топонімічних зв'язків // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 65 – 73.
- Вербич С.О. З архаїчної гідронімії басейну Верхнього Дністра // Мовознавство. – 1998. – № 4-5. – С. 21 – 30.
- Вербич С.О. Іншомовні елементи в топоніміконі Прикарпаття (спроба генетичної характеристики) // Іншомовні елементи в ономастиці України: Матеріали наукового семінару 12-13 вересня 2001 р. – К., 2001. – С. 25 – 31.
- Вербич С. Ойконіми як функціональна одиниця лексичної системи української мови // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К., 1998. – С. 121-123.
- Вербич С.О. Топонімія Прикарпаття // Культура слова. – К., 1997. – Вип. 50. – С. 76 – 79.
- Вербич С.О. Внутрішня реконструкція як базовий принцип у системі аналізу онімного матеріалу // Українська мова. – 2002. – № 2. – С. 59 – 68.
- Веселовский С.Б. Ономастикон. Древнерусские имена, отчества, фамилии. – М.: Наука, 1974. – 382 с.
- Вертій О. І., Ярова А. Г. Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини. походження географічних найменувань // Мовознавство. – 2002. – № 1. – С. 73-75
- Воробьева И. А. Русская топонимия средней части бассейна Оби. – Томск Изд-во Том. ун-та, 1973 - 247 с.
- Гаврилова Т. О. Словник мікротопонімії Черкащини / Т. О. Гаврилова, З. М. Денисенко. – Черкаси, 2010. – 494 с.
- Герета Н.М. Ойконімія Північної Хмельниччини XI – XIV століть // Студії з ономастики та етимології. 2002. – К., 2002. – С. 64 – 69.

Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках (відп. ред. О.С. Стрижак). – К., 1981. – 263 с.

Гонца І. С. Номінативні сингулярні еліптичні ойконіми Черкащини: автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / І. С. Гонца. – Умань, 2006. – 18 с.

Горбач О. Українська топономастика і безграмотність // Сучасність. – 1961. – Ч. 6. – С. 117 – 118.

Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / В. О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 208 с.

Горпинич В.О., Лобода В.В., Масенко Л.Т. Власні назви і відтопонімі утворення Інгуло-Бузького межиріччя. – К., 1977. – 191 с.

Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XVII століть / Л.Л. Гумецька. – К. : Вид-во АН УРСР 1958. – 300 с.

Гумецька Л.Л. Сучасні тенденції у творенні назв українських населених пунктів // Укр. мова і літ. в школі. – 1966. – № 4. – С. 24 – 29.

Данилюк О.К. Географічні терміни Волині з суфіксом -ин (а) // Актуальні проблеми українського словотвору. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 501 – 516.

Данилюк О.К. Географічні терміни в мікоротопонімії Волині // Філологічні студії. – Вип.1. – Луцьк, 1996. – С. 76 – 80.

Данилюк О.К. Особливості словотвору географічних термінів Волині // Філологічні студії. – Вип. 4. – Луцьк, 1998. – С. 110 – 116.

Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині. – Луцьк, 1997. – 108 с.

Дашкевич Я. Каталог річок України // Укр. мова в школі. – 1959. – № 2. – С. 17 – 19.

Гумецька Л.Л. Топографічні назви української актової мови XIV–XV ст. // Дослідження з мови та літератури. – К., 1957. – С. 83 – 91.

Гумецька Л.Л. Топоніміка в українській актовій мові XIV – XVст. // Мовознавство. – 1957. – Т. 14. – С. 10 – 22.

Железняк І.М. Архаїчна мікротопонімія Києва // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 33 – 39.

Железняк І.М. Балто-слов'янська мовна взаємодія в топонімії Середньої Наддніпрянщини // Мовознавство. – 1998. – № 2-3. – С. 36 – 46.

Железняк І.М. Гідронімія України й проблема слов'янського етногенезу // Слов'янське мовознавство. X Міжнар. з'їзд славістів (доповіді української делегації). – К., 1988.

Железняк І. М. Гідроніми України як джерело відновлення деяких географічних термінів // Мовознавство. – 1979. – № 4. – С. 34-45.

Железняк І. М. Гідронімія і nominal topographica (бас. Ірпеня) // Питання історичної ономастики України. – К., 1998. – С. 63-83.

Железняк І.М. Ономастика Полісся. – К., 1999. – 234 с.

Железняк І.М. Ономастика та періодизація глотогенезу в Україні (до постановки питання) // Третій міжнародний конгрес україністів 26-29 серпня 1996 р. – Мовознавство. – Харків, 1996.

Железняк І.М. Про деякі лінгвістичні ознаки власних назв // Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 13 – 17.

Железняк І.М. Роль і місце ономастичних досліджень у студіях зі східнослов'янського етногенезу // Ономастика та етногенез східних слов'ян. – К., 1998. – С. 5-17.

Жучкевич В. А. Общая топонимика. Учеб. пособие. – Минск.: Вышэйшая школа, 1968. - 432с.

Карпенко О.П. Відбиття праслов'янської лексики в поліській гідронімії // Мовознавство. – 1992. – № 4.

Карпенко О.П. Гідроніми правобережної Нижньої Наддніпрянщини з геологічною основою // Мовознавство. – 1983. – № 4. – С. 57-62.

Карпенко Ю.О. Давньоевропейська гідронімія в Українських Карпатах // Мовознавство. – 2001. – № 6.

Карпенко Ю. А. История этимологического метода в отечественной топонимике // Развитие методов топонимических исследований. – М., 1970. – С. 9-19.

Карпенко О.П. Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини / О. П. Карпенко / АН УРСР. Ін-т мовознавства ; від. ред. І. М. Железняк. – К. : Наук. думка, 1989. – 192 с.

- Карпенко Ю.О. Онімизація і трансонімизація як словотвірний акт // Шоста республіканська ономастична конференція. Тези доповідей і повідомлень. – Ч. 1. – Одеса, 1990. – С. 35 – 37.
- Карпенко Ю.О. Творення загальних назв від власних // Укр. мова і літ. в школі. – 1973. – №10.
- Карпенко Ю.О. Топоніміка гірських районів Чернівецької області / Ю.О. Карпенко; ред. кол. В.І. Кузнецов, В.А. Прокопенко, І. І. Слинько. – Чернівці: Чернівецький держ. ун-т, 1964. – 80 с.
- Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. – К., Наукова думка, 1973.
- Ковалик І.І. Про ономатизацію, трансономатизацію і деонматизацію / Ковалик І.І. // Ковалик І.І. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці. Ч. II / упор. З. Терлак – Л. ; Івано-Франківськ, 2008. – 496 с.
- Корепанова А. П. Архаїчні типи як вихідна база для історико-типологічного дослідження топонімії слов'янських мов // Мовознавство. – 1983. – № 3. – С. 31-38.
- Корепанова А.П. Про топонімічну стратиграфію // Мовознавство. – 1976. – № 6. – С. 36–39.
- Корепанова А.П. Процес універбізації у власних назвах // Мовознавство. – 1972. – № 5. – С. 49 – 56.
- Корнієнко І.А. До питання про виникнення антропонімів Наддніпрянщини // Ономастика і апелятиви. – Вип. 13. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 66– 69.
- Кунець І.І. Семантична структура українських прикметників з суфіксами -ив-, -лив-, -чив- у порівнянні з російськими і білоруськими / І.І. Кунець // Дослідження з словотвору та лексикології. – К. : Вища школа. – С. 68–72.
- Купчинська З. Реальний вимір архаїчних ойконімів-плуративів / З. Купчинська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство). – Вінниця, 2012. – Вип. 17. – С. 359–366.
- Купчинська З. Назви на -ич-і та -ан-и: від етнонімів до мікротопонімів / З. Купчинська // Студії з ономастики та етимології 2011–2012 / [Відп. ред. О. П. Карпенко, В. П. Шульгач]. – К. : Кий, 2012. – С. 131–140.

- Купчинська З.О. Твірні основи українських топонімів на -ин, -ів (структура, територія) //Ономастика України I тисячоліття нашої ери. – К., 1998. – С. 94 – 102.
- Купчинський О.А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історикогеографічних досліджень. – К., 1981. – 250 с.
- Лобода В.В. Взаємодія східнослов'янських мов в українській топонімії. – К., 1976.
- Мартінова Г.І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини. – Черкаси, 2000. – 266с.
- Масенко Л.Т. Розвиток топонімічної лексики // Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К., 1983. – С. 620 – 660.
- Масенко Л.Т. Гідронімія Східного Поділля. – К., 1979.
- Масенко Л.Т. Проблеми взаємодії гідронімії та ойконімії // Мовознавство. – 1972. – № 1.
- Масенко Л.Т. Річкові назви басейну Інгулу на тлі гідронімії Південної України // Питання ономастики Південної України. – К., 1974.
- Михно Л. П. Топоніми Сумщини: етимологічні етюди (на прикладі назв відгідронімного творення)// Лінгвокраєзнавство: мовний аспект стилю письменників, періодичних видань, ономастики, діалектів Сумщини: Зб. наук. пр. – Суми, 2010. – С. 73-85.
- Мозговий В.І. Засвоєння запозичень в апелятивній та ономастичній лексиці //Мовознавство. – 1979. – № 5.
- Мриглод М.П. Відантропонімні ойконіми Правобережної України, твірні основи яких мотивовані християнськими іменами // Наук. зап. Тернопільськ. пед. ун-ту – Серія: Мовознавство. – Тернопіль, 2000. – С. 16-21.
- Муромцев І.В. Словотворчі типи гідронімів (басейн Сіверського Дінця). – К., 1966.
- Отін Є.С. Гідронімія Східної України. – Київ–Донецьк, 1977
- Отин Е.С. Топонимическая метонимия (вид связи “гидроним–ойконим”) // Отин Е.С. Избранные работы / Е. С. Отин. – Донецк : Изд-во “Донеччина”, 1997. – С. 195–208.
- Петров В.П. Гідроніми України за античними джерелами // Українська діалектологія і ономастика. – К., 1964. – С. 134-146.

Петров В.П. Історична географія та проблема слов'янського етногенезу на матеріалах гідронімії: Гідронімія Росії й Наддніпрянщини // Історичні джерела та їх використання. – К., 1966. – Вип. 2. – С. 65-73.

Петров В.П. Найдавніші назви річок України // Укр. мова в школі. – 1963. – № 1. – С. 77-81.

Поляруш Т.І. Географічні терміни як словотворча база сучасної топонімії // Науковотехнічний прогрес і проблеми термінології: Тези доп. – К., 1980. – С. 147-148.

Похилевич Л. И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии 1864 [Електронний ресурс] / Л. И. Похилевич. – Режим доступу : <http://buket.com.ua/cherkasskaja/>.

Редька Я.П. Спорадичні гідроніми з різномірними кінцевими компонентами в ареальній гідронімії // Іншомовні елементи в ономастиці України: Матеріали наукового семінару 12-13 вересня 2001 р. - К., 2001. - С. 85-91.

Скрипник Л.Г. Власні імена людей / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / за ред. В. М. Русанівського. – 3-є вид., випр. – К. : Наук. думка, 2005. – 334 с.

Смаль О.Л. Деякі мікротопоніми Лівобережжя Києва // Студії з ономастики та етимології. 2002. – К., 2002. – С. 181-186.

Суперанская А. В. Структура имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Просвещение, 1969. – С. 113–118.

Тернова А. Словотвірні типи гідронайменувань *pluralia tantum* / А. Тернова // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонДУ, 2004. – Вип. 12. – С. 364–368.

Тищенко К.М. Кельтські та іранські зв'язки топонімії Путивльщини // Путивльський краєзнавчий збірник. Вип. 4. - Суми, 2008. - С. 112-27.

Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. - К., 2006.

Тищенко К. М. Халіфат і сівера: топонімічний слід в Україні. - К., 2011.

Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды. – М., 1969.

Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.

Українська ономастика: бібліографічний покажчик/ Укладачі: к. філол. н. С.О. Вербич, к. філол. н. І.В. Єфименко, д. філол. н. І.М. Железняк, к. філол. н. О.В. Іваненко, д. філол. н. О.І. Іліаді, д. філол. н. О.П. Карпенко, к. філол. н. О.С. Стрижак, мол. наук. сп. Н.Ю. Мельник, д. філол. н. В.П. Шульгач, к. філол. н. В.О. Яцій. – К., 2013. –

Филипова Л.С. Имена прилагательные с суффиксом -лив- в русских говорах Нижнетавдинского района Тюменской области / Л. С. Филипова, М. А. Романова // Вопросы словообразования в индоевропейских языках / отв. ред. Шатров Г. М. – Томск : Томский государственный университет, 1985. – С. 177–185.

Франко З.Т. Граматична будова українських гідронімів. – К., 1979.

Франко З.Т. Системно-ареальна характеристика гідронімії України // Мовознавство. – 1978. – № 5. – С. 41-47.

Франко З.Т. Назва Київ за історичними пам'ятками // Культура слова. – Вип. 21. – К., 1981. – С. 61-64.

Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів) / М.Л. Худаш. – Л. : Ін-т народознавства, 2004. – 536 с.

Царалунга І. Б. Ойконіми на -ани (-яни) затемненого походження [Електронний ресурс] / І. Б. Царалунга. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua>

Чучка П. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник / П. Чучка. – Л. : Світ, 2005. – 704 с.

Шевчук О.С. Словотвір прикметників в українській мові з суфіксом групи -в- / О. С. Шевчук // Проблемы словообразования русского и украинского языков : [сб. статей]. – К. ; Донецк : Изд-во Донецк. ун-та, 1976. – С. 133–144.

Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції. – К., 1998.

Юрків М.М. Гідронімно-ойконімний паралелізм в українській ономастиці. – Тернопіль, 2000. – 130 с.

Юрків М.М. Гідроніми й ойконіми як об'єкт наукових досліджень // Наук. зап. Тернопільськ. педуніверситету ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 1998. – С. 59-63.

Історичні джерела

Архівні матеріали

Бодянский П. М. Памятная книжка Полтавской губернии за 1866 год. – Полтава, 1865.

Величко Самійло. Літопис. Т. 1 – К., 1991.

Историко-статистическое описание Харьковской епархии. – М., 1857.

Історичне краєзнавство: Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень: курс лекцій / В. Є.Голубко, А. В. Середяк, Р. Я. Геніга та ін. - Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011.

Історія міст і сіл України. Сумська область. – К., 1973.

Лазаревский А. Л. Описание старой Малороссии. – К., 1893. – Т.2.

Літопис Самовидця. – К., Наук. думка, 1971.

Літопис руський (Іпатський список)

Новгородський перший літопис.

Лаврентіївський літопис.

Литовсько-білоруські літописи.

Літопис Самовидця.

Семенов В. П. Полное географическое описание нашего Отечества. Малороссия. – С.-Петербург, 1903. – Т. 7.

Шафонский А. Топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России. – Киев, 1861.

Науково-популярні видання

Агеева Р. А. Происхождение имен рек и озер. – М.: Наука, 1985.

Вартаньян Е. М. История с географией, или жизнь и приключения географических названий. – М., 1986.

Кругляк Ю.М. Ім'я вашого міста: Походження назв міст і селищ міського типу Української РСР / Відп. ред. І.О. Варченко. – К.,1978. – 151 с.

Смолицкая Г. П. Занимательная топонимика. – М., 1990

Стрижак О. С. Назви розповідають. – К., 1967. – 127 с.

Суперанская А. В. Как Вас зовут? Где вы живете? – М., 1964.

Узин С. В. Тайны географических названий. – М., 1961.

Успенский Л. Загадки топонимики. – М.: Молодая гвардия, 1973.

Успенский Л. В. Слово о словах. Имя дома твоего. – Ленинград, 1974.

Франко З. Хто ми? Звідки родом? – К.: Наук. думка, 1990

Франко З. Хто ми? Звідки родом? – К., 1990. – 48 с.

Щербина М. Цікава топоніміка Черкащини / М. Щербина. – Ужгород : Карпати, 2012. – 87 с.

Vondrak W. Vergleichende slavische Grammatik. I / W.Vondrak. – Göttingen, 1924. – 286 s

Źródła dziejowe. – Warszawa : Skład główny w księgarni Gebethnera i

Wolffa, 1877–1894. – Т. 5–22.

Електронні ресурси

Словники

1. Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000.

<http://izbornyk.org.ua/ukrmova/um.htm>

2. Український правопис 2015

<http://izbornyk.org.ua/pravopys/pravopys2015.htm>

3. Словник української мови Бориса Грінченка

<http://hrinchenko.com/>

4. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр.

мови НАН України. — К. : Наук. думка, 2007. — 288 с.

<http://www.madslinger.com/mova/pravopys-2007>

5. Українська мова [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://ukrainskamova.narod.ru>

6. Словники України <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>

7. Словник.net <http://www.slovnyk.net>

11. Російсько-український (академічний) словник (1924 – 33 pp.)

<http://r2u.org.ua/>

12. <http://dict.linux.org.ua/>

Запитання і завдання

1. Ознайомтеся з літературою, запропонованою для здійснення топонімічних досліджень. Опрацюйте деякі

джерела (за вподобаннями). Зверніть увагу на лексикографічні праці, дайте їм оцінку.

2. Запропонуйте тематику свого дослідження (статті, нарису, словника, монографії, рецензії, анотації тощо). Складіть орієнтовний план роботи. Доберіть відповідну літературу. Підготуйте бібліографічний опис.

АНКЕТА ДЛІА ЗБОРУ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТОПОНІМІЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Яка назва вашого населеного пункту? Чи існують у побуті, окрім офіційного, місцеве чи давнє найменування?
2. Що Вам відомо про походження Вашого поселення і його назви (з документів та розповідей старожилів)?
3. Чи мають назву окремі частини поселення, вулиці тощо. Відомі Вам давні назви цих об'єктів?
4. Чи знаходяться поблизу Вашого поселення городища, вали, земляні укріплення і як вони іменуються?
5. Як іменуються близько розміщені до Вашого населеного пункту поля, ліси, луги, долини? Чому вони так названі?
6. Як іменують підвищення, горби, схили, вершини, високі місця (узвишся), гори, яри у Вашому поселенні?
7. Як іменують шляхи сполучення?
Які назви мають місцеві річки, озера, струмки, ставки, болота, криниці ?
8. Як іменуються місця купання на річці, найбільш глибокі місця, звивини, коси, мілководдя тощо?
9. Чи є у Вашому поселенні нові найменування? Що вони відображають? Чи вдалі вони?
10. Які назви географічним об'єктам, що розташовані у Вашій місцевості, Вам хотілося б дати і чому?

ЗРАЗОК ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЗАВДАННЯ З ТОПОНІМІКИ

1. *Яка назва вашого населеного пункту? Чи існують у побуті, окрім офіційного, місцеве чи давнє найменування?*

Назва населеного пункту – місто **Ромни** Сумської обл.

Місцеві поетичні найменування: **Ромен, Роменград, Роменвіль.**

Давні найменування: **Ромен, Румно, Римне, Римов, Рим (?)**

2. *Що Вам відомо про походження Вашого поселення і його назви (з документів та розповідей старожилів)?*

У часи давньоруської держави місто-фортеця Ромен закривало північну частину Посульської оборонної лінії, початок будівництва якої, за писемними джерелами, поклав Володимир Святославич. Місто-фортеця Ромен захищало південно-східні кордони Київської Русі і згадується під 1096 р., де йдеться про один з епізодів біографії Володимира Мономаха і його похід проти половців.

Ще з 19 ст. збереглися відомості про те, що надзвичайно складно встановити походження топоніма Ромни, тому що, за словами О. Курилова, жоден з дослідників історії краю не зміг дати однозначної відповіді хоча б на питання, коли і ким засноване місто; ніхто, на думку краєзнавця, не спромігся переконливо довести, чи й справді "устроєнь ли онъ славянами – язычниками раньше X века или же св. Владимиромъ, когда онъ для отражения набѣговъ Половцевъ и Пѣчьнѣговъ на Кіевское княжество началъ строить

города по Дѣснь, Остру, Суль и Стугнь" (Курилов 1897:10).

Як стверджують учені, суперечливим залишається і питання про першу писемну згадку. За одним з літописів, який датовано 988 роком, засвідчено висловлювання князя Володимира Святославича: "Се недобро еже есть мало городовъ око Кіева ! и поча ставити по Дѣснь и по Трубежеве и по Сулѣ и по Стугнѣ..." (Там само:36) Виходячи з цього, можна припустити, що Ромен або ж був побудований, або ж знову відбудований, відповідно до розпорядження князя, або ж існував як поселення і потім "возведенъ на степень исскуства с водвореніємъ въ немъ постоянного гарнизона мужей лучших отъ Словенъ для предупреждения набѣга Пѣчѣнѣговъ на Кіевъ" (Курилов 1897: 37).

Взявши до уваги зазначені відомості, вчені припускають, що 988 рік – час зародження міста. У іншому першоджерелі – Лаврентіївському літописі – описано події весни 1113 року, коли "къ Виреви пришли Аепа и Бонякъ", які "хотѣши взяти и; ко Ромну идохъ со Ольгомъ и за дѣтьми на ня идохи очистивши и бѣжаша". Зазначений епізод був поданий у "Духовній" Володимира Мономаха і потрапив до другої редакції "Повести временных лет", датованої 1096 роком. Отже, маємо дві писемно зафіксовані дати, які однаковою мірою вважають достовірними. Проте перевагу, на нашу думку, варто віддати найдавнішій.

Після короткого сказання Володимира Мономаха про те, як він ходив у 1096 р. з Олегом та дітьми на половців, ні в яких джерелах не знайдено жодних згадок про місто. Не відома його доля і в часи монголо-татарського іґа, і в часи литовсько-польського

володіння. Деякі невеликі поселення згадуються, а Ромен – ні. Ці обставини спричинили міркування про те, що після вигнання половців і печенігів Ромен за своїм географічним місцезнаходженням (яке було важливим раніше) не мав особливого значення для тодішніх політичних та стратегічних розрахунків. Можливо, навіть у період монгольської навали і під час кровопролитних воєн литовського та польського періодів він залишався осторонь від переворотів і спустошень, які чинили вороги, тому не згадується ні в яких історичних хроніках та документах.

Сучасні дослідники вважають, що близько 1185 року половецький хан Кончак після перемоги над князем Ігорем захопив усі фортеці Посульської лінії, а в 1239 полчища Батия повністю зруйнували місто.

Овіяні славою ратні подвиги роменців в боротьбі за незалежність України в 17-18 ст. У Визвольну війну 1648—1654 рр. роменці одні з перших вступили до війська Богдана Хмельницького. Через Ромен пролягав шлях московських послів до України та Переяслава.

Вже на початку XVII ст. Ромен є одним з багатолюдних міст у володінні князя Вишневецького. У 1604 році в місті було 6000 господарств. Це дає підстави вважати, що Ромен існував і розвивався до XVII ст. Адже у XVII, на початку XVII ст., як свідчать документи, у місті налічувалося:

"4 церкви, при нихъ школь и богодѣлень – 7. Домовъ: казенныхъ 3, обывательскихъ 57. Лавокъ и амбаровъ торговыхъ 346, шинковъ 28. Пивоварень и солодовень, т.е. винокуренныхъ заводовъ 7. Кирпичныхъ заводовъ 2. Кузницъ 10" (Курилов 1897:45).

А "в XVII и XVIII ст., до учреждения намѣстничества, Ромень числился сотеннымъ городомъ

спочатку Миргородського, а потім Лубенського полка, тому управління в ньому чисто військове.

По утворенню намісництва в 1782 г. Ромен був перерахований до Чернігівському намісництву" (Курилов 1897:115).

Місто Ромни здавна знане на весь світ своїми ярмарками (у кінці 60-х років XVII ст. у Ромні щороку відбувалося чотири ярмарки), які мали, окрім торговельного, ще й величезне культурне значення. Найбільші з-поміж них – Іллінський (тривав чотири тижні) та Вознесенський. Споконвічний звичай їздити ярмаркувати до Ромна опоеизовує Дмитро Білоус:

І я згадав, як дядько Єлисей
наймав підпасичів гонить гусей:

ледь світ погнать і дотемна

за двадцять верст вернутися з Ромна.

Саме в Ромнах взимку 1707 року містилась ставка війська гетьмана України І.Мазепи і шведського короля Карла XII під час російсько - шведської війни. Але після перемоги цар Петро I наказав знищити місто й козаків у ньому.

Про героїчну історію Ромен свідчить і древній герб міста. Так, Роменська сотня і Міська ратуша ще з давніх часів мали печатку, на якій було зображено Голгофський хрест, зірку, півмісяць і літеру Р. За часів цариці Катерини II герб міста піддався ревізії, і замість існуючого герба намалювали могилу з хрестом, що власне і представляв собою древній Ромен після помсти Петра I.

До джерел, у яких не тільки згадано назву міста, а й подано спроби її розшифрування, відносимо дослідження І.О. Курилова (Курилов И.А. Роменская старина. – Ромень, 1897). Це одна з найдавніших і

найсерйозніших розвідок, що дійшли до нас з минулих часів.

У своїй праці дослідник повідомляє, що ще до нього знавці та пошановувачі історії рідного краю (Арандаренко, Терещенко) цікавилися походженням топоніма. Автор подає припущення, висунуті ними. Наприклад, останній доводив, що колись місто називали "Римонъ, Римовымъ", потім перейменували "въ Римны – Ромни". І. О. Курилов, спираючись на історичні факти, спростовує подібні твердження. Пропонуючи власну гіпотезу, І. О. Курилов стверджує, що свою назву Ромен (саме на такій формі топоніма зосереджує увагу автор, як на більш давньому варіантові імені) одержав "отъ рѣки, на устьѣ которой онъ построень, а рѣка названа такъ, вѣроятно, еще раньше св. Владимира отъ растѣнія, водящагося и теперь въ изобилии на правомъ берегѣ ея, подобнаго большой ромашке, которое до сѣго дня въ простонародѣ называется "Романъ" или "Ромень" (1897:26). Виникнення назви міста, за І. О. Куриловим, здійснено у такій послідовності: ромен (квітка) – Ромен (гідронім) – Ромен (ойконім). Ця схема засвідчує подвійний процес творення географічного найменування: на першій стадії відбувається семантична онімізація апелятива – перехід загальної назви (ромен) – без формальних змін структури апелятива – у власну назву. На другій стадії спостерігаємо процес транstopонімізації – перехід оніма з одного розряду в інший: у розгляданому випадку – гідроніма (потамоніма) в ойконім.

Міркування І. О. Курилова хоча й належать до ранніх спроб пояснення етимології ойконіма, проте, на нашу думку, є близькими до істини: маємо на увазі вірогідність припущення про трансонімізацію назви, але

не зв'язок гідроніма з однойменним апелятивом на позначення квітки.

Ромни часто іменують як Ромен. Цей варіант топоніма визнають краєзнавці, патріоти рідного міста, мешканці.

А.Шафонський в "Описании Малороссии" подає такі міркування щодо виникнення полісоніма: "... Река Ромен, по которой город свое название имеет..." (1861:207). Помітно, що він використовує форму Ромен. П. М. Бодянський в "Памятной книжке Полтавской губернии" згадує назву міста як Ромен. В. П. Семенов суттєво зауважує: "Ромны (или правильное Ромен)" (1903:314).

Збережено багато документів різного характеру, в яких зафіксовано уживання варіанта імені Ромен. Історичні розвідки дають підстави стверджувати, що в більш пізніх літописах та документах майже скрізь уживано найменування Ромен, яке проіснувало до середини минулого століття. Починаючи з II пол. XIX ст. і до 30-х рр. XX ст., побутують дві назви – як Ромен, так і Ромни.

Краєзнавці Роменщини, наприклад Г.В. Діброва та ін., схильні вважати, що назва Ромни неправильна, творення її як з погляду історичного, так і мовознавчого науково не виправдане (Діброва, Панченко 1993:5). Учені-мовознавці схиляються до думки про російськомовний вплив на зміну українських топонімів, зокрема їх числа, ілюструючи це на прикладі: "Ромен, а не Ромни" (Забурання 1998:134).

Нині назва Ромен також побутує. Зокрема, спостерігаємо домінування в усному народному мовленні, переважно у старожилів, конструкцій "повернувся з Ромна", "поїду до Ромна", "їхав з Ромна"

тощо, що поширені у більшості сіл Роменського, Недригайлівського та Липоводолинського районів.

У художніх творах, зокрема в Т. Г. Шевченка, який свого часу відвідав Ромен, фіксуємо вживання топоніма в давній його формі:

Та що ви думаєте, польський
Або хазяїн той московський?
Не та ловись! Журнал Ре ву!
Чи те... Ла мод – купив для Паші
Вторік в Ромні
("Москалева криниця");
І книжечок з кунштиками
В Ромні накупила.
("Княжна")

Це ж спостерігаємо і у російській повісті Т.Г.Шевченка “Наймичка”, де топонім Ромен-Ромни особливо частовживаний: зокрема зафіксовано його функціонування у 17 випадках: 13 разів – у формі Ромен і 4 – як Ромни. Нерідко назви Ромен і Ромни вживаються поряд: Часть добра сваливалась в его (Романа. – Т.Б.), а с другою половиною добра он уже сам отправлялся в город Ромен с своею валкою. А шел он вот какою дорогою: сначала на Хорол, так что ему Золотоноша оставалась вправо, а Веселый Подол влево, потом из Хорола на Миргород, из Миргорода на Лохвицу, а из Лохвицы в Ромен. Вот он однажды, продавши нароздриб и частку гуртом свое добро в городе Ромнах, думал было возвращаться домой, да приостановился ненадолго около корчмы, около той самой корчмы, что и теперь стоит уже за городом Ромнами, под вербами, на Лохвицкой и Зиньковской дороге и Ромодановском шляху».

Проспостерігавши за особливостями уживання Т.Шевченком топонімів Ромен і Ромни, ми схильні вважати, що першому варіантові імені письменник віддає перевагу тоді, коли назва подається у називному відмінку, а другому – коли виникає потреба використати найменування у формі непрямих відмінків. Можливо, митець піклувався про те, щоб якимось чином не знівечити назви та її природного звучання, не будучи певен у точності відтворення усномовного побутування ойконіма серед місцевих жителів.

Звичайно, на той час місто було знане далеко за межами Малоросії, що підтверджують згадки топоніма Ромен у творах визначних російських письменників. Так, герой оповідання І.С.Тургенєва “Касьян с Красивой Мечи” Касьян, згадуючи, де він бував, розповідає: «Ведь я мало ли куда ходил! И в Ромён ходил, и в Синбирск – славный град, и в самую Москву – золотые маковки; ходил на Оку-кормилицу, и на Цну-голубку...». (Тургенев 1984: 110).

У Л.М.Толстого в оповіданні “Утро помещика” теж один з героїв у своїй оповіді вживає ойконім Ромен:

“– Да как придется, – вмешался Илюшка, который в это время, привязав лошадей под навес, подошел к отцу. – Кадминские ребята на восьми тройках в Ромен ездили, так, говорят, прокормились...” (Толстой 1989: 267).

Б.Антоненко-Давидович, уродженець Ромна, палкий борець за чистоту і правильність мови, віддавав перевагу ойконімові Ромен: “Говорили Пенські, як і всі вуличні діти в Охтирці, тою ж мовою, що й мої баби в Недригайлові та Ромні ...” (2000: 29), хоча у письменника зустрічаємо і форму Ромни, що є закономірним відображенням існуючого слововживання:

“Ніби й справді десь далеко ..., отам між Недригайловом і Ромнами, хтось блукає в нужді та горі...” (Антоненко-Давидович 200: 551).

Сучасний український поет, уродженець села Хоружівки Недригайлівського району, Олекса Ющенко свідомо віддавав перевагу формі ойконіма Ромен, що свідчить про його традиційне функціонування в місцевості, де народився і виріс митець:

Ромни, або Ромен, казали...

("Роменська мадонна");

І щоб красу лугів, Роменки

І стародавнього Ромна...

("Роменська мадонна").

Настільки давній і усталений у народі топонім у формі Ромен, свідчить і народна творчість:

Ой від Ромна до Полтави

Битая дорога:

Туди пішла, поїхала

Любая розмова,

Та й випала з-під коника

Золота підкова.

("Ой від Ромна до Полтави")

(Укр. нар. пісні. Родинно-побутова лірика. ч. 1, - Пісні про кохання. – Київ: Дніпро, 1964. – С. 302).

Про існування зазначеного варіанта топоніма переконують поетичні твори Д. Білоуса, П. Ключини та ін.

Отже, давня назва міста, що збереглася як офіційна, – Ромен. Доречно згадати зауваження С. Б. Веселовського, який досить точно висловив міркування про імовірні видозміни назви: "Можна сказати у вигляді

загального правила, що чим давніший топонімічний термін, тим більше вірогідності, що він дійшов до нас або в зміненому, або в перекрученому вигляді" (1945:26). Для порівняння варто подати запис, знайдений дослідниками в "Книге Большому Чертежу" Г. Боплана: "...А выше Глинска въ 20 верстахъ впала въ Сулу рѣчка Романъ, а на устьѣ град Романъ" (цитую за: Курилов И. А. Роменская старина. – Ромень, 1897. – С. 13). Те, що автор мав на увазі під назвою Роман назву Ромен, – безперечно. Може бути, що французький інженер Г. Боплан, подаючи перше графічне зображення плану міста (середина XVII ст.), міг допустити неточність у написанні назви тощо.

Як згадувалося, одне з припущень базується на виведенні назви Ромен від найменування Рим. Для підтвердження наводять цитату зі "Слова о полку Ігоревім", переконуючи, що розглядана назва виступає етимомом сучасного найменування: "Се у Риме кричат под саблями половецкими". М. Т. Янко наводить подібне тлумачення: "Археолог Д. Самоквасов пов'язує назву з містом Римом, яку ніби принесли сюди італійські купці" (Янко 1973: 84). На Роменщині до цього часу переповідають легенди про те, що в давнину річка Сула була судноплавною. Саме водним шляхом прибували сюди заморські купці. А один з кораблів, навантажений золотом та іншими коштовностями, нібито потонув поблизу міста.

Подібний епізод згадує уродженець Ромна Б. Антоненко-Давидович, який у "Бабиних казках" подає розповідь своєї бабусі про славні подвиги наших предків. Хоч бабуса і не знала точно, коли події відбувалися і хто з ким воював, проте думала, що то були козаки, які мужньо захищали рідну землю і

полягли за її волю: “Билися навкулачки, гроші ворогові межі очі кидали, а не піддались! Так усі там і погинули до одного... Воно й досі на дні Сули під тою горою козацькі барила лежать, тільки ж нема кому їх достати відтіля...” (Антоненко-Давидович 2000: 534).

За іншою гіпотезою, ойконім виник від назви скіфської стоянки (скіфські городища (кургани, насипи) надзвичайно часто трапляються у цій місцевості!)

У довоєнний час археологи висували припущення про існування поблизу міста іншого поселення з назвою Рим (Римне) тощо. Для підтвердження наводили факти, які свідчили про функціонування схожих топонімів у Посуллі. Але останні археологічні дослідження цих об'єктів не підтвердили думки про існування іншого міста.

Окремі дослідники, як відзначає М. Я. Янко, "вважають, що назва міста походить від імені Роман, ужитого в множині" (1973: 84). Виникнення форми множини Ромни також залишається нерозв'язаною проблемою, хоча є спроби пояснити, що "така трансформація походить від польського звучання назви "Румно". Польська назва "Румно" зустрічається в древніх польських джерелах; вона була характерна для поляків у період їх панування в місті. У результаті подальшого перекручення назви російськомовним людом виникла і утвердилась історично неправильна назва Ромни. Ця назва "зачепилась" за містом і в офіційних документах царського уряду, починаючи з середини минулого століття" (Діброва, Панченко 1993: 5-6). Виникла вона, як припускають, за аналогією до інших назв, уживаних у формі множини (Лубни, Ливни та ін.).

У літописах паралельно засвідчено обидва варіанти імені: "... тая уся Украина по Ромен оных слухала, отступивши от Сомка гетьмана" (1662 р.) (Літопис Самовидця 1971: 87), "Тим часом Хмельницький дістав звістку, що польські війська на Україні біля Ніжина, Ромен, Гадячого й інших міст... зібралися й дійшли Фастова..." (1652 р.) (Самійло Величко 1991:102), "А Суховій ..., промешкавши певний час біля Ромна, ... рушив ... на той бік Дніпра" (1668 р.) (Самійло Величко 1991: 83) та ін.

Науковий інтерес викликають міркування, пов'язані з обґрунтуванням назви міста як похідної від гідроніма Ромен (Великий Ромен – у давніх джерелах, нині в народі – Роменка). О. С. Стрижак виводить назву річки від литовського *gotus* "тихий" – "річка з тихою течією" (зазначена ознака справді притаманна річці), а назву міста – як похідну від гідроніма. Таку думку поділяє С. В. Виноградський (Янко 1973: 84). Якщо взяти до уваги зафіксовану С. Б. Веселовським закономірність, яка полягає у тому, що такі топографічні терміни, як назви річок, набагато давніші за назви поселень, а також вищенаведене міркування О. Орлова про повторення назви водойми у географічному найменуванні населеного пункту (Ромен розташований біля місця впадіння у річку Сулу річки Ромену (Роменки)), то можна віддати перевагу цій гіпотезі.

Виведення гідроніма Ромен (етимон Великий Ромен, сучасний варіант імені – Роменка) від апелятива ромен (роман) – назви квітки, на наш погляд, видається вартим уваги, хоча припущення більшою мірою тяжіє до народної етимології, незважаючи на те, що лексикографічні джерела фіксують існування лексеми ромен на позначення рослини, зокрема словник за ред.

Б.Д. Грінченка ("роман – 1) Раст.: а) *matricaria chamomilla*, ромашка.

б) *chrysanthemum indorum*") (Грінченко 1909, т.4:64), словник В. Даля ("ромашка, романъ, растения") (Даль 1956, т.4:103), етимологічні розвідки М. Фасмера ("ромашка, диал. ромен, рамен, укр. роман, блр. ремон, ромон, сербохорв. раман, род.п. раменка, словен. rman, roman "тысячелетник", чеш. rmen "римская ромашка", словц. rumancek – то же, польск. roman, romaneek "молочай", rumian. "Римская ромашка" // название этого лекарств. растения основывается на лат. *Anthemis romana*, *chamaemelum romanum*. Вост.-слав. посредство, вряд ли через франц.") (Фасмер 1986, т.3:429).

Флорономен ромен як синонім до фітоніма ромашка – не книжний і не рідковживаний. Порівняйте, наприклад:

Ой на горі ромен цвіте (з нар. пісні),

у Л. Костенко:

Ромен, красолька...

Вище наведено міркування І.О. Курилова стосовно того, яким чином назва квітки могла бути трансформована у топонім. Нині різновид цієї ромашки – лікарської – з дрібними білими квітками (рідкісної, корисної і значно пошановуваної в народі рослини) зустрічається поблизу річок – Роменки і Сули, і взагалі поширений у тамтешній місцевості. Але не збережено ніяких свідчень про те, що ця рослина відігравала якусь роль, хоч і малопомітну, в обрядових діях наших предків – слов'ян-язичників, тобто мала сакральне значення, як, скажімо, дуб, береза тощо. Тому не можемо безапеляційно погодитися із вказаною

гіпотезою. У глибоку давнину, вірогідно, у місці злиття річок (там, де виникло місто) ріс ліс. Нині місцевість, незважаючи на плин часу, відзначається вільними насадженнями, що ростуть вздовж річок. Імовірно, що лісові хащі тут були значно густіші (особливо на лівому березі Ромену), можливо, – непрохідними. Згадана ж рослина, як відомо, росте на лугах.

На протипагу зазначеним здогадам висуваємо ще один, пов'язаний з існуванням у давньоруській (давньоукраїнській) мові слів рамень, раменьє, раменка, які не вживаються ні в сучасній українській, ні в російській мовах. У свою чергу функціонування лексем зафіксовано у словниках В. Даля: рамень, раменьє "ліс, розташований поблизу поля"; "змішаний чорноліс"; "густий дрімучий ліс, де є розорана місцевість"; "лісова непрохідна глушина, де на галявині є розчищене місце і поселення"; "розчищена площа на сухому високому місці в лісі"; раменка "острів, клин лісу, смуга однорідного лісу" (Даль 1956, т.4: 58), І.І. Срезневського: раменьє "лес по краю пашни", рамяна, рамянъ "род терновника" (греч.), раманьство – "сила, крепость" и др. (Срезневский 1989, т.3: 66-67), Фасмера: "раменьє" густой лес; лес, примыкающий к пашне", рамень ж "то же; др.-русск. "рама" граница, пашня примыкающая к лесу", раменьє "лес по краю пашни, опушка леса"; производные на -мен от основы др.-русск. орати, лит. artі "пахать" (Фасмер 1986, т.3: 440). У 11-томному СУМ подано тільки лексему рамень і то з позначкою діалектне "густий ялиник" (СУМ, т.8: 44). У Словнику за ред. Б.Д. Грінченка цієї лексеми немає, відсутня вона і у словнику С.І. Ожогова. Г. П. Смолицька відзначає, що в минулому слова раменьє, рамень, раменка були активовані на всій території

російських та українських земель, зокрема там, де ріс ліс. Їх зберегли і донесли до нас як історичний документ топоніми. Дослідниця наводить приклади: місто Раменське в Московській області, населений пункт Раменки – у Володимирській, Рамешки – у Вологодській, Романье – в Івановській областях та ін. У басейні Оки налічується багато невеликих річок з назвою Раменка, озеро Раменьє (Смолицкая 1990: 39).

Аналогічними є назви Рамено, Раменці, Рамень, Рамонь, Рамонье, Чорна Рамень, Раменки (мікрорайон Москви), що, на думку Е. М. Мурзаєва, також споріднені з лексемою рамень (Мурзаев 1974: 477).

Очевидно, що всі значення розглядуваних лексем співвіднесені з поняттям ліс. Поява топонімів, в основу яких покладені подібні значення, без сумніву, на думку Г. П. Смолицької, зумовлена тим, що поблизу, на краю раменя (д.-р.), виникало поселення, яке отримувало у спадок слово як власну назву. Цілком припустимо, що топонім Ромен може мати зв'язок із значенням апелятива раменьє (д.-р). Якщо врахувати місцезрештування поселення, то є підстави стверджувати, що всі з наведених Далем значень лексем раменьє, раменка підходять для тлумачення етимології топоніма Ромен, бо відповідають реаліям дійсності. Відомо, що Ромен первинно розташовувався на узвишші, яке оточене з двох боків річками, з третього боку – ровом. Місцевість навкруги була поросла лісом. Тому вбачаємо виникнення ойконіма Ромен від апелятива, що актуалізує значення "розчищена площа на сухому високому місці в лісі", "лісова непрохідна глушина, де на галявині є розчищене місце і поселення" та под.

Водночас схильні припускати, що гідронім Роменка (Великий Ромен) може бути співвіднесений з апелятивом раменьє (зокрема, з одним із його значень). Про таку можливість творення гідронімів зазначала І. М. Желєзняк, говорячи, що "окремою проблемою лишається питання про онімізацію в класі гідронімів географічних термінів, семантично не пов'язаних з гідрооб'єктами (напр. р. Просіка, р. Нивка, р. Пологи)" (Желєзняк 1998: 74), і на основі цих висновків виділяючи певну групу гідронімів, зв'язок семантики гідрооснови яких із географічним терміном відбувається за суміжністю об'єктів (Желєзняк 1998: 79).

Топонім Ромен як похідний від апелятива раменьє тощо може бути споріднений із одним із його значень, поданих у "Словаре народных географических терминов" Е. М. Мурзаєва, а саме: "окраїна лісу", "поселення в лісі" та ін. (Мурзаєв 1984: 476-477).

Значення апелятива раменьє доволі розгалуджені (хоча спільною для них є сема "пов'язаний з лісом"), що зумовлює складність у визначенні найбільш вірогідного із них при поясненні етимології.

Можна також розглядати зв'язок топоніма Ромен з апелятивом рама – "окраїнна область", "кордон", "межа" і под. – відомо, що Ромен був містом-фортецею, яка знаходилася найближче до Києва з-поміж інших міст Посульської оборонної лінії Київської Русі. Тому Ромен виступав свого роду межею, кордоном тощо в обороні столиці. Це відображав і тодішній герб міста – на зеленому тлі у вигляді щита на двоступеневому підвищенні (могили) – золотий мальтійський хрест. Таке ж зображення було і на печатці Роменської міської ратуші. Одне з передмість (нині частина міста) до цього часу іменують Могилками. Без сумніву, мікротопонім

залишився у спадок з часів Київської Русі: "назва передмістя походить від великої кількості стародавніх могил, рештки яких збереглися до цього часу. В могилах поховані, очевидно, воїни – захисники міста...

Таким чином, древній герб символізує мужність, стійкість захисників міста, яким було притаманно "стояти на смерть" (Діброва, Панченко 1993: 6).

На наш погляд, найвірогіднішими є припущення, що мотивують зв'язок семантики топоніма з географічним об'єктом – лісом. (Це підтверджують і природні географічні умови). Можливо, що вище наведене міркування про спорідненість ойконіма Ромен з апелятивом рама – "межа", "кордон" тощо (а також з основою апелятива д.-р. ра – "орати" та ін.) своєрідно (випадково) перетинається із значеннями лексеми раменьє.

Варті уваги деякі інші міркування, засвідчені у "Топонімічному словнику України" (1998) М.Т. Янка. Зокрема автор зазначає, що "останнім часом учені все більше схилиються до думки про перегляд етимології Ромна (сучасне Ромни), вбачаючи, що назву можна реконструювати як Ромьнь <Ромін, – порівнюючи її з утворенням Рим (Рымь) <Rumь від Roma – лат. форми назви столиці Італії, звідки походить ст.-сл. роуминь "грек", сучасне румун тощо" (див: Желєзняк І. М., Корепанова А. П., Масенко Л. Т. та ін. Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках. – К.: Наук. д., 1981).

Ми заперечуємо, вважаючи, що назва Ромен – давньоруського (давньоукраїнського) походження і відображає, як це було характерно для тодішнього процесу номінації природних об'єктів, реальні факти довколишньої дійсності, зокрема – природні умови.

Доречно згадати з цього приводу міркування Зіновії Франко, яка переконує, що чим менші річки, тим пізніші їх найменування. Назви найбільших водних артерій є найдавнішими – вони сягають епохи індоєвропейської прабатьківщини; найменування середніх за розмірами гідрооб'єктів – епохи протослов'ян чи ранніх слов'ян, найменування ще менших водних об'єктів належать слов'янам і тим неслов'янам (кельтам, готам, тюркам), які перебували на території нашої батьківщини (Див.: Франко 1990: 14-15).

Доречно порівн. ойконім з таким, скажімо, оронімом, як Роман-Кош (вершина Кримських гір), що походить від тюрк. * urman «ліс» і * кос «загін для скотини» (Янко 1998: 303). Компонент Роман дуже схожий з топонімом Ромен і співзвучний з одним із його давніх варіантів. Очевидна тотожність наших припущень, зазначених вище, про зв'язок топоніма Ромен з апелятивом на позначення лісу, розчищеного місця в лісі тощо.

Для роздумів та підтвердження наведених міркувань, доречно подати інформацію про функціонування на Сумщині мікротопонімів з коренем Роман – (Ромен): Ромен – пастівень (с.Хустянка Буринського р-ну), Роменський Яр – байрак (балка) (с.Хустянка Буринського р-ну), Романівське – ліс (с.Землянка, с.Шевченкове Глухівського р-ну), Романівське – озеро (с.Вороніж Шосткинського р-ну), Романка – озеро (м.Конотоп), Романкове – поле (с.Дубовичі Кролевецького р-ну), Романове – ліс (с.Поділове Кролевецького р-ну), Романове – болото (с.Степне Ямпільського р-ну), Романькове – луг (с.Дубовичі Кролевецького р-ну) та ін. (Черепанова Микротопонимия 1984 :243-244).

Низька вірогідність, що зазначені топоніми утворені на основі антропонімів, зокрема від імені Роман та под. Це ім'я ніколи не відзначалося активністю в антропоніміці Сумщини(як, наприклад, Василь, Микола, Іван та ін.). Більш переконливою є думка про зв'язок мікротопонімів з апелятивом раменьє (рамень, раменка) тощо.

Отже, ойконім Ромен міг започаткувати своє існування або ж від назви річки, або ж виникнути незалежно від гідрооб'єкта, сам по собі.

Жоден з досліджуваних топонімів Сумщини (зокрема вжитих у формі *pluralia tantum*) не має скількох варіантів імені (Роман (Ромон), Рим (Римов), Румно, Ромен, Ромни), як ойконім Ромни, що значно ускладнює пошуки першовитоків назви.

Топонім Ромни К. М. Тищенко пов'язує з античними джерелами. На думку вченого, назва Ромни споріднена з Рим (Roma) / Румі візантійський – через германське посередництво (Тищенко 2010: 35). Для ілюстрації припущення учений наводить топоніми Романи (Полтав. обл.), Романини (Хмельн. обл.), Романиха (Полт. обл.) та ін. (Тищенко 2010:35).

К.М. Тищенко потверджує, що Roma, лат. Rum, gum- – римлянин слугують фактами для виведення зв'язку з топонімами Роман-кош (Крим), Рюмшине (Крим), Романівське (Микол. обл.), Ромни (Сум. обл.), Ромаш (Львів. обл.), Ромасі (Полт. обл.), Ромашівка (Терн. обл.), Ромейки (Рівн. обл.), Роменщина (Харк. обл.) (Тищенко 2010: 89). У випадку з'ясування умов виникнення топоніма Ромни вважаємо за необхідне враховувати не лише лінгвістичні, а й історичні та географічні факти комплексно.

У Білорусі відомі топоніми Ромальдово, Романовичі, Романівка. Наприклад, ойконім Романовичі (Гомельська обл., Білорусь) О. Ф. Рогальов пов'язує з прізвиськом династії Романових або з іменем Роман, посилаючись на народні перекази (Рогалев 2012:205-206).

3. *Чи мають назву окремі частини поселення, вулиці тощо. Відомі Вам давні назви цих об'єктів?*

Одні найменування мікрорайонів складно пояснити (напр., Євлаші, Процівка). Інші - семантично прозорі й зрозумілі: Засулля, Лозова, Новолозовка тощо.

Западинці – південна частина міста біля р. Сули, найвіддаленіша околиця і найнижча точка Ромна. На наш погляд, є два шляхи розв'язання етимологічної загадки мікротопоніма Западинці. Перший пов'язаний з існуванням полів, які в минулому були на плато та схилах. Покате поле, за Далем, в народі іменувалося "западъ" (Даль 1956, т.1: 611), звідси й Западинці. Інше припущення вважаємо за більш достовірне: якщо взяти до уваги місце розташування географічного об'єкта, то помітимо, що він знаходиться у низині. Може бути, що Западинці – від западина "впадина, заломъ, ямина, влумина", котловина или отлогая ямина, низменность» (Даль 1956, т.1: 611), "заглиблене місце в чому-небудь, яма", "низьке місце, понижена місцевість" (СУМ, т.3:239). Складно віддати перевагу тій чи іншій гіпотезі, тому що обидві вони дещо подібні за своїми основними доказами і зрештою базуються на стрижневому положенні – зв'язкові географічного об'єкта з такою ознакою, як низинність. Перешкоджає виведенню остаточних висновків і

власне фактор часу: суфікс -инц (і) у складі назви свідчить про давність топоніма; окрім низини, тут могли бути і поля.

Засулля – семантично найпрозоріша назва одного з районів міста – територія, що знаходиться за Сулою.

Лозова (район) іменується так тому, що в місцевості протікає невелика річечка Лозова (притока Сули). Гідронім Лозова досить поширений в Україні; його зв'язок з апелятивом-фітонімом лоза (кущова рослина, що росте у вологому (низинному) місці) – очевидний і незаперечний.

З **Лозовою** зливається район Новолозовка – так в народі почали називати поселення, що виникло пізніше поблизу Лозової.

Назва передмістя **Процівка**, яка знаходиться у північно-східній частині Ромна (колись село Процівка), треба гадати, пов'язане з антропонімами Проць або Процько (Ю.К. Редько фіксує їх функціонування). Відомі також прізвища Проців, Проценко. Хоча ніяких свідчень стосовно власника чи першого поселенця або знатної особи з цим прізвищем не знайдено, проте, вважаємо, антропонімний зв'язок топооснови доволі прозорий. Мікрорайон Загребелля знаходиться зліва перед в'їздом на Процівський міст через річку Ромен. Назва Загребелля від того, що недалеко була побудована гребля "гідротехнічна споруда, що перегороджує річку або інший водотік для створення водосховища" (ВТССУМ 2001:197).

Хитрим базарчиком роменці називають невеликий ринок. Хитрий, мабуть, від «який відзначається розумом, кмітливістю; розумний,

мудрий», «розм. Зроблений, виконаний вигадливо, майстерно» (Словник української мови: в 11 томах. – Том 11, 1980. – С. 64): місце, обране для торгівлі, дуже зручне: поряд автовокзал і залізниця.

Кладбище – цвинтар, місце поховання.

Кендюхівка – назва провулка Червонопрапорний (нині пров. Петропавлівський); від **кендюх** «начинений м'ясом і приготовлений як страва шлунок тварини» (Словник української мови: в 11 томах. – Том 4, 1973. – С. 140). Зі словом **кендюх** пов'язані фразеологізми набивáти (напихáти) / набíти (напхáти) кендюх. Куток густо заселений («напханий»), деякою мірою нагадує кендюх.

Осередок – «серединна, центральна частина чогонебудь; середина» (Словник української мови: в 11 томах. – Том 5, 1974. – С. 760) - місце перетину (середина) вулиць Процівської (нині Роменсько-Київської дивізії) та 1-го провулку Роменсько-Київської дивізії.

Гора Самсонка – спуск (дорога) з провулку Роменсько-Київської дивізії., що веде до Болота, Рощі.

Город – найдревніша частина міста.

Мікрорайон **Каховка** знаходиться у західній частині міста. Його виникнення збіглося з періодом будівництва міста Каховки в Херсонській області. Якимось чином назву уподобали місцеві жителі і стали так іменувати цей куточок міста. Отже, **Каховка** – асоціативно перенесене найменування

4. Чи знаходяться поблизу Вашого поселення городища, вали, земляні укріплення і як їх іменують?

Здавна місцевість сучасної Роменщини населяли люди. Їх перші сліди діяльності відносяться до палеоліту (приблизно 30-10 тис. років до н. е.). На території міста у яру Муховець відкрито палеолітичний осідок Муховець-І, вік якого може сягнути за 100 тис. років. У VIII-X столітті тут існувало сіверянське поселення «Монастирище» (названо роменською культурою).

На Роменщині, як спогад про Скіфську державу, що існувала тут, залишилися численні кургани, які виділили в окрему Посульську групу. Основна кількість курганів знаходиться на півночі Ромна, – найбільші з них – біля сіл Пустовійтівка, Великі Будки, Басівка. Від Великих Будок вздовж правого берега р. Сули простягнувся ланцюжок курганів, який закінчується великим курганним некрополем неподалік с. Вовківці. Останній великий курган цієї групи знаходиться поблизу Плавинища і Герасимівки. Курганні могильники також знаходяться на південь від Ромен – поблизу сіл Чеберяки, Глинськ, Ярмолинці, Сурмачівка, Попівка.

5. Як називають близько розміщені до Вашого населеного пункту поля, ліси, луки? Чому вони так названі?

Роща – невеликий, переважно листяний ліс; колись тут були язичницькі капища; у Рощі є два озера. Інша назва **Рощі** – **Огньовщина**. У 19 ст. це Огньов Павло Павлович очолював дирекцію народних училищ, **Роща** була його власністю.

Гелерівщина (Гелерове) – землі понад річкою, вздовж Рощі до Плавинища. Родина німця-переселенця з прізвищем Гелер (поч. 18 ст.) купила ці землі.

Пивний ліс

У південно-західній частині міста, умовно між Лозовою і Новолозовкою, знаходиться урочище Пивний Ліс, засаджене деревами листяної породи – столітніми гіллястими дубами. Урочище має вигляд чахоподібної впадини, з водоймою – невеликим ставком. Таку назву місцевість отримала через те, що поблизу знаходився пивоварний завод.

Вигін – простора територія, розташована в центрі Процівки (вигін – « простора вільна ділянка біля села або в селі, куди виганяють пастися худобу, птицю». (Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1. – С. 373.). Тут споконвіку випасали корів, коней, гусей.

Лужок – територія за школою №10; розташована в низині (болотиста місцевість): від луг: «1. Поросла травою і кущами лука, що використовується як пасовисько та сіножать. 2. заст. Низина, поросла лісом». (Словник української мови: в 11 томах. – Том 4, 1973. – С. 552).

Парк – насадження дерев вздовж траси Ромни – Конотоп (у центрі Процівки); у Парку поховані воїни, що загинули у роки Другої світової війни, є пам'ятна дошка, на якій зазначені імена загиблих у ввв процівчан.

6. Як іменують близько розташовані до Вашого населеного пункту яри, підвищення, схили тощо?

Ороніми м. Ромни

Лиса гора

Лисою горою іменують підвищення поблизу річки Роменки. Дійсно, це підвищення розташоване так, що довкола нього знаходяться насадження дерев. Сама ж гора – безліса, гладка і крута. Через те, що на ній нічого не росло (це особливо видно було здалеку: довкола голої площі – густі насадження дерев), у народі здавна гору почали називати Лисою. Назва Лиса цілком мотивована: апелятиву лисий притаманне значення (перен.) – "ділянка землі, позбавлена рослинності", "ділянка чогонбудь, яка своїм виглядом відрізняється від навколишніх ділянок (гола, світла і ін.)" (СУМ, т. IV: 490).

Оронім Лиса кваліфікують як народний географічний термін. Є. О. Черепанова подає цей термін із значенням "гола вершина гори" (Черніг. обл., Новг.-Сівер. р-н, с.Лизунівка, с. Орлівка; Сум. обл., Глух. р-н., с.Семенівка) (Черепанова Народные 1984 :121). Крім прикметникового компонента лисий у складі ороніма, також зафіксовано однокореневі термінологічні одиниці з аналогічним значенням: лисяк "гола вершина гори", лисяня "гола вершина гори", лисяна "гола вершина гори", лисяця "гола вершина гори", лиска "гола вершина гори", лисогор "гола вершина гори" (Черепанова Народные 1984 : 121-122). Показово, що в Чернігівсько-Сумському Поліссі мікротопонім Лиса гора, за матеріалами, зібраними Є. О. Черепановою, ужито більше 40 разів.

О.Ф. Рогальов, описуючи топонімікон Гомельської області, розглядає оронім Лиса гора ("підвищене місце на околиці села Марковичі") (Рогалев 2012:139). Учений зазначає, що, як правило, безлісі об'єкти (тобто лісі

гори) у минулому завжди були місцями, де відбувалися культові діїства.

Т. М. Аліферчик у топонімії Західного Полісся зафіксувала аналогічні найменування: Лисиці – поле, де нічого не росте, Лиска – поле і сіножать, Лиска – дорога і сіножать, Лиски – урочище, Лисуха – урочище, Лисуха – поле, Лисухо – урочище, Лисина – урочище, Лиса гора – луг, де мала трава (Аліферчик 2013:252). Пор., наприклад, вірування, пов'язані з Лисою горою в Києві! Лисою горою іменують підвищення поблизу річки Роменки. Дійсно, це підвищення розташоване так, що довкола нього знаходяться насадження дерев. Сама ж гора – безліса, гладка і крута. Через те, що на ній нічого не росло (це особливо видно було здалеку: довкола голої площі – густі насадження дерев), у народі здавна гору почали називати Лисою. Назва Лиса цілком мотивована: апелятиву лисий притаманне значення (перен.) – "ділянка землі, позбавлена рослинності», «ділянка чого-небудь, яка своїм виглядом відрізняється від навколишніх ділянок (гола, світла і ін.) " (СУМ, т. IV: 490). Оронім Лиса кваліфікують як народний географічний термін. Є. О. Черепанова подає цей термін із значенням "гола вершина гори" (Черніг. обл., Новг.-Сівер. р-н, с.Лизунівка, с. Орлівка; Сум. обл., Глух. р-н., с.Семенівка) (Черепанова Народные 1984 : 121). Крім прикметникового компонента лисий у складі ороніма, також зафіксовано однокореневі термінологічні одиниці з аналогічним значенням: лисяк "гола вершина гори", лисяня "гола вершина гори", лисина "гола вершина гори", лисиця "гола вершина гори", лиска "гола вершина гори", лисогор "гола вершина гори" (Черепанова Народные 1984 : 121-122). Показово, що в Чернігівсько-Сумському Поліссі мікротопонім Лиса

гора, за матеріалами, зібраними Є. О. Черепановою, ужито більше 40 разів. О.Ф. Рогальов, описуючи топонімікон Гомельської області, також розглядає оронім Лиса гора ("підвищене місце на околиці села Марковичі") (Рогалев 2012 с 139). Учений зазначає, що, як правило, безлісі об'єкти (тобто лісі гори) у минулому завжди були місцями, де відбувалися культові діїства. Т. М. Аліферчик у топонімії Західного Полісся зафіксувала аналогічні найменування: Лисиці - поле, де нічого не росте, Лиска – поле і сіножать, Лиска – дорога і сіножать, Лиски – урочище, Лисуха – урочище, Лисуха – поле, Лисухо – урочище, Лисина – урочище, Лиса гора – луг, де мала трава (Аліферчык 2013: 252). Пор., наприклад, вірування, пов'язані з Лисою горою в Києві!

Процівська гора.

Процівською горою іменують довгий спуск, що веде до передмістя Процівка.

Покровська гора.

Відтінок урочистоті притаманний оронімові Покровська гора (нині вул. Комсомольська). Власне Покровська гора є одвічним, а також і основним, центральним шляхом, який веде до міста і далі. Ця гора тягнеться від Сули і майже до центра міста. Свою назву одержала від церкви Покрови Пресвятої Богородиці, що була споруджена на кошти нашого земляка, останнього отамана Запорізької Січі П.І. Калнишевського. Хоча церкви давно немає (цей шедевр дерев'яної архітектури був вивезений до м. Полтави і там згорів під час Великої Вітчизняної війни у 1943 р.), а кам'яну церкву Покрови, що була споруджена поряд, знищено, проте назва міцно закріпилася у повсякденному вжитку і є своєрідною одвічною пам'яттю як про П.І. Калнишевського, так і

про втрачену святиню зруйновано!! Зараз поставлено пам'ятний знак.

Овлашівська гора

Хапунка.

При в'їзді до Ромна з заходу (з Конотопа) знаходиться гора Хапунка (у с. Гаї). У далекі часи, за переказами, місцевість була непривабливою, відлюдькуватою. Сама гора, що збереглася до цього часу, була дуже поганим і небезпечним місцем: глиняна, крута, з глибокою довгою дорогою, вона стала місцем постійних грабунків і розбоїв (тому й Хапунка – від хапати "грабувати, привласнювати, красти, відбирати що-небудь" (СУМ, т.ХІ:20). Коли у 18 ст. Ромен був великим торговельним центром, на відомий Іллінський ярмарок звідусіль з'їжджалось багато купців, які везли продавати свій крам. Саме у цьому місці й оббирали каравани з товаром (говорять, що такі розбої були і після війни – у 50-х р.р. ХХ ст.). Обїхати, обїйти гору Хапунку для подорожніх, що їхали з Конотопа, Смілого, Бурині, вважалося за неможливе.

За легендою, Семен Гаркуша відбирав тут у багатіїв гроші, майно і роздавав бідним. Як згадка про ті часи – дуб у с. Гаї, під яким нібито перепочивав Семен Гаркуша. Поет Анатолій Гризун в одному з віршів звернув увагу на цей факт: "Де у Гаях бував Гаркуша ...". Так само і Дмитро Білоус:

Де Ромен, гаї примружені,
де замшів криничний зруб,
де повстанці йшли Гаркушині,
де стоїть Гаркушин дуб.

Гора **Золотуха** (розташована поблизу Ромен) – очевидно, від золотий «перен., розм. Про щось дуже цінне, гарне» (Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970—1980. – Т. 3. – С. 682)) – унікальна геолого-тектонічна пам'ятка краю, що являє собою так званий геологічний соляний купол. Ще у 18 ст. тут добували алебастр, пізніше виявили поклади кам'яної солі, мергелів, діабазу, кам'яного вугілля; у 1937 р. вперше в Україні відкрили поклади нафти.

Гора **Самсонка** – див. вище.

6. Які назви мають місцеві річки, озера, струмки, ставки, болота?

Місто Ромні лежить на високому плато, омитому з трьох боків водами річок Сули і Ромену.

Гідрооб'єкт **Роменка (Ромен)**.

Ромén (Роменка) – річка в Україні, в межах Конотопського і Роменського районів Сумської області, а також Бахмацького і Талалаївсько районів Чернігівської області. Права притока Сули (басейн Дніпра). Впадає до Сули на північно-східній околиці міста Ромен.

Ромен (Великий Ромен – у давніх джерелах, нині в народі – Роменка). О. С. Стрижак виводить назву річки від литовського *gotus* "тихий" – "річка з тихою течією" (зазначена ознака справді притаманна річці), а назву міста – як похідну від гідроніма. Таку думку поділяє С. В. Виноградський (Янко 1973:84). Якщо взяти до уваги зафіксовану С. Б. Веселовським закономірність, яка полягає у тому, що такі топографічні терміни, як назви річок, набагато давніші за назви поселень, а також

вищенаведене міркування О. Орлова про повторення назви водойми у географічному найменуванні населеного пункту (Ромен розташований біля місця впадіння у річку Сулу річки Ромену (Роменки)), то можна віддати перевагу цій гіпотезі.

Виведення гідроніма Ромен (етимон Великий Ромен, сучасний варіант імені – Роменка) від апелятива ромен (роман) – назви квітки, на наш погляд, видається вартим уваги, хоча припущення більшою мірою тяжіє до народної етимології, незважаючи на те, що лексикографічні джерела фіксують існування лексеми ромен на позначення рослини, зокрема словник за ред. Б.Д. Грінченка ("роман – 1) Раст.: а) *matricaria chamomilla*, ромашка.

б) *chrysanthemum indorum*") (Гринченко 1909, т.4:64), словник В. Даля ("ромашка, романъ, растения") (Даль 1956, т.4: 103), етимологічні розвідки М. Фасмера ("ромашка, диал. ромен, рамен, укр. роман, блр. ремон, ромон, сербохорв. раман, род.п. раменка, словен. rman, roman "тысячелетник", чеш. rmen "римская ромашка", словц. rumancek – то же, польск. roman, romanek "молочай", rumian. "Римская ромашка" // название этого лекарств. растения основывается на лат. *Anthemis romana*, *chamaemelum romanum*. Вост.-слав. посредство, вряд ли через франц.") (Фасмер 1986, т.3: 429).

Флорономен ромен як синонім до фітоніма ромашка – не книжний і не рідковживаний. Порівняйте, наприклад:

Ой на горі ромен цвіте (з нар. пісні),

у Л. Костенко:

Ромен, красолька...

Вище наведено міркування І.О. Курилова стосовно того, яким чином назва квітки могла бути трансформована у топонім. Нині різновид цієї ромашки – лікарської – з дрібними білими квітками (рідкісної, корисної і значно пошановуваної в народі рослини) зустрічається поблизу річок – Роменки і Сули, і взагалі поширений у тамтешній місцевості. Але не збережено ніяких свідчень про те, що ця рослина відігравала якусь роль, хоч і малопомітну, в обрядових діях наших предків – слов'ян-язичників, тобто мала сакральне значення, як, скажімо, дуб, береза тощо. Тому не можемо безапеляційно погодитися із вказаною гіпотезою. У глибоку давнину, вірогідно, у місці злиття річок (там, де виникло місто) ріс ліс. Нині місцевість, незважаючи на плин часу, відзначається вільними насадженнями, що ростуть вздовж річок. Імовірно, що лісові хащі тут були значно густіші (особливо на лівому березі Ромену), можливо, – непрохідними. Згадана ж рослина, як відомо, росте на луках.

Гідрооб'єкт Сула

Сула – річка в Україні, в межах Сумської області (Сумський, Білопільський, Недригайлівський, Роменський р-ни) та Полтавської області (Лохвицький, Лубенський, Хорольський, Оржицький, Семенівський, Глобинський р-ни). Ліва притока Дніпра (басейн Чорного моря).

Згідно з дослідженнями Є. О. Черепанової **сула** – «непрохідне болото» (Черепанова Народная 1984: 213).

З річкою Сулою на Роменщині пов'язано багато легенд.

Річка Сула – через те, що була в минулому судоплавною, – завжди асоціювалась в народі з якимись

загадковими подіями, що неодмінно пов'язувались зі скарбом, який нібито покоїться на дні ріки. Тільки розповіді людей щоразу змінювались. Наприклад, інша легенда, яка міцно живе в пам'яті місцевих жителів, свідчить, що проти собору Святого Духа на р.Сулі була пристань. Говорять, що десь тут затонув золотий корабель. У інших варіантах переказу – корабель з великим скарбом. Імовірно, що в легенді мова йде про частину русла р.Сули, яка в народі називається Вольне (Вольное). Розкодувати цей топонім можна так: за Далем, вольная вода – “достаточная для судна глубина, при наибольшей убыли, отлив, выгон” (Даль, т.1: .239), інша гіпотеза – це місце надто широке, роздольне, вільне (особливо якщо дивитися з гори, стоячи біля собору Св. Духа та Василівської церкви).

Можливо, на Вольному приставали човни (а народна уява подавала це як кораблі!), щоб навантажитись добром, зібраним під час полюддя, і потім навесні плити до Києва (раніше водний шлях був набагато вигідніший). Тут же стояли човни місцевих жителів, бо річка, як відомо, споконвіку годувала людей.

Гідрологічні пам'ятки природи Роменщини – джерела мінералізованої питної воли з високими смаковими якостями та лікувальними властивостями – поблизу с. Бацмани, біля сіл Басівки, Нової Греблі, Рогинець.

Мікротопонім **Болото** (на Процівці) – від апелятива **болото** «грузьке місце з надмірно зволженим ґрунтом, часто з стоячою водою та вологолюбною рослинністю; багно (в 1 знач.), трясовина. (Словник української мови: в 11 томах. – Том 1, 1970. – С. 215).

Поблизу м. Ромни, на півночі, вздовж траси «Ромни-Конотоп» розташоване поселення Борозенка (Борозенки). У цьому поселенні з лівого боку шосе у ярах знаходиться ставок Кирисівщина; з правого боку – у ярах – ставок Лубенківщина.

У с. Гаї у лісі знаходиться ставок **Полянського** (колишнього багатого власника).

7. *Як іменуються місця купання на річці, найбільш глибокі місця, звивини, коси, мілководдя тощо?*

Місця купання на річці Роменці (р-н болота, поблизу році): **На камнях (Котлован, Шлюз)** – колись це було дуже глибоке місце, **Дитяче (Третя купальня)** (мілке піщане місце, **Вовкове (Вовче)** – колись ця частина річки була наділена чоловікові з подібним іменем, **Біля кладки**.

Місця купання на річці Роменці (на болоті за школою, поблизу Лисої гори) – **Шлюз**.

Місце купання на р. Сулі (поблизу засульського мосту – **Березки** (від назви дерева береза).

8. *Ойкодомоніми.*

Власні назви будівель ум. Ромни, що мають історичну цінність.

Агрошкола – будинок, розташований на Процівській горі; нині це – корпус навчального закладу - сільськогосподарського коледжу; колись у цьому закладі готували агрономів.

Бедюхова дача – від прізвища Бедюх – міського нотаріуса (жив 2 пол. 19 ст.); зараз у цьому приміщенні знаходиться метеостанція, поблизу табір для відпочинку

дітей; будинок розташований між мостом і шлюзом (побіля траси).

Матяшевий двір (дім) – великий кількоповерховий будинок, розташований вздовж траси, з правого боку, в середній частині Прочівської гори; колись він належав заможному власникові на прізвище Матяш; нині у цьому будинку мешкає декілька сімей.

Панський дім (стара школа) – До 1983 року на території школи №10 (колишньому обійсті Навроцького) був великий будинок цього власника; зруйнований у 1983 р.

Отже, ойконім Ромни–Ромен і топонімікон Роменщини – давні й оригінальні за своїм походженням, пов'язані з історичним минулим України, Гетьманщини.

Література

- Аліферчык Т. М. Тапанімія Заходняга Палесся: этналінгвістычны аспект / Т. М. Аліферчык. - Мінск: Беларус. навука, 2013
- Антоненко-Давидович Б. Смерть. Сибірські новели. Завищені оцінки. – К.: Рад. писем., 1985. – 559с.
- Антоненко-Давидович Б. Удосвіта // Дніпро. – 2000. – №3-4. – С.5-69.
- Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини. – Суми: Собор, 2001.
- Беценко Т. Ромен чи Ромни? // Березіль. – 1998. – №11-12. – С.181-185.
- Величко Самійло – Т.1. – Літопис. – К., 1991.
- Білоус Д. Антологія. – Суми: Слабожанщина, 1995.
- Бодянський П.М. Памятная книжка Полтавской губернии за 1866 год. – Полтава, 1865. –516с.
- Веселовский С.Б. Топонимика на службе истории // Исторические записки, – 1945. – с.24-52.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с. (ВТССУМ)
- Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М. 1956. – Т.1-4.

- Діброва Г.В., Панченко В.В Іллінський ярмарок. – Ромни, 1993.
- Железняк І. М., Корепанова А. П., Масенко Л. Т. та ін. Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках. – К.: Наук. д., 1981
- О. Простір топонімії як простір мови // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К., 1998. – С.133-134.
- Історія міст і сіл України. Сумська область. – К., 1973.
- Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. – К., 1973. – 237с.
- П. Краплини барв земних. – Харків, 1974.
- Курилов І.А. Роменська старина. – Ромень, 1997. – 250с. Літопис Самовидця. – К., 1971.
- Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. – М. 1984.
- Орлов А. Происхождение названий русских и некоторых западноевропейских рек, городов, племён и местностей. – Вельск, 1907. – 430с.
- Поспелов Е.М. Туристу о географических названиях. – М., 1988.
- Рогалев А. Ф. Топонимический словарь Гомеля и Гомельского района / А. Ф. Рогалев. - Гомель: Барк, 2012
- Семенов В.П. Полное географическое описание нашего Отечества. Малороссия. – С.-Петербург, 1903. – Т.7.
- Словарь украинского языка/ под. ред. Гринченко Б.Д. – Киевъ, 1909. – Т.1-4.
- Слово о полку Ігоревім. – К.: Рад. школа, 1986.
- Смолицкая Г.П. Занимательная топонимика. – М., 1990. – 127с.
- Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка: в 3-х т.т. – М., 1989.
- Толстой Л.Н., Избранные сочинения. – М., 1989.
- Тургенев И.Р. Записки охотника. – Ужгород, 1984.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т.т. – М., 1986.
- Франко З. Це теж історія // Літературна Україна. – 1988. – №36. – с.7.
- Черепанова Е.А. Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья. – Сумы, 1984. – 456с.
- Черепанова Е.А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. – Сумы, 1984. – 274с.
- Шафонский А. Топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малых России. – Киев. 1861.
- Шевченко Тарас. Твори в п'яти томах. – К.: Дніпро, 1985. – Т.3.
- Ющенко Олекса. Вибране. – К.: Дніпро, 1987. – 406с.

Янко М.Т. Топонімічний словник – довідник УРСР. – К., 1973.
– 198с.

Янко М.Т. Топонімічний словник України: Словник –
довідник. – К., 1998.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНИХ ТОПОНІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Завдання 1.

Користуючись довідково-енциклопедичними джерелами, спеціальною науковою літературою, підготуйте інформацію про географічні особливості Сумської області.

Завдання 2.

Користуючись довідковими джерелами, краєзнавчими матеріалами, зберіть і оформіть інформацію про географічні особливості Вашого поселення (схарактеризуйте місце розташування; поверхню; фізико-географічні показники; кліматичні умови; ґрунтовий покрив; ландшафт; корисні копалини; господарство).

Використовуйте "Географічну енциклопедію України" у 3-х томах (К., 1989) та ін. джерела.

Завдання 3.

Спробуйте зібрати топонімічний матеріал Вашого поселення, послуговуючись методами анкетування та інтерв'ю.

Завдання 4.

Зберіть матеріал про криниці, святі джерела, які є у Вашому поселенні чи поблизу нього. Оформіть розповідь за схемою:

- Назва криниці (джерела).
- Місце розташування (точні відомості).
- Легенди, пов'язані з гідрооб'єктом.
- Фото криниці (джерела).

Завдання 5.

Подайте загальну топонімічну характеристику окремого району Сумської області за такою схемою:

- Загальна кількість населених пунктів, зафіксованих у районі на сьогодні.
- Давні (доісторичні) поселення на території району.
- Географічні умови середовища.
- Релігія, культура, освіта і побут краю.
- Гідроніми (мікрогідроніми).
- Комоніми і полісоніми.
- Основна література, присвячена історико-географічним, культурно-освітнім та іншим проблемам регіону, що певною мірою пов'язані з топонімією краю.
- "Загадкові" топоніми регіону.

Завдання 6.

Складіть карту топонімів і мікротопонімів Вашого поселення.

Завдання 7.

Запропонуйте відповіді на питання анкети, призначеної для збору і систематизації топонімічного матеріалу, кільком мешканцям Вашого поселення. Порівняйте результати відповідей.

Завдання 8.

Напишіть науковий твір на тему "Топонімія мого поселення", використовуючи наукові терміни, наукові пояснення походження географічних найменувань регіону, цитати тощо.

Завдання 9.

Доберіть і систематизуйте легенди про походження назви Вашого поселення, окремих його частин, гідронімів тощо.

Завдання 10.

Доберіть наукові цитати про дослідження топонімів Сумщини (Слобожанщини) (користуйтеся фондами краєзнавчого відділу Сумської обласної наукової бібліотеки).

Завдання 11.

Складіть бібліографію до теми "Походження географічних назв поселення..."

Завдання 12.

Спробуйте подати наукове пояснення етимології топонімів (мікротопонімів) Вашого поселення. У процесі виконання роботи послуговуйтеся схемою:

- Час та особливості заснування поселення, основні історичні події, пов'язані з краєм, з формуванням його топонімікону.
- Топонімічний склад поселення:
- назви вулиць, площ, частин поселення.
- назви водойм, боліт.
- назви місць купання, звивин, заток, мілководдя тощо, старих русел.
- назви полів, лугів, лісів.
- назви археологічних пам'яток.
- назви культурних об'єктів, пам'ятників архітектури.
- Назва поселення. Варіанти найменування (давні форми найменування, сучасні варіанти назви).

- Що покладено в основу найменування (антропоніми, географічні умови середовища, зооніми, назви будівель, гідрооб'єктів, культові номени та ін.).
- Встановіть наявність апелятива чи власного найменування, що має відношення до виникнення топоніма (мікротопоніма), у мові (за різними лексикографічними джерелами), в уснорозмовному континуумі регіону (поселення).
- З'ясуйте семантику апелятива. Перевірте значення за 11-томним СУМ, етимологічними, діалектними словниками.
- Зіставте семантику апелятива (загальнословникові значення) із семантикою топоніма. Встановіть чи заперечте взаємозв'язок семантики апелятива та топоніма.
- З'ясуйте умови (причини) переходу апелятива у власне найменування.
- Якщо назва зазнавала змін, то обґрунтуйте причини видозміни топоніма.
- Встановіть, хто з учених займався дослідженням етимології розгляданих топонімів (аналогічних географічних найменувань на терені України). Які результати розвідок? Порівняйте свої міркування з гіпотезами інших дослідників.
- Означте дискусійні моменти у витлумаченні етимології топонімів.
- Порівняйте свідчення наукової та народної етимології у поясненні походження топонімів Вашого поселення.

Завдання 13.

Проаналізуйте топоніми за поданою схемою.

- Аналізоване слово-топонім.

- Наявність/відсутність варіантів найменування (давніх і сучасних).
- Слово, від якого утворено топоніми.
- Вихідне значення слова, яке покладено в основу топоніма.
- Належність топоніма до певної лексико-семантичної групи.
- Характеристика топоніма за походженням.

Топоніми для аналізу:

Суми, Ромни, Конотоп, Тростянець, Краснопілля, Коровинці, Береза, Піски, Велика Писарівка, Охтирка, Глухів, Путивль.

Завдання 14.

Проаналізуйте топоніми за поданою схемою.

- Аналізоване слово-топонім.
- Відношення словотвірної мотивації між похідним (мотивованим) словом-топонімом і твірним словом (мотиватором).
- Твірна топооснова.
- Словотвірний топоформант.
- Морфологічні зміни в складі твірної основи топоніма.
- Спосіб творення топоніма.

Топоніми для аналізу.

Великі Будки, Гаї, Липова Долина, Яснопільщина, Ромни, Лука, Семенівка, Низи, Білопілья, Глухів, Лебедин, Ворожба, Могриця, Середино-Буда, Нижня Сироватка.

Наприклад, **Легуші́** – село в Липоводолинському районі Сумської області. Назва села походить від прізвища (антропоніма) Легуша. Топонім Легуші́ – флексійного творення (з допомогою закінчення -і).

Довжик – село в Липоводолинському районі Сумської області. Назва походить від слова **довгий** «який має велику довжину; протилежне короткий» (Словник української мови: в 11 томах. – Том 2, 1971. – С. 330.). За переконаннями П. І. Філя, хутір Довжиком назвали тому, що від села до нього довго йти (**довга дорога**) (від довгий «який займає великий відрізок часу; тривалий, довгочасний» (Словник української мови: в 11 томах. – Том 2, 1971. – С. 330), разом з тим він **видовжений** (двори розташовані в ряд). Згідно з міркуваннями краєзнавця, у давнину цим словом також позначали довгу балку (долину) з невеликою річкою чи потічком. Відповідно, й села, розташовані в таких балках, а також окремих людей, які там жили, іменували Довжиками або Довжками. Звідси випливає, що хутір назвали Довжиком (Довжком) тому, що він розташовувався у широкій, але довгій балці (долині) Куличиха, через яку протікає невелика річка. (Філь П. Село Довжик. Короткий історичний нарис, 2018. – С. 5).

У корені слова (топооснові) спостерігаємо чергування г–ж. Топонім утворений морфологічним (суфіксальним) способом з допомогою суфікса -ик.

Завдання 15.

Наведіть приклади стратонімів Вашого району.

Завдання 16.

Наведіть приклади локативних топонімів Вашого регіону.

Завдання 17.

Наведіть приклади ландшафтних топонімів Вашого регіону.

Завдання 18.

Наведіть приклади кваліфікативних топонімів Вашого регіону.

Наприклад,

Вели́кий Ліс – село в Липоводолинському районі Сумської області.

Довга Лука́ – село в Липоводолинському районі Сумської області.

Червоногі́рка – село в Липоводолинському районі Сумської області.

Завдання 19.

Наведіть приклади урбанонімів Вашого міста:

- агоронімів,
- годонімів,
- хоронімів,
- еклезіонімів,
- ойкодомонімів.

Завдання 20.

Наведіть приклади ергонімів Вашого міста (села).

Завдання 22.

Наведіть приклади мікротопонімів, оформлених словосполученням.

Наприклад, **Лиса гора** (м. Ромни Сумської області).

Завдання 23.

Наведіть приклади ойконімів-комполітів.

Наприклад, **Товстодубове** — село в Глухівському районі Сумської області.

Новоандріївка (село в Білопільському районі Сумської області).

Новоолександрівка (село в Краснопільському районі Сумської області)

Завдання 24.

Наведіть приклади ойконімів у формі *pluralia tantum*.

Наприклад, **Прóсіки** — колишнє село у Краснопільському районі Сумської області.

Прохóди — село у Краснопільському районі Сумської області.

Воропа́ї — село в Липоводолинському районі Сумської області. Назва походить від прізвища Воропай.

Са́ї — село в Липоводолинському районі Сумської області. Назва походить, очевидно, від антропоніма Сай, що характерне для поселення. Множинна форма ойконіма свідчить про наявність кількох сімей з цим прізвищем.

Спробуйте обґрунтувати виникнення множинної форми найменування.

Завдання 25.

Наведіть приклади ойконімів у формі *singularia tantum*.

Наприклад, **Нау́мівка** — село у Краснопільському районі Сумської області.

Весéле — село в Липоводолинському районі Сумської області.

Пана́сівка — село в Липоводолинському районі Сумської області.

Шта́нівка - село в Білопільському районі Сумської області.

Завдання 26.

Наведіть приклади однослівних топонімів.

Муравейня — село у Глухівському районі Сумської області.

Муравейня, Муравельня — річка в Україні, у межах Глухівського та Ямпільського районів Сумської області.

Завдання 27.

Наведіть приклади ойкодомонімів Вашого поселення.

Наприклад, **Матяшевий двір (дім)** – будівля поблизу Процівської гори (м. Ромни Сумської області).

Завдання 28.

Наведіть приклади онімів (Вашого міста, району, регіону).

Завдання 29.

Наведіть приклади ойконімів з:

- антропонімною основою,
- гідронімною основою,
- дієслівною основою,
- іменниковою основою,
- прикметниковою основою

Наприклад, з антропонімною основою – топонім Тарещенки (село Сумського р-ну) ,

з гідронімною основою – топонім Сула (село Сумського р-ну),

з іменниковою основою – топонім Гаї (село Роменського р-ну),

з прикметниковою основою – топоніми Земляне, Рясне (села Краснопільського р-ну), Грицаїв (село Сумського р-ну).

Завдання 30.

Наведіть приклади відапелятивних ойконімів.

Наприклад, **Бáйрак** — село в Липоводолинському районі Сумської області. Назва поселення, ймовірно, походить від апелятива байрак «балка, поросла травою», «вологий або сухий яр, балка поросла деревами та чагарниками», «ліс у яру, в долині або яр, порослий лісом, чагарником» (Словник української мови: в 11 томах. — Том 1, 1970. — С. 91). Село розташоване у яру. **Велі́ка Лука́** — хутір в Липоводолинському районі Сумської області. Назва походить від апелятивів велика і лука.

Великий Ліс — село в Липоводолинському районі Сумської області. Назва походить від апелятивів великий і ліс.

Завдання 31.

Наведіть приклади потамонімів (Вашого поселення, району, області).

Наприклад, річка Фіалка (с. Довжик Липоводолинського району Сумської обл.)

Завдання 32.

Наведіть приклади топонімів (ойконімів, гідронімів), оформлених словосполученням.

Наприклад, **Голубі (Блакитні) озера** — два озера, що розташовані на сході міста Суми. Велике Блакитне озеро має довжину близько 2400 метрів, Мале Блакитне озеро — близько 1400 метрів. Між собою озера поєднані вузькою протокою; Мале Блакитне озеро зєднане протокою з річкою Псел.

Велікий Прикіл – село у Краснопільському районі Сумської області.

Довга Лука – село в Липоводолинському районі Сумської області

Веселий Гай – село в Ямпільському районі Сумської області.

Стара Гута – село в Середино-Будському районі Сумської області.

Стара Іванівка – село в Охтирському районі Сумської області.

Нові Вірки – село в Білопільському районі Сумської області.

Лагнів яр – неширока балка з пологими схилами , через яку колись протікав струмок; також колись тут, мабуть, проживав господар з прізвищем Лагно (Філь П. Село Довжик. Короткий історичний нарис, 2018. – С. 47).

Косинський луг – луг при р. Грунь, колись належав поміщиці Косинській, звідси походження назви (с. Слобідка (Підставки), Липоводолинського р-ну Сумської області) (Яковенко П. В. Слобідка. Екскурс у минуле. – Слобідський форум, 2018. – С.11).

Морданів яр – місце, де мешкав господар на прізвище Мордань (Яковенко П. В. Слобідка. Екскурс у минуле. – Слобідський форум, 2018. – С.11).

Завдання 33.

Наведіть приклади спелеонімів.

Завдання 34.

Наведіть приклади алонімів.

Наприклад, Ромни, Ромен, Старе і Нове Руменське, Ромон, Румен, Румне та ін. (варіанти імені м. Ромни Сумської обл.).

Завдання 35.

Наведіть приклади анойконімів Сумщини.

Завдання 36.

Наведіть приклади гелонімів Сумщини.

Завдання 37

Наведіть приклади гемеронімів м.Суми.

Завдання 38.

Наведіть приклади дієслівних онімів (вербальних онімів, імперативних онімів) Слобожанського краю.

Завдання 39.

Наведіть приклади годонімів м.Суми.

Наприклад, вулиця Соборна (м. Суми)

Завдання 40.

Наведіть приклади подвійних ойконімів Слобожанського краю.

Завдання 41.

Наведіть приклади двоосновних ойконімів Слобожанщини.

Наприклад, Червоногірка – село в Липоводолинському районі Сумської області.

Новосемінівка – село в Липоводолинському районі Сумської області.

Білоусівка – село в Сумському районі Сумської області.

Білогрйве – село у Кролевецькому районі Сумської області.

Завдання 42.

Наведіть приклади демінутивних ойконімів Сумщини (Слобожанщини) (або іншого регіону).

Завдання 43.

Наведіть приклади лімнонімів.

Цареве озеро – озеро у с. Маршали Недригайлівського району Сумської обл. (нині мілина). **Цареве** через те, що належало **Царям**, – «так по-вуличному називали мешканців на прізвище Квашко. Квашки були багатими і мудрими, через те й іменували їх Царями (цар - "володар", " перен. який підпорядковує навколишніх своєму впливу або переважає всіх (все) чим-небудь" (СУМ, т. XI, с. 181), у казках цар – мудрий)» (Беценко Т. П. Лінгвістичне краєзнавство. Походження географічних назв Сумщини. – Суми: Мрія, 2015. – С. 85).

Завдання 44.

Наведіть приклади літонімів.

Літоніми є проміжним розрядом назв між терронімами й океанонімами, до них відносять найменування природних об'єктів прибережної зони (ними можуть бути назви каменів, рифів, заток, фіордів тощо

Наприклад, Підгубічче (Підгубичче) – місцина на правому схилі долини Куличихи (Філь П. Село Довжик. Короткий історичний нарис, 2018. – С. 46).

Завдання 45.

Наведіть приклади депропріативів, зафіксованих у топоніміконі Сумщини.

Завдання 46.

Наведіть приклади дрімонімів.

Бакаїв ліс - с. Довжик Липоводолинського району Сумської області) – напевне, належав господареві на прізвище Бакай (Філь П. Село Довжик. Короткий історичний нарис, 2018. – С. 46).

Гусаків Гай – ліс поблизу с. Маршали Недригайцівського р-ну Сумської обл.) - назву успадковано від антропоніма Гусак: поблизу жив пан Гусак, який працював суддею у с. Смілому (Беценко Т. П. Лінгвістичне краєзнавство. Походження географічних назв Сумщини. – Суми: Мрія, 2015. – С. 93).

Шепелиха – невеликий лісок на південь від Слобідки в бік с. Сватки. Назва антропонімічного походження – від прізвища господаря Шепель, що колись тут жив. (Яковенко П. В. Слобідка. Екскурс у минуле. – Слобідський форум, 2018. – С.11).

Завдання 47.

Наведіть приклади дромонімів.

Наприклад, Ромоданівський шлях.

Ромоданівський шлях, Ромодан - старовинний торговий шлях, що проходив Лівобережною Україною з півночі на південь через Ромни, Лохвицю, Лубни, Кременчук; частина шляху з Росії до Криму.

Завдання 48.

Наведіть приклади зоофорних онімів.

Завдання 49.

Наведіть приклади штучних топонімів.

Наприклад, назви сіл **Жовтневе** (Білопільського, Буринського, Конотопського, Лебединського,

Недригайлівського, Охтирського, Сумського р-нів Сумської обл.).

Завдання 50.

Наведіть приклади комонімів.

Завдання 51.

Наведіть прикладів макротопонімів.

Наприклад, **Гетьманщина**, або Військо Запорозьке — українська козацька держава на території Наддніпрянщини, Сіверщини, Полісся та Східного Поділля. Веде свій початок від найбільшого козацького повстання в Речі Посполитій — Хмельниччини. Головою виступав виборний гетьман. З 1654 перебувала під протекторатом московського царя.

Завдання 52.

Підготуйте інформаційно-довідковий проект на одну з тем:

- Походження топонімії Сумського регіону.
- Походження топонімів ... району Сумської області (за вибором).

Завдання 53.

Підготуйте дослідницький проект на тему: "Походження топонімів ... села (міста) Сумської області".

Структура дослідницького проекту:

1. Мета, завдання.
2. Актуальність дослідження.
3. Об'єкт і предмет дослідження.
4. Методологія дослідження.
5. Гіпотези, пропоновані для доведення.

7. Основні питання.

а) Походження ойконіма (наукова і народна етимологія).

Варіанти ойконіма.

б) Топонімний склад поселення:

- гідроніми,
- урбаноніми,
- хороніми,
- анойконіми,
- дрімоніми,
- ергоніми,
- ойкодомоніми,
- спелеоніми,
- еклезіоніми
- гемероніми та ін.

8. Висновки.

9. Використана література.

Завдання 54

Складіть карту-схему топонімів Вашого району. На карті позначте, користуючись різнокольоровими позначками, специфіку походження ойконімів. (Наприклад, ойконім антропонімного походження позначте червоним, гідронімного – синім та ін.).

Зробіть висновки.

Встановіть (у відсотках) частотність функціонування топонімів певного лексико-семантичного класу. Представте це схематично (у вигляді моделей, графіків і т.д.).

Завдання 55.

Змодельуйте у комп'ютерному варіанті інформаційні стенди для школи:

- "Походження назви міста (села)".

- "Походження мікротопонімів поселення...".
- "Походження гідронімів поселення".
- "Визначні топооб'єкти поселення".
- "Загадкові найменування".

Завдання 56.

Підготуйте у художньо-публіцистичному стилі розповідь про походження топонімів Вашого краю у формі нарису, есе, етюда, статті тощо.

Завдання 57.

Підготуйте матеріал з топонімії для шкільного краєзнавчого музею (на основі топонімікону Вашого поселення).

Завдання 58.

Складіть бібліографічний опис джерел для виставки книг "Топонімічні перлини рідного краю у легендах, переказах і наукових студіях".

Завдання 59.

Доберіть матеріал до теми "Назва мого поселення у художній творчості".

Завдання 60.

Доберіть матеріал до теми "Краєзнавці про походження назви мого рідного поселення (міста)".

Завдання 61.

Встановіть зв'язок із краєзнавцями Вашого регіону. Запишіть розповідь про походження назви Вашого населеного пункту. Оформіть на аркушах формату А4.

Завдання 62.

Відвідайте краєзнавчий музей у Вашому поселенні. Поспілкуйтеся із співробітниками музею на тему походження назви населеного пункту. По можливості, запишіть розповідь. Поцікавтеся, які писемні джерела про походження назви є у фондах музею. Підготуйте повідомлення на основі бесіди.

Завдання 63.

Підготуйте вікторину для учнів старших класів, враховуючи такі питання:

- Походження ойконімів Сумщини (іншого регіону).
- Походження гідронімів Сумщини (іншого регіону).
- Походження назви рідного поселення.
- Походження мікротопонімів рідного поселення.
- Дослідники топонімії Сумщини (іншого регіону) і їх праці.

Завдання 64.

Підготуйте вікторину для учнів старших класів на тему: "Назви міст Сумщини (іншого регіону) у художній творчості письменників".

Завдання 65.

Запропонуйте заповнити анкету для збору і систематизації топонімічного матеріалу кільком мешканцям Вашого поселення.

Завдання 66.

Підготуйте розгорнутий конспект тематичного уроку з української мови (на основі краєзнавчого матеріалу з топонімії) до тем:

- Написання власних назв.
- Вживання великої літери.
- Відмінювання власних назв.

Завдання 67.

Складіть карту "Топонімія міста ... (села...)".

Завдання 68.

Підготуйте міні-буклет на тему: "Довідник про походження назв поселення (міста)...".

Завдання 69.

Підготуйте наукове повідомлення на одну з тем:

- Географічні найменування Сумщини (іншого регіону) антропонімічного походження.
- Географічні назви Сумського регіону, що пов'язані з культовими найменуваннями.
- Топоніми Сумщини (іншого регіону), що відображають специфіку географічного середовища місцевості (особливості ґрунту).
- Географічні найменування Сумського ареалу, що вказують на рід і продукт людської діяльності.
- Ойконіми Сумщини (іншого регіону), похідні від гідронімів.
- Ойконіми Сумського регіону, утворені від назв будівель.
- Ойконіми Сумського регіону, виникнення яких пов'язане з радянською ідеологією.
- Ойконіми Сумського ареалу, пов'язані із соціальним статусом поселенців-засновників.
- Географічні найменування Сумщини (іншого регіону), що відображають особливості рельєфу місцевості.

- Топоніми Сумщини (іншого регіону), мотивовані своєрідністю ландшафту поселення.
- Фітофорні топоніми Сумського ареалу.
- Зоотопоніми Сумського ареалу.
- Топоніми Сумщини (іншого регіону) невизначеного (незрозумілого) походження.
- Топоніми Сумщини (іншого регіону), утворені від гідрооб'єктів.
- Походження гідронімів Сумщини (іншого регіону).
- Топоніми Сумщини (іншого регіону), що фіксують етнічний склад поселення.
- Словотвірні моделі топонімів Сумщини (іншого регіону).
- Морфологічне вираження топонімів Сумського ареалу.
- Структурні особливості топонімів Сумського регіону.
- Лінгвістичні розвідки, присвячені дослідженню топонімії Сумського ареалу.
- Історичні розвідки, присвячені дослідженню топонімічного континууму Сумського ареалу.
- Дослідження географів, присвячені походженню топонімів Сумщини (іншого регіону).
- Дослідження етнографів, присвячені походженню топонімів Сумського ареалу.
- Походження назв "малих" водойм Сумщини (іншого регіону).
- Легенди про походження ойконімів Сумщини (іншого регіону).
- Топоніми Сумщини (іншого регіону), зафіксовані у давніх писемних пам'ятках, (літописах, грамотах та ін.).

- Топоніми Сумщини (іншого регіону), зафіксовані у художніх текстах письменників.
- Письменники Сумщини (іншого регіону) про походження географічних найменувань краю.
- Довідники з топонімії Сумського регіону.
- Топоніми сучасної Сумщини (іншого регіону) на давніх картах.

Завдання 70.

Ознайомтеся із словником О.М. Корнієнка "Лексикон доби козаччини XVII-XVIII ст." (Київ, 2013). Зверніть увагу на лексеми, що нині засвідчені в складі топооснов).

Завдання 71.

Користуючись "Енциклопедією українознавства" та іншими довідковими джерелами, підготуйте повідомлення на одну з тем: "Назви житла, частин житла та господарських будівель у побуті слобожан", "Назви свят, звичаїв, обрядових дійств, ритуалів у слобожан", "Назви ремесел у слобожан".

Завдання 72.

Складіть картотеку або словник-показчик топонімів Вашого поселення, регіону.

Завдання 73.

Доберіть матеріал до однієї з тем:

- Походження комонімів Сумщини (іншого регіону).
- Походження полісонімів Сумщини (іншого регіону).

- Походження мікрогідронімів ... району Сумської області (іншого регіону).
- Походження назв озер Сумського (або іншого) регіону.

Завдання 74.

Наведіть приклади еклезіонімів.

Пантелеймонівський монастир – церква (монастир) у Роменському мікрорайоні м. Суми).

Собор Святого Духа – церква на Базарній площі (м. Ромни Сумської обл.).

Завдання 75.

Наведіть приклади дендронімів.

Міський парк імені І. Кожедуба (м. Суми).

Парк – насадження дерев (р-н Процівки (м. Ромни).

Завдання 76.

Наведіть приклади агроонімів.

Улянинне – поле біля Тереленкового лісу, де, мабуть, колись проживала жінка Уляна. (Філь П. Село Довжик. Короткий історичний нарис, 2018. – С. 47).

Завдання 77.

Наведіть приклади некронімів.

Петропавлівське кладовище (м. Суми)

Скелин садок (кладовище) – у с. Довжик Липоводолинського району Сумської обл. – місцина під Тереленковим лісом, при дорозі на с. Синівку, де колись жив господар на прізвище Скеля; зараз тут сільське кладовище. (Філь П. Село Довжик. Короткий історичний нарис, 2018. – С. 46).

Завдання 78.

Спробуйте у поетичній формі з'ясувати походження топонімів Вашого краю. (Див для зразка: Д. Білоус. Ромен хіба не родич Рима?: Поезії / Д. Білоус; ред.: В. Коломієць. – Київ : Укр. письменник, 2001. – 110 с.).

СЛОВНИК ТОПОНІМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Агоронім – різновид урбаноніма; назва міського майдану; базару.

Агрооніми - (грец. ἀγρός – „поле”)

Алонім – варіантне найменування будь-якого об’єкта.

Анойконім – назва ненаселеного об’єкта на Землі, створеного людиною.

Антонімічні імена – географічні назви бінарної опозиції.

Антропонім – будь-яке власне ім’я людини: особисте ім’я, прізвище та ін.

Антропоніміка – галузь мовознавства, що вивчає власні імена людей.

Антропонімія – сукупність антропонімів.

Антропотопонім – топонім, утворений від антропоніма.

Апелятив – загальна назва на протиположності власній.

Астіонім – різновид ойконіма, назва міста.

Бінарна опозиція (в ономастиці) – контрастні імена.

Віваріоніми - назви зоопарків і зоосадів (лат. vivarium – „звіринець”)

Варіант імені (варіантна форма імені) – видозміни назви або будь-якого елемента його структури (фонем, морфем, лексем).

Вінетоніми – назви виноградників (лат. vīnētum – „виноградник”)

Гелонім – різновид гідроніма; назва болота, заболоченого місця.

Гемеронім – різновид ідеоніма; назва органів періодичних видань (газет, журналів).

Гербітоніми – назви луків і полян (лат. herbitum – „луг, поляна”).

Гідронім – різновид топоніма, назва будь-якого водного об'єкта (різновиди гідроніма – океанонім, пелагонім, лімнонім, потамонім, гелонім).

Гідронімізація – перехід апелятива в гідронім.

Годонім – різновид урбаноніма, назва лінійного об'єкта в місті (проспекту, вулиці, провулка, бульвару та ін).

Гортоніми – назви присадибних ділянок (лат. hortus – „город”)

Демінуація – процес перетворення власного імені в демінутив.

Демінутив – назва із зменшено-пестливим відтінком, з демінутивним суфіксом.

Дендроніми – назви парків (гр. дендро – „дерево”).

Депропріатив – власна назва, утворена від будь-якого власного найменування, результат трансонімізації (топонім, похідний від антропоніма, топонім, утворений від гідроніма, та ін.).

Дрімонім – різновид топоніма; назва лісової ділянки, лісу, рощі, гаю та ін.

Дромонім – різновид топоніма; найменування будь-якого шляху сполучення.

Еклезіонім – різновид топоніма; назва місця релігійного поклоніння, назва церкви, хреста, монастиря, каплички і т.д.

Ергонім – різновид оніма; назва ділового об'єднання людей (спілки, організації, закладу, корпорації, товариства, гуртка та ін.).

Етимологія (назви) – походження географічної назви.

Етимон (назви) – первинна (початкова, давня) форма назви.

Зононіми – назви географічних поясів і зон (лат. zona – „кліматичний пояс, зона”)

Зоотопонім – топонім, утворений від назви тварини.

Кваліфікативний топонім – топонім, який містить визначення об'єкта, вказівку на його ознаку, якість; термін, який називає сам об'єкт.

Кварталоніми - найменування окремих мікрорайонів, кварталів та інших частин міста („лат. quarta – чверть”

Комонім – різновид ойконіма; назва будь-якого сільського поселення.

Континентоніми (назви частин світу і материків).

Конфрагоніми - назви чагарників, заростів тощо (лат. confraga – „зарості, хащі”

Ландшафт – комплекс природних і культурних явищ, зосереджених на певній території.

Ландшафтний топонім – назва будь-якого об'єкта ландшафту (макро- або мікро-).

Лімнонім – різновид гідроніма; назва озера, ставка.

Лімоніти - назви стежок (лат. limes – „стежка”

Літонім – різновид топоніма; назва природного прибережного об'єкта (каменя, заливу та ін.).

Локативний топонім – топонім у формі місцевого відмінка.

Меморіалоніми – назви меморіальних комплексів і пам'ятних місць („лат. memorialis – пам'ятний”).

Мікроойконіми – (назви хуторів, фільварків, присілків і под.).

Мікротопонім – найменування (часткове) природного фізико-географічного мікрооб'єкта, (рідше) створеного людиною, що має вузьку сферу вживання: функціонує в межах лише мікротериторії, відоме вузькому колу людей.

Модель назви – словотвірна організація складників власної назви.

Народна етимологія – пояснення семантики назв на основі їх випадкової схожості .

Народний географічний термін – слово, яке визначає характер об'єкта, – його рід або вид.

Некронімів – (грец. νεχρών – „кладовище”) – назви місць поховань).

Номенклатура – сукупність назв об'єктів, що вивчаються певною галуззю.

Номінація – називання, найменування, присвоєння імені.

Ойкодомонім – власна назва будівлі.

Ойконім – різновид топоніма; найменування будь-якого поселення, в тому числі міського типу – астіонім і сільського типу – комонім.

Ойконімія – сукупність ойконімів.

Онім – власне найменування.

Ономастика – розділ мовознавства, що вивчає будь-які власні імена.

Оронім – різновид топоніма; власне найменування будь-якого елемента рельєфу земної поверхні, тобто будь-якого орографічного об'єкта (гори, долини, яру та ін.).

Пагоніми – назви сільських територій (лат. pagus – „село”).

Пастіоніми – назви пасовищ (лат. pastio – „пасовище”)

Pluralia tantum – множинне число як основна і єдина форма деяких власних імен.

Пенінсулоніми – назви півостровів.

Піскіноніми – назви штучно створених водойм (лат. piscīna – став для риби, водосховище”).

Плантаріоніми – назви лісових і плодових розсадників (лат. plantarium – „розсадник, розплідник”)

Плюралізація – процес творення власного географічного найменування у формі pluralia tantum.

помаріоніми – назви фруктових садів (лат. pomāgium – „фруктовий сад”).

Понтоніми – назви мостів (лат. *pōns, pontis* – „міст, гать, східці”).

Посесивний – присвійний.

Потамонім – різновид гідроніма; назва річки.

Пуелоніми – назви басейнів як гідрооб’єктів (лат. *puelus* – „басейн”

Регіононіми – назви природних районів („лат. *regionis* – область, округ”).

райононіми – назви адміністративних частин країни: автономії, області, району, округу тощо (пор. „район (фр.) – округ”).

рекрементонімів – назви смітників (лат. *recrēmentum* – „відходи”

Семантика – значення мовних одиниць.

сепулкроніми – (лат. *sepulcrum* – „могила, могильний пагорб”).

Скатурігоніми – назви впорядкованих криниць (лат. *scatūrigo* – „ключ, джерело”

Спелеонім – назва природного підземного утворення (печери, підземної ріки, водограю, колодязя).

Статівоніми – назви військових, туристських та інших таборів, польових станів тощо (лат. *statīva* – „військовий стан, табір; зупинка в дорозі, привал”

Сувереноніми – назви суверенних держав.

Singularia tantum – однина як основна і єдина форма власних географічних назв.

сувереноніми – назви незалежних держав (пор. „нім. *Souveränitet* – незалежність держави”

Теоніми – Назви релігійних об’єктів

Топонім (географічна назва, географічне ім’я) – розряд онімів; власна назва природного об’єкта на Землі.

Топонімізація – вид онімізації; перехід загальної назви в топонім.

Топоніміка – розділ ономастики, який вивчає топоніми.

Топонімічна основа – смислова частина топоніма.

Топонімічна система – певним чином організована сукупність топонімів окремої території, мови, народу.

Топонімічний формат – службовий компонент у складі топоніма, утворений поєднанням одного або кількох суфіксів і флексій, який слугує для оформлення топонімів як спеціальних слів і вказує на належність їх до певного топонімічного типу, класу, ряду.

Топонімія – сукупність топонімів певної мови, регіону, тексту тощо.

Траектіоніми - назви переїздів і переходів (лат. *trajectio* – „перехід, переїзд”

Трансонімізація – перехід оніма одного розряду в інший.

Транстопонімізація – вид трансонімізації; перехід топоніма одного різновиду в інший.

Урбанонім – різновид топоніма; власна назва будь-якого внутрішньоміського топографічного об’єкта.

фазендоніми – назви дач і дачних комплексів („порт. *fazenda* – переносно про дачу, заміський будинок”).

фенісиціоніми – назви сінокосів (лат. *fēnisicia* – „сінокіс”).

Фітотопонім – топонім, утворений від назви рослини.

Флексія – закінчення (у слові).

Фонтікулоніми – назви джерел і копанок (лат. *fonticulus* – „невеличке джерельце”).

Хоронім – різновид топоніма; назва території, області, району; в тому числі хоронім адміністративний.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Авдєєва С.Л. Позакласна робота з топоніміки в національній школі // «Златопільська гімназія: минуле, сучасне, майбутнє»: М-ли доп. та вист. Всеукраїнської наук.-практ. конф.. – Кіровоград, 1996. – С. 205–206.

Аліферчык Т. М. Тапанімія Заходняга Палесся: этналінгвістычны аспект / Т. М. Аліферчык. - Мінск: Беларус. навука, 2013

Бабичева Е.Л. Значение лексикографической практики Б.Д. Гринченко в лингвистической подготовке студентов-филологов // Изучение жизни и творчества Б.Д. Гринченко в школе и вузе: методические рекомендации. – Сумы, 1988. – С. 44–45 (соавтор Е.А. Черепанова).

Бабичева Е.Л. Лингвистическое краеведение в системе профессиональной подготовки учителя (на материале микропонимии Сумщины) // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы: Тезисы докл. научн.-практ. конф., посв. 110-летию Глуховского пед. ин-та (24-26 октября 1984 г.). – Глухов, 1984. – С. 143-145 (соавтор Е.А. Черепанова)

Бабичева Е.Л. Этно-генетический аспект лингвистической культуры (на материале говоров северо-восточного Полесья) // Древнерусский город Путивль: Тезисы докл. и сообщ. обл. научн. конф., посв. 1000-летию Путивля. – Путивль, 1988. – С. 67–68 (соавтор Е.А. Черепанова)

Бабичева Е.Л. Архаичные наименования земельных участков Деснянско-Сеймского междуречья и их отражение в микропонимии // Тезисы докл. и сообщ. I

Сумской обл. научн. историко-краеведческой конф. (5–6 апреля 1990 г.). – Сумы, 1990. – С. 181–182

(соавтор Е.А. Черепанова).

Бабичева Е.Л. Географическая терминология и микропонимия Черниговско-Сумского Полесья в системе краеведения //

Проблемы исследования регионального использования природных ресурсов Сумщины и их изучение в школе: М-лы Сумской обл. научн.-практ. конф. (13–14 ноября 1990 г.). – Сумы, 1990. – Ч. II. – С. 153–160 (соавтор Е.А. Черепанова).

Бабичева Е.Л. Топонимия как составная часть культурно-исторического наследия Сумщины // Язык и культура: М-лы I Междунар. научн. конф. – К., 1992. – С. 86–87 (соавтор Е.А. Черепанова).

Бабичева Е.Л. Терминологическая лексика как важный фактор речевой культуры // Культура педагогічного спілкування як фактор гуманітаризації сучасної освіти: М-ли міжрегіональної наук. конф. (березень 1996 р.). – Суми, 1996. – С. 180–181 (соавтор Е.А. Черепанова).

Бабичева Е.Л. Топонимическое краеведение как важный фактор формирования национального сознания учащейся молодежи //Здобутки і перспективи початкової школи: Тези доп. наук.-практ. конф., присв. 40-річчю факультету підготовки вчителів початкових класів. – Глухів, 1996. – С. 15–17 (співавтор Е.А. Черепанова)

Бабишин С.Д. Топоніміка в школі (на матеріалах Хмельницької області). – К., 1962. – 122 с.

Багринець В. Коли і як виникли назви Україна, українці? // Час. – 1996. – 12 липня.

- Бакуменко Л.А Ономастика в школі: сучасне і майбутнє // Ономастика східних слов'ян: Тези доп. наук. семінару. – К., 1996. – С. 9–10.
- Безвенглінський Б.П. Географічні назви: посібник для вчителів географії. – К.; Харків, 1938. – 183 с.
- Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини // Земляки. Альманах. Видання Сумського земляцтва в Києві. – Суми: Собор, 2004. – С. 147-168
- Беценко Т.П. Загадки топоніма Суми // Культура слова. – 2001. – Вип. 57-58. - С. 89-93
- Беценко Т. З історії назв населених пунктів Роменщини. // Вісті Роменщини. – 1998. – 30 вересня. – С.4
- Беценко Т. П. З історії походження топонімів Сумщини // Студії з ономастики та етимології. – К., 2002. - С.22-25
- Беценко Т. П. Лінгвістичне краєзнавство в системі шкільної та вищої філологічної освіти // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2011. – № 11. – С.32-34
- Беценко Т. П. Назви населених пунктів Сумщини у формі *pluralia tantum* // Фіологический анализ: Теория, методика, практика: Межрегиональный сборник научных статей. – Киев-Харьков-Херсон, 1996 – Вып.8. – С. 148-150.
- Беценко Т. П. Походження географічних найменувань Сумщини // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2008. – №6-8. – С.55-65
- Беценко Т. Ромен чи Ромни ? // Березіль. – 1998. – №11-12. – С.181-185
- Беценко Т. Ромен чи Ромни? (З історії виникнення топоніма)// Пам'ять століть.- 2001. - №3. - С. 79-83
- Беценко Т. П. Топоніми міста Ромни у лінгвістичній інтерпретації: етимологічні розвідки // 1000-літній Ромен: сторінки історії. – Київ-Ромни, 2002. – С.62-69

Беценко Т. П. Топоніми Роменщини – скарби сивої давнини: екскурси в етимологію назв // Відродження Роменщини: Літературно-історичний журнал. – 2008. – №1 (17). – С.60-65

Беценко Т. Ще раз про походження топоніма Ромен-Ромни // Вісті Роменщини. – 2001. – №95, 103, 114; 2002. - № 25-26, 32

Беценко Т.П. З історії походження топонімів Сумщини. Студії з ономастики та етимології. – К., 2002. – С. 22-25

Беценко Т. Географічні назви Сумщини як знаки народнокультурної пам'яті: думки про походження топонімів/ Тетяна Беценко // Політика пам'яті української культури: збірник тез та матеріалів всеукраїнської наукової конференції (ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди», 20 травня 2017року). – Харків: Майдан, 2017. – 138 с. – С. 20-27

Беценко Т. П. Закономірності в системі топонімічного назовництва Сумщини (Україна)// Духоўная спадчына Усходняга Палесся : зборнік навуковых артыкулаў / рэдкал.: А. М. Воінава (гал. рэд.) [і інш.]; М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2018. – 274 с. –С. 6-9.

Беценко Т. П. Формування лінгвокраєзнавчої компетенції у студентів спеціальності «туризм» як необхідна умова якісної підготовки фахівців //Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: туризм, людиномірність, партнерство, кооперація : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава 14 грудня 2017 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2017. – 848 с. – 1 електрон.

опт. диск (CD-ROM). – Текст укр., англ., нім., рос. мовами. – С 34-36

Беценко Т. Ойконім Ромни: дискусії навколо етимології назви міста / Тетяна Беценко // Сумський краєзнавчий збірник / упор. О. М. Корнієнко, В. О. Артюх. – Суми: ВВП «Мрія», 2016. – С.244-260

Беценко Т.П. Значення лінгвокраєзнавчої компетенції для професійної підготовки вчителя-філолога/ Беценко Т.П. //Збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасного економіко-гуманітарного дискурсу в Україні», 28 квітня 2017 р., м. Кривий Ріг. – Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2017. – 316 с. – С.187-189

Беценко Т. П. Краєзнавство в парадигмі наукових знань: базові поняття/ Т. П. Беценко// Короленківські читання 2016 «Бібліотеки, архіви, музеї: інтеграція до світового національного та історико-культурного простору»: Матеріали ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 12 жовтня 2016 р. У 2-х частинах. Ч. 1./ Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка, Харківська державна академія культури, Хрківське обласне відділення (філія) ВГО «Українська бібліотечна асоціація»; уклад. О. П. Куніч; редк.: В. Д. Ракитянська (голова) та ін. – Харків, 2017. – 290 с. – С.190-192

Беценко Т. П. Походження топоніма Суми / Т. П. Беценко// Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали Другої Міжнародної наукової конференції (Суми, 24-25 березня 2016 року): у 2-х частинах. Частина 1. / За ред. В. С. Бугрія. – Суми: ФОП Цьома С. П., 2016. – 192 с. – С.81-82

Беценко Т. Краєзнавство в системі гуманітарної освітньої парадигми: основні поняття / Тетяна Беценко //

Образне слово Луганщини: мат. 15 Всеукраїнської науково-практичної конференції імені Віктора Ужченка (29 квітня 2016 р., м. Старобільськ)/ за заг. ред. проф. А. В. Нікітіної; Державний заклад "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка". - Вип. 15. - Старобільськ: Вид-во ДЗ " ЛНУ ім. Т. Шевченка", 2016. - 367 с. - С. 37-41 11)

Беценко Т. Лінгвістичне краєзнавство в системі філологічної освіти / Тетяна Беценко // Матеріали Другої Міжнародної наукової конференції "Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі". - Одеса, 2016. - С. 44-48

Беценко Т. Закономірності назовництва в топонімії //Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Зб. наук. пр. - Вип 21. Археологія й ономастика. Матеріали Міжнародної наукової конференції (13-14 жовтня 2016 р). - Ужгород, 2016. - С.208-211 (фах. вид.)

Беценко Т. П. Краєзнавство – комплексний дослідницький напрям в системі гуманітарної наукової парадигми: основні поняття //Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матер. ХХУІІ Всеукраїнської Вінницької наукової історико-краєзнавчої конференції, 7-8 жовтня 2016 р. - Вінниця, ФОП Корзун Д. Ю., 2016. - 510с. - С. 75-80

Беценко Т. П., Аліферчук Т. М. Катэгорыя верх-ніз у тапаніміі: адлюстраванне ўзвышаных форм рэльефу ў тапаніміі беларускага Заходняга Палесся і ўкраінскага Сумскага Палесся//Духоўная спадчына Усходняга Палесся : зборнік навуковых артыкулаў / рэдкал.: А. М. Воінава (гал. рэд.) [і інш.]; М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. - Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2018. - 274 с. - С.157-161

Беценко Т., Михно Л. Топоніми Путивльського краю: спроби історико-лінгвістичної реконструкції найменувань // Тетяна Беценко, Людмила Михно // Сумський краєзнавчий збірник/ упор. О. М. Корнієнко, В. О. Артюх. – Суми: ВВП «Мрія», 2016. – С. 232-244

Беценко Т. П., Михно Л.П. Топонімікон села Перекопівки Роменського району // Ромен: літературно-історичний альманах. – 2009. – №1 (21).– С.69-70

Беценко Т. П., Михно Л.П. Nominal topographica як вихідна база для творення плюральних ойконімів Сумщини // Лінгвокраєзнавство: мовний аспект стилю письменників, періодичних видань, ономастики, діалектів Сумщини: Зб. наук. пр. – Суми, 2010. – С.10-19

Беценко Т. П., Підпригора Ю. О. Краєзнавча діяльність у сучасному освітньо-виховному процесі: теоретичні поняття/ Т. П. Беценко, Ю. О. Підпригора // Актуальні питання філології і методики викладання мов: зб. мат. всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (26-27 квітня 2018 року, м. Кривий Ріг)/ ред.: С.І. Ковпик (голова). – Кривий Ріг: Криворізький педагогічний університет, 2018. – 298 с. – С. 256-259

Беценко Т. П. Лінгвістичне краєзнавство. Походження географічних назв Сумщини/ Т. П. Беценко. – Мрія, 2015. – 180 с.

Блауберг К. В. Системный подход в современной науке. Проблемы методологии исследования / К. В. Блауберг, В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин – М. : Наука, 1970. – 245 с.

Бондарський М.С. Словник географічних назв. Перевид. з вид. Учпедгізу 1954 р. – К., 1955. – 483 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад, і голови, ред. В.Т.Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2001. – 1440с.

- Вербич С. О. Гідронімія басейну Середнього Дністра : етимологічний словник / Вербич С. О. – Луцьк : ВМА «Терен», 2009. – 236 с.
- Габорах М. Гідронімія Івано-Франківщини: етимол. слов.-довід. / ПНУ ім. В. Стефаника, ІФОППО. – вид. 2-е, допов., переробл., уточнене. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 561 с.
- Габорах М. Топонімія Галицької Гуцульщини : Етимологічний словник-довідник / М. Габорах. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 636 с.
- Габорах М. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій: Етимологічний словник-довідник / М. Габорах. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 932 с.
- Горпинич В.О. Словник географічних назв України (топоніми та відтопонімні прикметники): Близько 25000 слів. – К.: Довіра, 2001. – 526 с.
- Горпинич В.О. Утворення прикметників і назв жителів від топонімів у східнослов'янських мовах: Дис. ... канд. філол. наук. – Глухів, 1965.
- Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1956. – Т. 1-4.
- Данилюк Н.О. Топоніми українських народних пісень // Проблеми регіональної ономастики: Тези доп. і повід. наук. семінару. – К., 1994. – С. 18.
- Денисик Г. І. Антропогенні ландшафти Правобережної України : монографія / Денисик Г. І. – Вінниця : Арбат, 1998. – 292 с.
- Денисик Г. І. Унікальні ландшафти Середнього Придністер'я: монографія / Г. І. Денисик, Г. В. Мудрак. – Вінниця: Вінницька обласна друкарня, 2014. – 262 с.

Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика в ономастике / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – №6. – С. 37 – 48

Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / [Желєзняк І. М., Корєпанова А. П., Масєнко Л. Т., Стрижак О. С.]. – К. : Наукова думка, 1985. – 252, [4] с.

Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – С.-Петербургъ, 1890-1904. – Т.XLIa.

Евгений Степанович Отин. Хронологический указатель научных трудов / сост. : В. М. Калинин, доктор филол. наук, профессор ; К. В. Першина, канд. филол. наук, доцент; Л. П. Борисова, канд. филол. наук, доцент ; науч.ред. : Л. П. Борисова ; К. В.Першина, Н. А. Ярошенко ; ред. : Е. К. Белявская, Л. Е. Клименко, Е. В. Швакина . – Донецк : ДонНУ, 2018. – 64 с.

Еремия А. И. Географические названия рассказывают / А. И. Еремия. – Кишинев: Штиинца, 1990. – 196 с.

Жучкевич В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии / В. А. Жучкевич. – Минск: БГУ, 1974. – 448 с.

Історія міст і сіл України. Сумська область. – К., 1973.

Коваль А.П. Знайомі незнайомці; Походження назв поселень України/ А.П. Коваль. – К.: Либідь, 2001. – 200 с.

Историческая ономастика : [сб. научн. работ / научн. ред. В. П. Нерозняк, Н. В. Подальская]. – М. : Наука, 1977. – 164 с.

Карпенко О.П. Гідронімікон Центрального Полісся. - К., 2003. - 318 с.

Карпенко О.П. Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини. – К.: Наукова думка, 1989. – 192 с.

Карпенко О. Ю. Топонімія східних районів Чернівецької області : конспект лекцій / Карпенко О. Ю. – Чернівці : ЧНУ, 1965. – 62 с.

Карпенко Ю.О. Гідроніми Нижнього Подністров'я. Київ-Одеса: Вища школа, 1981. - 112 с.

Каталог річок України / Склали: Г.І. Швець, Н.І. Дрозд, С.П. Левченко; відп. ред. В.І. Мокляк. – К., 1957. – 192 с.

Квасневська О. О. Історичні передумови формування топонімів Липовецького району Вінницької області / О. О. Квасневська // Географія та туризм. – 2015. – Вип. 32. – С. 168–176.

Купчинська З.О. Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (територія України Х–ХХ ст.): Автореф. дис ... канд. філол. наук. – Львів, 1993. – 18 с.

Купчинський О.А. До питання складання словника географічних назв України (матеріали словника двочленних патронімічних назв на -ичі) // Історичні джерела та їх використання: зб. ст. / Відп. ред.

І.Л. Бутич. – К., 1971. – Вип. 6. – С. 100–123.

Купчинский О.А. Украинские географические названия на -ичі XIV–XX вв. (история возникновения, семант.-структ. анализ, статистика и география): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Одесса, 1974. – 33 с.

Лабінська Г.Топоніміка : навч. посібник / Галина Лабінська. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 274 с.

Лазарко М.О. К этимологии названия города Путивля // Тезисы докл. и сообщ. обл. научн. конф. – Путивль, 1988. – С. 56–57.

Лазарко М.О. Шквал перейменувань // Вперед. – 1988. – 9 липня.

Лазарко М.О. Що в імені твоїм, Путивль? // Ленінська правда. – 1988. – 15 липня (районна газета; від 1991 р. – «Сумщина»).

Ономастика в науково-дослідних установах та вищих навчальних закладах // Повідомлення Української ономастичної комісії / Відп. ред. К.К. Цілуйко. – К., 1975. – Вип. 11. – С. 8–12

Отін Є. С. Збірник вправ до спецкурсу з топоніміки. — Донецьк, 1970.

Отін Є.С. Конотативна ономастична лексика // Мовознавство. — 1978. — № 6. — С. 47–53

Отин Е.С. Гидронимия юго-восточной Украины: Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. – К., 1974. – 44 с.

Отин Е.С. Историко-этимологический словарь топонимов юго-восточной Украины (принципы составления, пробные статьи) //

Проблеми регіональної ономастики: Тези доп. і повід. наук. семінару. – К., 1994. – С. 40–41.

Кривульченко А. І. Водні об'єкти Кіровоградської області: монографія: в 2 ч. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. – 356 с.

Маринич О. М., Шищенко П. Г. Фізична географія України: підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – К. : Знання, 2006. – 512 с.

Масенко Л.Т. Гідронімія Східного Поділля. - Київ: Наукова думка, 1979. — 104 с.

Мельников А. В. Топонимический словарь Амурской области. – Благовещенск, 2009. – 148 с.

Методики гідрографічного та водогосподарського районування території України відповідно до вимог Водної рамкової директиви Європейського Союзу / [В. В. Гребінь, В. Б. Мокін, В. А. Сташук та ін.]. – К. : Інтерпрес, 2013. – 55 с.

- Мурзаев Э. М. Принципы топонимики / Э. М. Мурзаев. – М. : Наука, 1964. – 139 с.
- Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. – М., 1984
- Муромцев И.В. Семантико-структурные типы гидронимов бассейна реки Северного Донца: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Харьков., 1968. – 20 с.
- Никонов В. А. Краткий топонимический словарь. – М. : Мысль, 1966. – 509 с.
- Огієнко І. Ономастика й топономастика в Мойсєєвій Книзі Буття // Рідна мова. – 1938. – Ч. 11 (71). – С. 449–458.
- Отин Е.С. Гидронимия Дона. Том 1. Верхний и Средний Дон Донецк: Юго-Восток, Лтд, 2008. – 574 с
- Поспелов Е.М. Географические названия мира : Топонимический словарь / отв. ред. Р. А. Агеева. – М. : Русские словари, 1998. – 372 с.
- Поспелов Е. М. Географические названия России: Топонимический словарь. –М.: АСТ; Астрель, 2008. – 528 с.
- Пура Я.О. Використання мікротопонімічного матеріалу на уроках мови // Українська мова і література в школі. – 1970. – № 9. – С. 65–69.
- Рогалев А. Ф. Топонимический словарь Гомеля и Гомельского района / А. Ф. Рогалев. – Гомель: Барк, 2012
- Серебренников Б.А. О методах изучения топонимических названий / Б. А. Серебренников // Вопросы языкознания. – 1959 – № 6. – С. 36 – 50.
- Склярєнко О.М. Типологічне вивчення топонімічних композитів // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 46–52.
- Словарь украинского языка/ Под ред. Б. Д. Гринченко. – Киев, 1906-1909. – Т.1-4

Словник гідронімів України / Ред. кол.: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак (заст. голови), К. К. Цілуйко (голова); Укладачі: І. М. Желєзняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко, А. П. Непокупний, В. В. Німчук, Є. С. Отін, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. АН УРСР. Ордена Трудового червоного прапора Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Українська ономастична комісія. – К.: Наукова думка, 1979. – 782 с

Словник української мови: в 11-ти томах. – К., 1970-1980

Степаненко М. Мікротопоніми Полтавщини у лексико-семантичній та словотвірній системі української мови // Актуальні проблеми українського словотвору: М-ли III наук. читань, присв. пам. проф.

І.І. Ковалика. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 37–39 (співавтор З. Валюх) Стрижак А.С. Гидронимия Среднеднепровского Левобережья: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1965. – 19 с.

Стрижак О.С. За ґрунтовність топонімічних досліджень // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – К., 1963. – № 3. – С. 79–82.

Стрижак О.С. Мова землі. З історії назв річок. Гетьманська, Грунь, Попова // Колгоспне село. – 1963. – № 200 (3617).

Стрижак О.С. Мова землі. З історії назв населених пунктів Миргород, Прилуки, Лубни, Глинськ // Колгоспне село. – 1963. – № 205 (3622).

Стрижак О.С. Мова землі. Карпати, Мгар (монастир і гора в Лубнах/-ях, кол. столиці Вишнівеччини) // Колгоспне село. – 1963. – № 269 (3686).

Стрижак О.С. Мова землі. Царгород/Цариград, Кізілівка // Колгоспне село. – 1963. – № 289 (3706).

Стрижак О. С. Назви річок Полтавщини / Олексій Сильвестрович Стрижак, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР . – Київ: Видавництво АН УРСР, 1963 . – 112 с.

Стрижак О.С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонадніпрянське Лівобережжя). - Київ: Наукова думка, 1967. - 127 с.

Стрижак О.С. Питання картографічного вивчення топонімії // Повідомлення Української ономастичної комісії / Відп. ред. К.К. Цілуйко. – К., 1967. – Вип. 3. – С. 13–28.

Таранець В.Г. Про походження слова Україна // Ономастика східних слов'ян: Тези доп. наук. семінару. – К., 1996. – С. 78–80.

Тищенко К. М. Іншомовні топоніми України: Етимологічний словник-посібник/ Костянтин Тищенко. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 240 с.

Тищенко Т. Литва на Сіверщині. Топонімічні свідчення // Пам'ятки України. — 2001. — № 1.

Тищенко К. М Литовські назви на карті Глухівщини // Збереження історико-культурних надбань Глухівщини. Матеріали І НПК. – Глухів, 2002. – С. 30-36.

Тищенко К. М Слов'янські вектори топонімії Сіверщини // Збереження іст.-культурних надбань Глухівщини. Матеріали ІІ НПК. – Глухів, 2003. – С. 14-20.

Тищенко К. М Топонімічні сліди кельтських сусідів скіфів // VII сходознавчі читання А. Кримського. Тези доповідей. — К., 2003. — С. 136.

Тищенко К. М Ім'я Глухова серед однотипних назв // Збереження історико-культурних надбань Сіверщини. – Глухів, 2004. – С. 9-18.

- Тищенко К. М. Топонімічні сліди Риму в сарматському ареалі II ст. н. е. // VIII сходознавчі читання А. Кримського. Тези доповідей. — К., 2004. — С. 150–153.
- Тищенко К. М. Живий слід Риму в мові і географічних назвах України // Дивослово. — 2004. — № 10. — С. 67–73.
- Тищенко К. М. Про географічні назви Конотопщини // Київський географічний щорічник. — 2004. — № 4. — С. 134–142.
- Тищенко К. М. Гунські і аварські топоніми Сіверщини // Збереження історико-культурних надбань Сіверщини. — Глухів, 2005. — С. 14–24.
- Тищенко К. М. Гунсько-аварські топоніми у Європі // Вісник Львівського ун-ту. Сер. філолог. — Вип. 36. — Львів, 2005. — С. 28–48.
- Тищенко К. М. Дописемна історія в місцевих назвах Путивльського Посем'я // Путивльський краєзнавчий збірник. — Вип. 2. — Суми, 2005. — С. 4–19.
- Тищенко К. М. Монгольська топонімія у Центральній Європі // IX сходознавчі читання А. Кримського. — К., 2005. — С. 93–96.
- Тищенко К. М. Контури лексико-топонімічної стратиграфії України і етногенез українців // Народна творчість та етнографія. — 2005. — № 5. — С. 31–44.
- Тищенко К. М. У цих назвах подих історії // Конотопщина: час, події, долі. — Київ, 2005. — С. 24–26.
- Тищенко К. М. Мовні контакти: свідки формування українців. — К.: Аквілон-Плюс, 2006. — 416 с.
- Тищенко К. М. Невловима Сіверя і Сіверщина // Історико-культурні надбання Сіверщини у контексті історії України. — Глухів, 2006. — С. 9–19.

Тищенко К. М. Східні й західні церкви IV—VI ст. в топонімії України (1) // Східний світ. 2006, № 4. — С. 137—147; 2007, № 1. — С. 127—134.

Тищенко К. М. Прадавні сліди кельтів у топонімії Туреччини // Східний світ. — 2006. — № 1. — С. 171—187.

Тищенко К. М. Українська частина іранської топонімії Європи // Східний світ. — 2006. — № 3. — С. 148—156.

Тищенко К. М. Про походження назви Батурина // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 295-ї річниці з дня смерті гетьмана України Івана Мазепи та 10-річчя заповідника «Гетьманська столиця» (Батурин, 25-26. 05. 2004). — Ніжин, 2006. — С. 174—179.

Тищенко К. М. Топонімічна картина минулого // Сумський район: Мій край слобожанський. — К., 2006.

Еламські дієслівні основи у топонімії України. — Київ-Львів, 2011. — 24 с.

Тищенко К. М. Генетична апробація студій словникових контактів і топонімії України. — К.: НТУУ «КПІ», 2012. — 48 с.

Тищенко К. М. Ключі з Астурії від минулого України. - К.-Дрогобич: Посвіт", 2015. -528 с.

Ткаченко Є.М. Ойконімія східної Слобожанщини в топографічних пам'ятках східнослов'янських мов XVII—XVIII ст. // Писемні пам'ятки східнослов'янськими мовами XI—XVIII ст.: Тези доп. наук.- практ. конф. — К.; Слов'янськ, 1993. — С. 134—138.

Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды. — М., 1969

Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х тт. — М., 1986.

Торчинський М.М. Ойконімія Південно-Західного Поділля: Автореф. дис ... канд. філол. наук. – К., 1993. – 17 с.

Українська ономастика: бібліографічний покажчик/ Укладачі: к. філол. н. С.О. Вербич, к. філол. н. І.В. Єфименко, д. філол. н. І.М. Желізняк та ін. – К., 2013

Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – Київ: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – 820, [2] с

Черепанова Е.А. Лингвистическое картографирование и ареальная характеристика Черниговско-Сумского Полесья // Методы изучения лексики языка / Отв. ред. А.Д. Зверев. – Черновцы, 1987. – С. 160–164 (Рукопис депоновано в ІНІОН АН СРСР, № 31140).

Черепанова Е.А. Патриотическое воспитание учащихся лингвистическими средствами // Организация внеклассной работы по иностранным языкам в вузе и в школе: Тезисы докл. научн.-практ. конф. (26 марта 1987 г.). – Сумы, 1987. – С. 93–94.

Черепанова Е. А. Микротопонимия Черниговского-Сумского полесья. – Сумы, 1984.

Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского полесья. – Сумы, 1984.

Черепанова Е.А. Краеведческая работа в школе как средство нравственного воспитания // Подвиг великого педагога: Тезисы докл. и сообщ. научн.-техн. конф., посв. 100-летию со дня рождения А.С. Макаренка. – Сумы; Белополье, 1988. – С. 48–49.

Черепанова Е.А. Лексикографическая практика В.И. Даля и региональный словарь Сумщины // Творческое

наследие В.И. Даля в идейно-нравственном формировании личности: Тезисы докл. и сообщ. IV Далевских чтений. – Ворошиловоград, 1988. – С. 116–117 (соавтор А.А. Евграфова).

Черепанова Е.А. и др. Новые объяснения «темных мест» «Слова о полку Игореве» // Результаты и перспективы исследования «Слова о полку Игореве» (по материалам, появившимся в связи с его 800-летием): Тезисы докл. и сообщ. I научн.-практ. конф. по изучению «Слова». – Сумы, 1988. – С. 33–34.

Черепанова Е.А. Архаичные апеллятивы в микропонимии Черниговско-Сумского Полесья // «Исторические названия – памятники культуры»: Тезисы докл. и сообщ. Всесоюзной научн.-практ. конф. – М., 1989. – С. 92–93.

Черепанова Е.А. Формирование основных дериватологических понятий на занятиях проблемной группы по словообразованию // Проблемы перестройки высшего педагогического образования: Тезисы докл. научн.-практ. конф., посв. 115-летию Глуховского пед. ин-та им. С.Н. Сергеева-Ценского (27–28 октября 1989 г.). – Глухов, 1989. – С. 100–102.

Черепанова Є.О. Топонімія Сумської області. Географія Сумської області (9 клас): Навч. посібник. – Суми, 1995. – С. 102–117 співавтори Г.Г. Леонтьєва, В.О. Тюленєва). Янко М. Т. Топонімічний словник-довідник УРСР/ М. Т. Янко. – К.: Радянська школа, 1973. – 179 с. Янко М. Т. Топонімічний словник України. Словник-довідник/ М. Т. Янко. – К.: Знання, 1998.- 430 с.

